

STRÄNGNÄS KOMMUN

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Strängnäs- Härad-Tosterön

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun

Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö

Uppdragsansvarig: Johanna Alton, landskapsantikvarie

Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvarie

Stockholms byggnadsantikvarier AB

Foton: Johanna Alton och Eva-Lotta Erlingsson, om inte annat anges

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Strängnäs-Härad-Tosterön

Innehåll

Inledning	6
Syfte	6
Hur kulturmiljöbilagan ska användas	6
A. Karaktärsområde Strängnäs	17
A 1. Nabbkullen	20
A 2. Domkyrkoområdet (Kyrkoberget)	24
A 3. Lillgatan/ Gyllenhjmsgatan/ Mäster Olofsgatan	29
A 4. Storgatan/Hospitalsgatan/Trädgårdsgatan	33
A 5. Kvarnbacken	39
A 6. Norra Strandvägen	45
A 7. Del av kv Ladan och Åkern/öster om Nygatan	48
A 8. Södra stadskärnan	51
A 9. Del av kv Åkern/södra delen av Trädgårdsgatan	54
A 10. Radhus kv Blå Bandet 11-22	57
A 11. Storgärdet	60
A 12. Regementsområdet	64
A 13. Tallåsen och Sörgärdet	67
A 14. Ulvhäll	70
A.15 Ulvhälls herrgård	74
A 16. Östra och Västra Stadsskogen	77
A 17. Finninge	81
B 18. Kulturhistoriskt stråk Strandpromenaden	85
B 19. Ugglans park	89
B 20. Västerviken	91
C. Karaktärsområde Tosterön	94
C 21. Sundby sjukhusområde	97
C 22. Abborrberget	101
D. Karaktärsområde Härad	104
D 23. Häradskyrkby	107
Begrepp	111

Inledning

Syfte

Delområdesbeskrivningen av Strängnäs-Härad-Tosterön (Byts ut för varje delområdesbeskrivning) ingår i ett stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram som är ett tematsikt tillägg till översiktsplanen för kulturmiljö. Det är en noggrannare och mer detaljerad redovisning av sakintresset kulturmiljö som redovisas i Översiktsplanen för Strängnäs kommun. Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet är indelat i fem delområden, vilka är följande:

Mariefred-Läggesta

Strängnäs-Härad-Tosterön

Stallarholmen – Södra Selaön

Åker-Länna

Landsbygden

Avvägningar mot andra sakområden och ställningstaganden kring kulturmiljön är i enlighet med Översiktsplanen för Strängnäs kommun.

I kulturmiljöbilagan presenteras ett urval av områden och teman. För varje delområde presenteras en karta där de geografiska avgränsningarna finns markerade. Därefter följer en beskrivning av kulturmiljön i respektive delområde.

Hur kulturmiljöbilagan ska användas

Kulturmiljöbilagan ska i första hand användas som ett underlag för samhällsbyggnadskontoret på Strängnäs kommun i arbetet med bland annat detaljplaner, fastighetsregleringar, förhandsbesked, bygglov och bygganmälan. Innehållet berättar om vad som är viktigt från kulturmiljösynpunkt i ett område och vilka förändringar som är lämpliga. Bilagan utgör en del av Översiktsplanen för Strängnäs kommun och följer dess avvägningar och ställningstaganden. Bilaga Stadsbyggnads- och kan även fungera som en faktarapport för den som är intresserad av kommunens kulturhistoria.

Kartan

Kartan anger de värdefulla kulturmiljöer och objekt som finns i området och dess formella status. Vidare finns markeringar för kulturhistorisk bebyggelse och karaktärsområden för sammanhållna helhetsmiljöer.

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Föreliggande program fokuserar på de områden i kommunen som är av riksintresse för kulturmiljövården. Till riksintresseområdena hör sådana mark- och vattenområden som är av nationell betydelse för bevarande eller utveckling av kulturmiljövården. Syftet med riksintresseområdena är att nationella intressen ska hävdas i den kommunala fysiska planeringen och i andra beslut om markanvändning. Områdena skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse. För varje delområde redovisas de riksintresseområden som berörs.

Kulturhistorisk bebyggelse

Begreppet kulturhistorisk bebyggelse är Strängnäs kommuns egen bedömning av koncentrerad bebyggelse i en by, stadskvarter eller del av ett bostadsområde. Inom ett bebyggelseområde finns värden som är särskilt betydelsefulla att bevara och skydda och dessa beskrivs med värdebeskrivningar i respektive stadsdel. Strängnäs kommun är positiv till förändring och utveckling inom områdena så länge förändringen anpassas till kulturmiljövårderna och att dessa kan skyddas och bevaras.

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk är Strängnäs kommuns bedömning av sådana geografiska områden som har en gemensam struktur och/eller historia vilken skapar samband samt där de historiska spåren är särskilt tydliga. Ofta är det områden som utgörs av både bebyggda och obebyggda miljöer. Det kan vara en by-, säteri- eller herrgårdsmiljö med omgivande odlingsmark eller en industri i relation till ett vattenområde.

Strängnäs kommun vill skydda och bevara miljöer och objekt med höga kulturmiljövärden. De flesta områden är jordbruksbygder där en fortsatt jordbruksnäring med odling och djurbete är en förutsättning för ett bevarande. Förändring och utveckling inom områdena kan ske med utgångspunkt från pågående markanvändning om det sker med en anpassning till områdets kulturmiljövården.

Redovisning av områden med kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Varje område för kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområde eller kulturhistoriskt stråk, presenteras enligt en enhetlig struktur. Strukturen skiljer sig dock något mellan de tre områdesindelningarna för att passa de skilda skalnivåerna.

(Karaktärs-)Områdets förutsättningar

Beskrivning

En kort beskrivning över korthistorik, innehåll, karaktär och dagens situation.

Värden och kännetecken

Vad som är värdefullt och viktiga kännetecken

Kommunens bedömning

Strängnäs kommuns bedömning av värdet i en tregradig skala:

1. Högsta värde
2. Mycket högt värde
3. Högt värde

Bedömningen grundar sig på bevarandegrad och komplexitet när det gäller karaktärsbärande kulturmiljövärden och kännetecken i ett område.

Riksintresseområde för kulturmiljövärden

Uttryck och motiverande text för riksintresset.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Positiva särdrag och framtida förutsättningar i området som kan förhöja värden och kvaliteter för dess användning.

Markanvändning

Hur området ska användas.

Struktur

Berättar om områdets speciella ordning som på ett konkret sätt skapar helheten utifrån dess delar och som är viktigt att ta hänsyn till i den vidare planeringen.

Övergripande riktlinjer (Karaktärsområde och Kulturhistoriska stråk)

Redogör för hur området ska hanteras i den fortsatta planeringen, så att de utpekade kulturmiljövärdena ska bevaras och utvecklas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Berättar om hur området kan utvecklas enligt fyra klassningar (A-D). I klassningen beskrivs vilken typ av ny bebyggelse som är möjlig att uppföra och hur nya samt befintliga byggnader bör se ut. För områdena är texten ofta mer preciserad utöver de klassningar som beskrivs här nedan och de griper tillbaka på avsnittet *Värden och kännetecken*.

Se även bilagorna Arkitektoniska kännetecken för äldre bebyggelse i Strängnäs och Mariefred, Kulturhistorisk analys av Mariefreds borgargårdar, Komplementbyggnader och Yngre villabebyggelse.

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske.

Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt från beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken*.

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och ska följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll ska utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken*.

Klass D

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden ska ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader. Komplementbyggnad till bostad skall anpassas väl till miljön vad gäller utformning, placering, färg- och materialval.

Planer/skydd

Redogör för behov av ny detaljplan med bestämmelser om hur bebyggelsen skall förvaltas

- I Detaljplan/skydd finns.
- II Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för delar av området som saknar skydd.
- III Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.
- IV Annan typ av skydd behövs

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

Redogör för vilka lagar, föreskrifter och allmänna råd som gäller för ett område och som skall tas hänsyn till i den löpande kommunala handläggningen. Dessa ger stöd för att värna befintliga kulturmiljövärden.

PBL 8:13-14 och 17.

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Första stycket ska tillämpas också på 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2-4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens **tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.**

BBR

Boverkets regelsamling för byggande, BBR 2012. Reglerar nybyggnad och ändringar och anger bland annat att ändringsarbeten bör föregås av en förundersökning där såväl byggnadens kulturvärden och övriga kvaliteter och brister tydliggörs. Förundersökningen bör göras så tidigt att dess resultat kan ligga till grund för den efterföljande projekteringen. (kap 2 § 311).

Statligt byggnadsminne enligt förordning 1988:1229. Statligt ägt byggnadsminne är berört. Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet.

Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen (1988:950). Fornlämning är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Kyrka eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

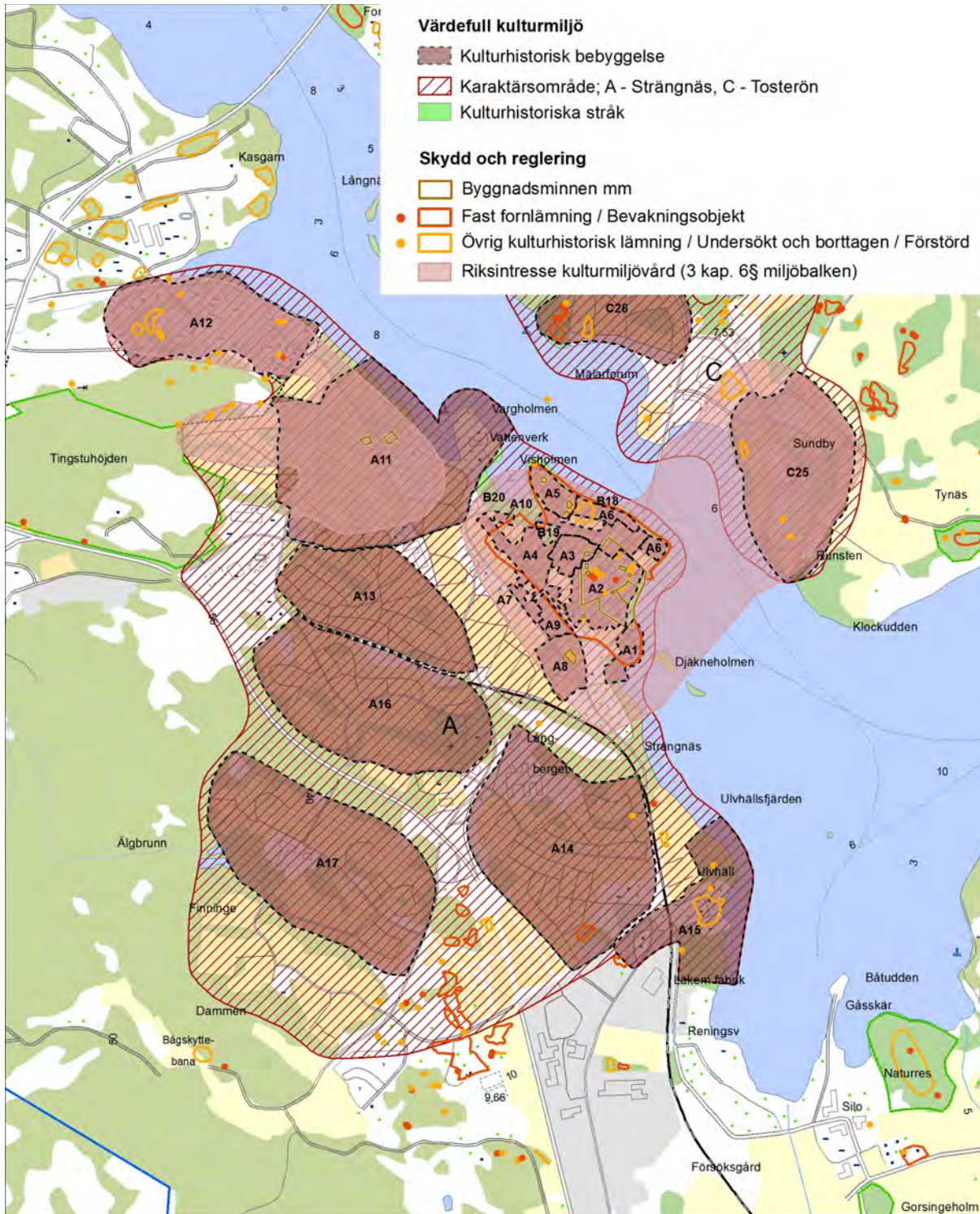
Bilagor

För att förtydliga intentionerna med detta program har några bilagor med fördjupningar tagits fram. De omfattar följande områden:

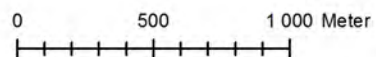
- *Komplementbyggnader och inhägnader.* Vad är en komplementbyggnad och hur har de gestaltats och använts.
- *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred.* Karakteristiska arkitektoniska drag i

städernas småskaliga centrumbebyggelse.

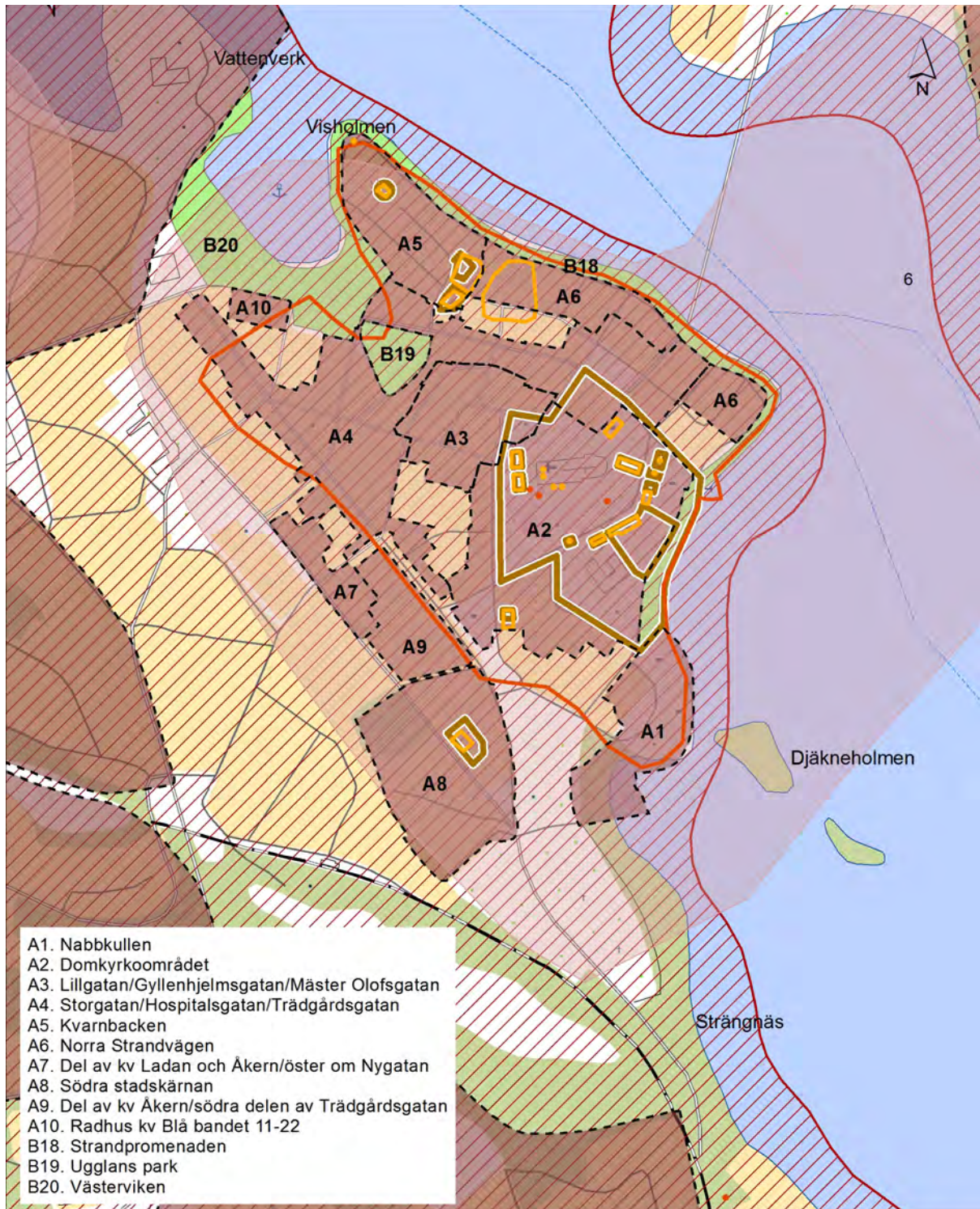
- *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*. Belyser tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

A1. Nabbkullen	A12. Regementsområdet
A2. Domkyrkoområdet	A13. Tallåsen och Sörgården
A3. Lillgatan/Gyllenhjelmsegatan/Mäster Olofsgatan	A14. Ulvhäll
A4. Storgatan/Hospitalsgatan/Trädgårdsgatan	A15. Ulvhäll herrgård
A5. Kvarnbacken	A16. Östra och Västra Stadsskogen
A6. Norra Strandvägen	A17. Finninge
A7. Del av kv Ladan och Åkern/öster om Nygatan	B18. Strandpromenaden
A8. Södra stadskärnan	B19. Ugglans park
A9. Del av kv Åkern/södra delen av Trädgårdsgatan	B20. Västerviken
A10. Radhus kv Blå bandet 11-22	
A11. Storgården	

Karaktärsområde A - Strängnäs och C - Tosterön

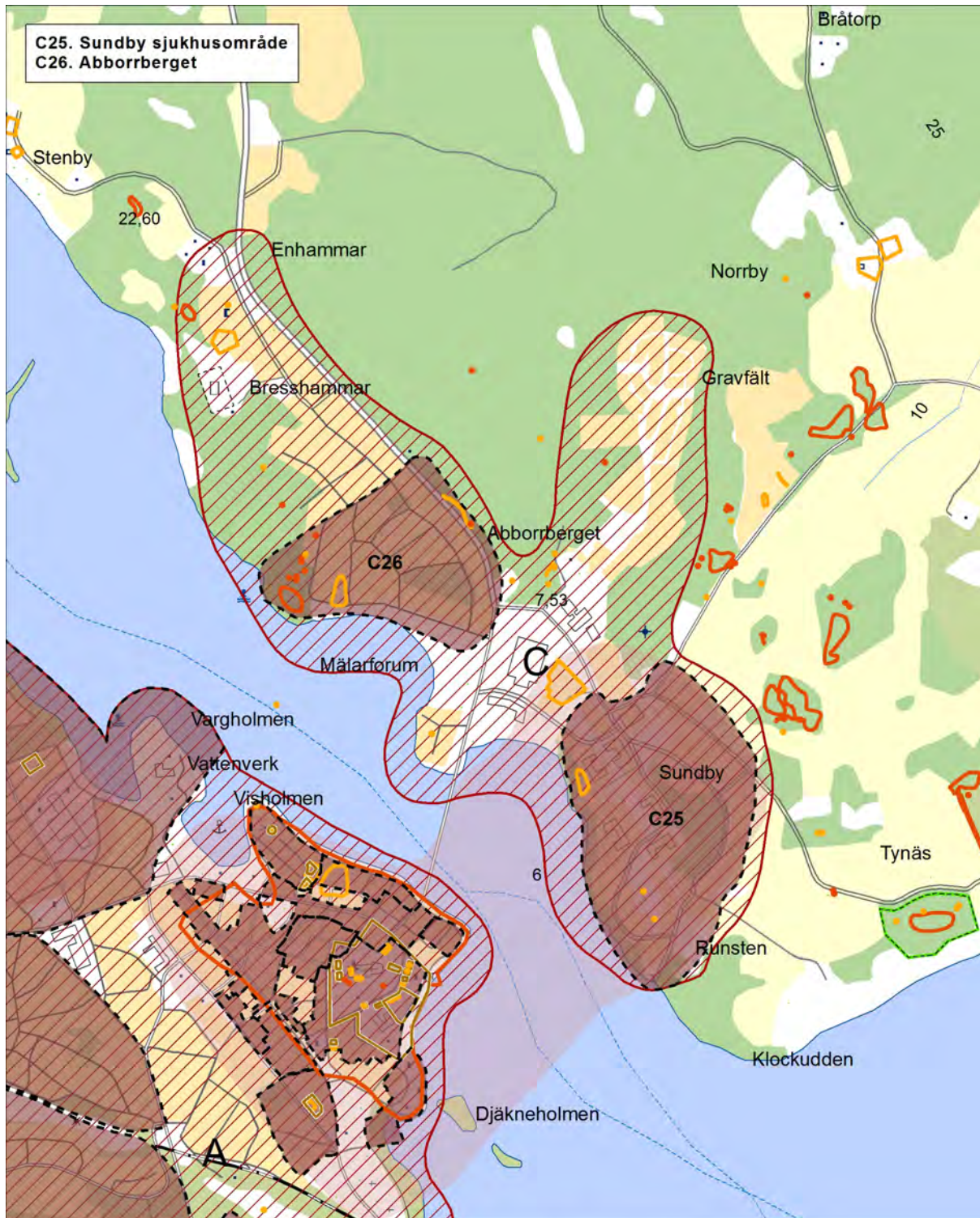
Värdefull kulturmiljö

- Kulturhistorisk bebyggelse
- Karaktärsområde; A - Strängnäs, C - Tosterön
- Kulturhistoriska stråk

Skydd och reglering

- Byggnadsminnen mm
- Fast fornlämnning / Bevakningsobjekt
- Övrig kulturhistorisk lämning / Undersökt och borttagen / Förstörd
- Riksintresse kulturmiljövård (3 kap. 6§ miljöbalken)

0 100 200 300 400 Meter

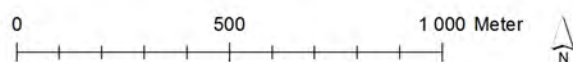

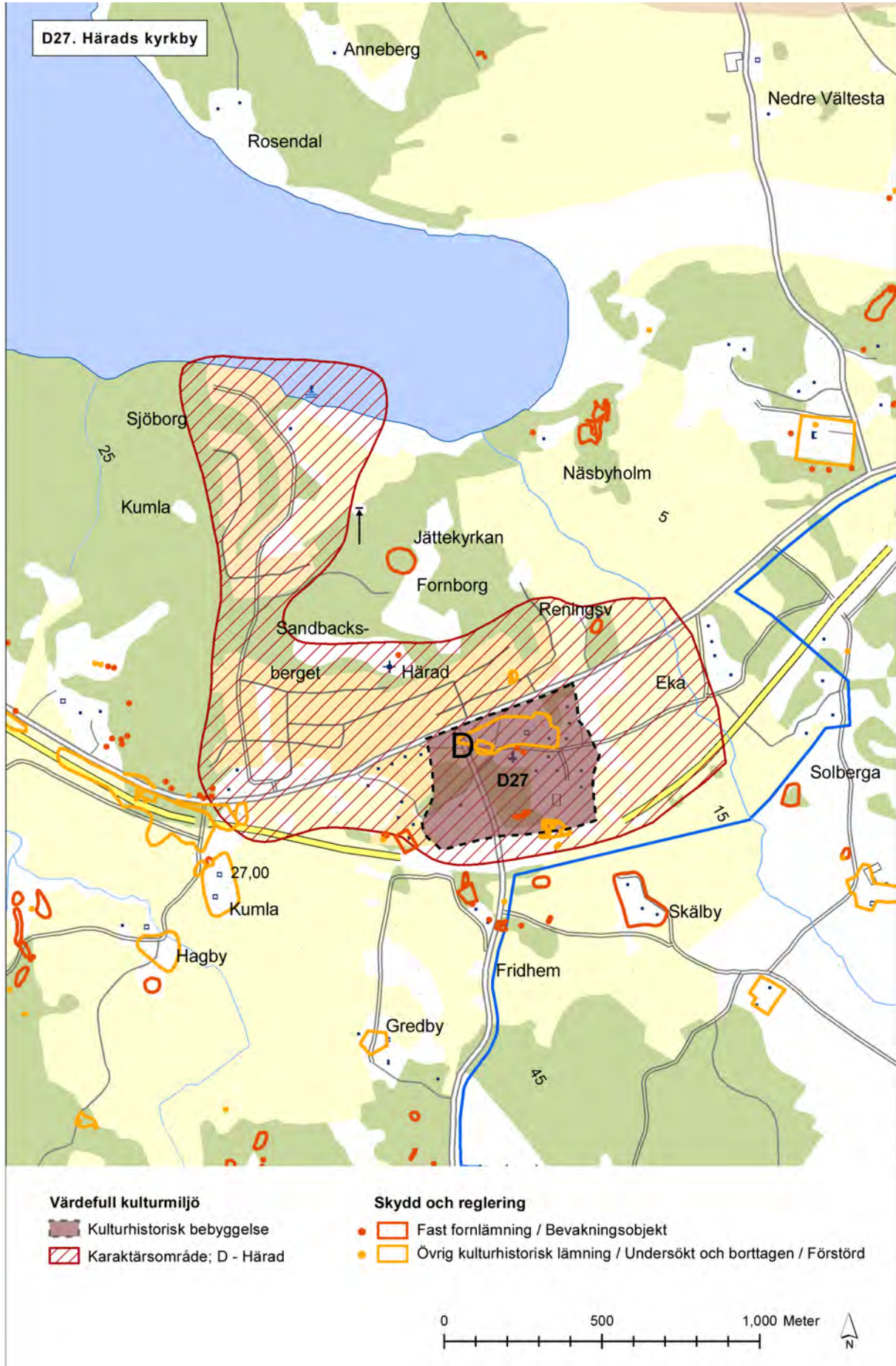
Värdefull kulturmiljö

- Kulturhistorisk bebyggelse
- Karaktärsområde;
A - Strängnäs, C - Tosterön

Skydd och reglering

- Byggnadsminnen mm
- Fast fornlämning / Bevakningsobjekt
- Övrig kulturhistorisk lämning / Undersökt och borttagen / Förstörd
- Riksintresse kulturmiljövård (3 kap. 6§ miljöbalken)

Karaktärsområde D - Härad

A. Karaktärsområde

Strängnäs

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Strängnäs stadskärna är belägen på en udde vid Mälaren som fram till medeltid var en ö. Topografin är kuperad och stadens äldre bebyggelse ligger på två höjder. På den högsta höjden det så kallade Kyrkberget, ligger domkyrkan. Stadens norra del ligger på en grusås som sträcker sig från Kungsbacken till Kvarnberget.

En orsak till att staden Strängnäs etablerades är sannolikt platsens strategiska läge i skärningspunkten mellan en land- respektive vattenväg. De sju runstenarna i anslutning till domkyrkan har sannolikt placerats i området på grund av dess kommunikativt strategiska läge. Det äldre vägsystemet utgörs av en allfarväg västerut mot Eskilstuna och en allfarväg mot Mariefred och vidare till Stockholm. Vägarna sammanstrålar i den centrala delen av staden, vid Nygatan.

Strängnäs omland utgjordes av stadens stadsjord. Strax söder om staden låg tidigare byn Finninge med förhistorisk bakgrund. I början av 1600-talet avhystes byn. På byns marker uppfördes Ulvhälls säteri, vars huvudbyggnad på traditionellt sätt anlades invid Mälaren.

De första spåren av Strängnäs invånare är de bebyggelseämningar som påträffats på Kungsbacken, från vikingatid. Strängnäs ligger mellan Södermanlands inland och Mälardalen och var mycket väl lämpad som handels- och tingsplats. Sedan åtminstone tidig medeltid höll den Sörmanländska lagsagan ting här, det så kallade Samtinget.

Stadens fortsatta utveckling har präglats av att domkyrkan och andra kyrkliga och kulturella institutioner etablerades på platsen. Det medeltida gatunätet är väl bevarat vid Kyrkberget och på Kvarnbackens sluttning. I anslutning till den medeltida finns ett delvis reglerat gatunät inspirerat av 1600-talets rutnätsplan som förebild. På 1850-talet utgjorde marken söder om Gyllenhjelmsgatan fortfarande av stadsträdgårdar men efter en brand på 1870-talet då stora delar av bebyggelsen på åsen, brann ner upp fördes en ny stadsplan för hela staden. Stadsplanen utvidgades till att innefatta stadsinvånarnas åkrar och källand vid nuvarande Trädgårdsgatan och Nygatan.

I början av 1900-talet flyttade Sörmlands regemente från Malmköping till Strängnäs som då blev en garnisonsstad. Regementsområdet med dess tillhörande enfamiljs- och flerfamiljsvillor med stora tomter anlades på den tidigare

stadsjorden, på det så kallade Storgärdet.

Värden och kännetecken

Stadsbebyggelse som utvecklats omkring domkyrkan med dess tillhörande bebyggelse till kyrka och undervisning. I stadsbebyggelsens finns tydliga avtryck från ett medeltida oregelbundet gatumönster, 1600-talets rutnätsmönster och 1800-talets rätvinkliga gatunät. Ny bebyggelse tillkom i samband med att regementet etablerades i staden, på stadsjorden. En fortsatt bebyggelseutveckling skedde under 1900-talet som breddade ut sig på stadens omgivande åkermarker.

Riksintresseområde för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]

Motivering:

Lärdoms- och stiftsstad med unikt sammansatt planmönster där utvecklingen kan följas från medeltid över 1600-talets reglering till utvidgningar kring sekelskiftet 1900, då också funktionen av regementsstad tillkom.

Uttryck för riksintresset:

Den dominerande domkyrkan och övrig, i huvudsak medeltida bebyggelse förknippad med stiftsstaden. Gatunätet som till stor del bevarar en oregelbunden medeltida karaktär delvis reglerat på 1640-talet och efter 1871-års brand. Rutnätsystem i olika riktningar, gator i sneda vinklar och en stjärnplats. Trähusbebyggelse från 1600- 1700- och 1800-talen, bestående av såväl små stugor som stora stadsgårdar. Från tiden kring sekelskiftet 1900 mer storskalig stenbebyggelse. Det för 1900-talets början karakteristiska villaområdet Storgärdet. Regementsområde från 1921.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Det sjönära läget utgör en attraktiv resurs med miljöskapande värden. Representativ villabebyggelse med arkitektoniska kvalitéer och tilltalande grönska och tät stadsbebyggelse.

Markanvändning

Nuvarande fortsätter.

Struktur

Stadsbebyggelse med olika karaktär, från tät stadsbebyggelse

till villaområde bestående av stora villor på generöst tilltagna trädgårdar. Regementsområde.

Övergripande riktlinjer

Bevara olika tiders representativa stadsbyggnadsideal inom stadsbebyggelsen. Bevara karaktärsbärande byggnaders dominans i stadens bebyggelse och siluett. Till dessa byggnader hör domkyrkan, kvarnen och ekotemplet. Bevara kulturhistoriskt viktiga gatu- och kvartersstrukturer i staden.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Statligt byggnadsminne enligt förordningen 1988:1229
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen

Utdrag ur stadsplan över Strängnäs år 1871 Akt nr C71-1:15 Lantmäteriverkets forskningsarkiv

A 1. Nabbkullen

Områdets förutsättningar

Beskrivning

En kuperad udde utsträckt i Mälaren. Väl avgränsad av strandlinjen i söder och öster, Kållandet i väster, Nabbgatan i norr. Mycket naturlig grönska med träd och buskar.

Nabbkullen är bebyggd med ett antal större bostadshus med komplementbyggnader i norr samt någon institutionsbyggnad i öster. Mot Nabbgatan finns några hus sammanbyggda i gatuliv. I norr vänder sig husen mot vattnet på stora tomter fram till strandlinjen. I områdets inre är strukturen tätare. Bebyggelsen är främst uppförd runt sekelskiftet 1900. Ekotemplet står på en höjd på uddens mitt. Två nyare enfamiljshus finns i västra delen.

Värden och kännetecken

Lasarettsgränd och den mindre Tvättgränd finns belagda i kartskiss från 1600-talet. Kullen har stor betydelse för stadsbilden med Ekotemplet som tronande landmärke.

Strukturen med stora tomter avgränsade av gränder, vattenlinje och tomternas egen grönska och plank, är representativ för det sena 1800-talets villaområden. Hävdade trädgårdar övergår i naturlig grönska runt Ekotemplet.

Varierande karaktär med större, representativa vattennära villor och stadsmässig bebyggelse mot gatan. I huvudsak stora enfamiljshus i 2-3 våningar från 1800-talets slut och delvis 1900-talets början som har en varierad men tidstypisk klassicerande symmetrisk gestaltning med takfotslistor, pilastrar och fönsteromfattningar. Putsade fasader och plåttak, men även träpanel och tegeltak förekommer. Puts i gula kulörer mot vattnet, faluröd träpanel i områdets inre samt vitt, rosa och gult mot Nabbgatan. Hustomterna har äldre trädgårdar, inramade av häckar och plank. I nordöstra delen av delområdet ligger några institutionsbyggnader.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Det sjönära läget utgör en attraktiv resurs med miljöskapande värden. Ekotemplet utgör en vacker samlingsplats. Representativ villabebyggelse med arkitektoniska kvalitéer och tilltalande grönska.

Markanvändning

Nuvarande markanvändning, främst bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande struktur med gatunätet, stora tomter och villakarakter behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken* samt bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassade till dessa. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande.

Planer/Skydd

- II. Detaljplan med skyddsbestämmelser bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Detaljplan finns för hela området. Skydd finns för Nabben 14.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

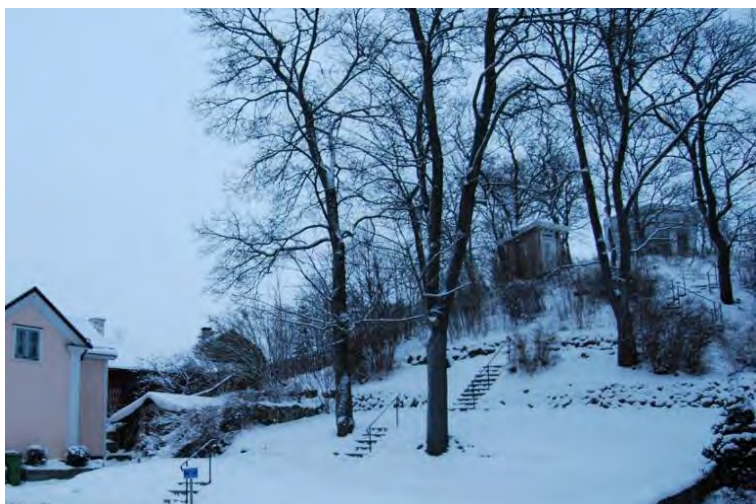
- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Bebyggelsen mot Nabbgatan

Kv Nabben 12

Ekotemplet på kullens höjd

Kv Nabben, Lasarettsgård

A 2. Domkyrkoområdet (Kyrkoberget)

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Medeltida gatunät med Domkyrkan som utgör stadens historiska centrum. Kyrkan är omgiven av byggnader med olika karaktär från medeltid fram till och med 1900-tal som har anknytning till kyrkan eller skolväsendet, administrativa byggnader samt bostäder med ekonomibygnader. Området har en parkliknande karaktär. Huvuddelen av gatorna är belagda med asfalt.

Värden och kännetecken

Historiskt mycket värdefull miljö med befintligt gatunät och befintliga tomtstorlekar som är starkt varierande. Gles och parkliknande miljö i större delen av området med kyrkogården, stora trädgårdar och gamla stora träd. Utmed Lektorsgatan och Sturegatan ligger bebyggelsen nära gatan, i södra delarna längre in på tomterna. Utmed södra och östra sidan av Lektorsgatan sluter byggnader och plank gaturummet.

Bebyggelse med anknytning till domkyrkan eller skolan. Flera byggnader har unika värden genom medeltida källare och byggnadsvolymer. Bebyggelsen ofta ambitiöst utformad, uppförd i tidstypisk traditionell arkitektur och exteriört välbevarade. Till bostäderna hör enkla, rödfärgade uthus medan de administrativa byggnaderna ofta ligger ensamma.

Områdets bebyggelse är heterogent utan enhetlig arkitektur eller utformning, dess historiska samhörighet utgör en viktig del av deras värde. Mycket värdefullt är koncentrationen av byggnader med samma funktion men från olika epoker vilket ger en pedagogisk möjlighet att t ex avläsa skolväsendets riktning.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Historiskt och religiöst nationellt intressant besöksmål.
Parkliknande karaktär.

Markanvändning

Nuvarande fortsätter.

Struktur

Nuvarande gatunät och tomtindelning samt bebyggelsens placering på tomter behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken* och bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Hela området är detaljplanelagt. Skydd finns, frånsett i kv. Skolmästaren och kv. Tullbommen.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

- Statligt byggnadsminne enligt förordningen 1988:1229
- Statligt ägt byggnadsminne är berört. Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet. *Roggeborgen, Kyrkberget 9, Paulinska huset (Ulfhällska huset), Domherren 1, Rektorsgården, Bispen 1 och 4, Gamla biskopsgården (Lyktan), Kyrkberget 1, Gamla gymnastikhuset, Brokikaren 1*
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen. Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. *Biskopsgården, Bispen 3, Tullstugan, Skolmästaren 2, Lektorsgården (Malmenius gård), Brokikaren 1, Domkapitelhuset (Konsistoriehuset), Kyrkberget 3, Tryckerihuset, Kyrkberget 4*
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen. *Strängnäs domkyrka, Kyrkberget 7*

Entrén till domkyrkan med Domkapitelhuset och Tryckerihuset, kv Kyrkberget

Lyktan, Kv Kyrkberget

Paulinska huset, kv Domherren

Lektorsgatan, kv Bispen

Rektorsgården, kv Bispen

A 3. Lillgatan/ Gyllenhjelmmsgatan/ Mäster Olofsgatan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Gatunät till största del av medeltida ursprung. Smala gator och små tomter. Gyllenhjelmmsgatan från 1650 med dess axiala funktion mellan domkyrkan och Tingshudplatsen. Eskilsgatan från 1800-talets slut. Smala huvudgator korsas av sluttande gränder mot nordväst.

Småskalig och stadsmässigt tät bebyggelse i huvudsak från tidigt 1800-tal till 1900-talets andra hälft, äldst i västra och södra delen, yngst runt Eskilsgatan i norr. I huvudsak bostäder i enfamiljshus samt ett par flerbostadshus.

Värden och kännetecken

Gatubilden ger en representativ bild av Strängnäs under tidigt 1800-tal. Gyllenhjelmmsgatan utgör porten från Tingshusplatsen till domkyrkoområdet med dess tidstypiska äldre småskaliga stadsmässighet av byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt värde. Medeltida stadsplanemönster med småmaskigt gatunät, nätt tomtindelning och välbevarad 1- 1½ våningar hög bebyggelse. Gränder och gator är asfalterade och delvis belagda med gatsten. Bitvis är rännstenarna kullerstensbelagda.

Tät och sluten struktur med små tomter och flera mindre hus på varje tomt. Delvis större tomter och byggnader i nyare delar. Högre och lägre hus förekommer också blandat även i småskaligheten dominerar. Husen har i huvudsak gatufasad i tomtgräns, ibland kompletterade med höga plank eller häckar som sluter gaturummet. Små trädgårdar innanför hus och staket. Höga träd på vissa gårdar. I nyare delar är tomter mer öppna med gräsmattor och planteringar mot gata.

Bebyggelsen är mestadels traditionellt utformad med sadeltak, kort takfot och höga socklar. Röda tegelpannor på sadeltak dominerar. I väster främst rödfärgade hus med stående panel eller friliggande timmerstommar. I öster dominerar puts i gula och gråa kulörer.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Småskalig boendemiljö i centralt läge. Värdefull som besöks- och turistmål. Relaterar till domkyrkoområdet som dess välbevarade och värdiga entré via Gyllehjelmsgatan från Tingshusplatsen.

Lokalhistoriskt en resurs genom dess bevarade bebyggelse från olika epoker. Ett värdefullt exempel på både medeltidens och 1800-talets stadsplaneringsideal.

Markanvändning

Nuvarande, främst bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande gatunät, tomtindelning, småskalig bebyggelse och gaturummens slutna karaktär med omväxlande hus och plank, behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Vården och kännetecken och bilagan Arkitektoniska kännetecken för äldre bebyggelse i Strängnäs och Mariefred.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig

verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader och inhägnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande. Storskaliga byggnadsinslag bör undvikas.

Planer/Skydd

- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Detaljplaner finns delvis för området. Flera kvarter har inte detaljpanelagts sedan stadsplan 1941. Några byggnader längs Lillgatans nordvästra och Gyllenhjmsgatans södra sida har skydd i plan.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Gyllenhjmsgatan, kv Kungsträdgården och Yxhammaren

Gränd med rännsten i kullersten och slutet gaturum

Rödfärgade hus i nätt skala vid Glasbergsgård, kv Glasberget 7

Yngre bebyggelse med mer öppen struktur

A 4. Storgatan/Hospitalsgatan/Trädgårdsgatan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Stadens offentliga och kommersiella centrum. Delvis medeltida gatunät men området präglas av stadsplanen från 1871-75, betingad av en brand 1871, samt av det sena 1800-talets önskan om en värdig stadsbebyggelse. Gatubredd varierar med beläggning i asfalt och delvis gatsten. Platsbildningar i form av Stora torget, Ugglans park, Trädgårdsgatans gågata och den öppna platsen i kring Tingshuset.

Tidstypisk främst putsad stenstadsbebyggelse uppförd 1870-1920 dominerar. Distinkta inslag av byggnader från 1900-talets senare skeden. Hus placerade i gatuliv, i regel sammanbyggda i tomtgräns. Slutna gaturum. Gårdar med uthus, plank och planteringar i kvarterens inre. Blandad funktion med bostäder, kontor och handel i bottenvåningarna.

Värden och kännetecken

Gatunätet och bebyggelsen visar staden Strängnäs framväxt från medeltid och framåt. Stora Torget är medeltida platsbildning. I stora delar en representativ stenstad med smala innerstadsgator, mindre platsbildningar, harmoniska variationer och återhållsam grönska. Putsade fasader i ljus färgskala dominerar liksom tak belagda med tegel eller falsad plåt. Flera historiskt viktiga byggnader i området, såsom Tingshuset (Lagmannen 3), Rådhuset och Lovisinska huset (Bodarne 3). Tilltalande och estetiskt sammanhållen miljö.

Hospitalsgatan Medeltida gatusträckning. Enhetlig och ambitiös stenstadsarkitektur från främst 1870-1920, med för staden representativa byggnader i nätt skala. Tidstypiska med putsfasader i milda dämpade gula kulörer och med enkla putsdetaljer. Främst 2 ½ plan under tegelklädda sadel- och mansardtak. Även falsade plåttak och tegelfasader förekommer. Hus sammanbyggda i gatuliv. Komplementbyggnader på gårdarna ofta i trä. Proportionerliga byggnadsvolymer individuellt utformade inom stenstadens ramar. Små butiker i bottenplan, bostäder därovan. Lövträden i Ugglans park inramar gatan. Femvägskorsningen

där Hospitalsgatan möter Tingshuset utgör en öppen plats med traditionell tillbakadragen bebyggelse i främst 2 våningar som möjliggör siktlinjer mot och Domkyrkan via Gyllenhjelmmsgatan.

Trädgårdsgatan Stadens främst kommersiella centrum. I gatans norra del med gågata, samlingsplats och koncentration av funktioner som butiker och hotell. Arkitektoniskt intressant område med mångfald i byggår och stilar. I gatans norra del mer eller mindre renodlade handelsbyggnader från 1960-tal och framåt, i 1-3 plan med långsträckta husliv med experimentella fasader och plana tak. Gatan uppvisar ändrade stadsbyggnadsmässiga och arkitektoniska ideal, exempelvis genom en tidstypisk samlingslokal från 1950-talet (Kungsträdgården 18) och ICA/Bengtssons med fasad i formgjuten betong och kopparplåt (Bonden 11).

Storgatan Stora torget representerar stadens offentliga centrum. Tre representativa byggnader uppförda på 1880-talet efter branden ligger utmed norra sidan, kv Rådstugan, bl a Rådhus och Kanslihus. Arkitekturen är klassicerande med nygotiska inslag, symmetriska men livfulla rikt detaljerade fasader. Putsade fasader i en ljus gul färgskala dominerar runt hela torget.

I gatans västra del finns flera av stadens mest representativa och välbevarade byggnader i kv. Norrtull. Det är bank och affärsbyggnader uppförda i tidstypisk jugend och nationalromantisk stil.

I dess mellersta parti är 1950-60-talet representerat av tidstypiska, väl gestaltade 3-våningshus med sadeltak, tegelfasader i olika kulörer och glasade butiksvåningar under bostäder. Inslag av tidstypiska material som rostfritt stål i fönsterpartier, mosaik och kakel, smäckra balkongräcken i smide.

Byggnader på Guldsmeden 3 och Krögaren 5 är placerade enligt äldre stadsplan som tillät bebyggelse längre ut i Storgatan.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Välgestaltad och omväxlande stadsmiljö med inbjudande arkitektur från decennierna runt år 1900. Representativitet och angenäm skala skapar en attraktiv stadsmiljö. Hospitalsgatan erbjuder en välbevarad, enhetlig miljö från sekelskiftet 1900.

Ugglans park utgör en grön samlingsplats mitt i stadskärnan.

Markanvändning

Nuvarande, centrumfunktioner och bostäder, ger en välbalanserad, varierad stadskärna och bibehålls.

Struktur

Nuvarande gatunät, tomtstorlekar, byggnaders placering i gatuliv och husvolym behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande. Storskaliga byggnadsinslag bör undvikas.

Planer/Skydd

- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Detaljplaner finns delvis för området och en stor del av byggnaderna har skydd i plan. Vissa betydelsefulla områden/kvarter, likt kv Lilljan och Ladan, saknar detaljplan. Här gäller stadsplan från 1941.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.

- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Hospitalsgatan med gatstensbelagd gata.

Byggnader vid Trädgårdsgatan, kv Liljan

Affärsbyggnader vid Trädgårdsgatans norra del, kv Bonden

Kv Rådstugan vid Stora Torg

Storgatans västra del med Ugglans park till höger. Representativa byggnader i nationalromantisk stil och jugend, kv Norrtull

Storgatas mellersta delar med inslag från 1950-60-talet, kv Priorn

Bakgård i kvarteret Lilljan

Storgatans mitt med inslag av bebyggelse från 1950-60-tal med tidstypiska detaljer, mosaik, rostfritt stål, smidesbalkonger, kv Priorn.

A 5. Kvarnbacken

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Kuperad udde i stadskärnans norra del, krönt av en väderkvarn. Stora nivåskillnader. Delvis medeltida gatunät. Två smala asfalterade huvudgator i nordsydlig riktning, Västerviksgatan och Kvarngatan.

Små tomter med flera små bostadshus och uthus. Ålderdomlig bebyggelse från främst 1600-1800-tal. Enstaka sentida, mer storskaliga byggnader i områdets nordöstra del. Låg och tät struktur i områdets inre delar. Öppnare med villor och flerbostadshus i utkanterna. Platsbildningar i form av Pumpstorget vid Västerviksgatan samt miljön runt väderkvarnen.

Värden och kännetecken

Tillhör stadens äldsta, mest välbevarade trähusbestånd. Det småskaliga delvis medeltida gatunätet är av högt värde för området. Uddens höga läge har utgjort förutsättning för uddens kvarnverksamhet och äldre bebyggelse.

Karaktären och strukturen skiftar i områdets olika delar. Låga hus sammanbyggda i tomtgräns och flera byggnader på varje tomt. Individuella skillnader med rödfärgade och ljust målade träfasader och putsade byggnader i varierade kulörer. Sadeltak och mansardtak med röda tegelpannor, samt plåttak i olika kulörer.

Södra delen Ålderdomligt låg och tät struktur. Traditionell bebyggelse, hus sammanbyggda i gatuliv, staket och grindar ger slutna gaturum. Rödfärgade fasader, röda knutar, vita fönsternickerier, sadeltak med kort takfot och enkupigt tegel. Små gårdar med enkla träd- och buskplanteringar. Gatorna är delvis kullerstensbelagda.

Västerviksgatan Västra sidans byggnader vänder baksida mot gatan och framsida mot Västervikstorget. Mot gatan en låg och stadsmässigt tät bebyggelsestruktur, med hus i 1-1½ plan med lågt placerade fönster och stensocklar. Fasader i varierade kulörer på träpanel och puts. Rännstenar av kullersten. Smala grusade gränder mellan husen. Mot Västervikstorget och strandlinjen norrut har de suterrängbyggda husen 2-2,5 plan, individuellt gestaltade under sent 1800-tal till tidigt 1900-tal. Framför husen klassiska trädgårdsplanteringar med fruktträd och buskar bakom rödmålade staket. Sammanhållen, representativ småskalig stadsmiljö.

Kvarngatan stiger norrut med kvarnen som fond. Stora tomter. Byggnader delvis indragna från gatulivet och gårdar som

öppnar sig mot gatan. Bebyggelsens ålder, gestaltning och volym varierar. Gaturummet avgränsas delvis av rödmålade plank.
Norra Strandvägen Mer storskalig bebyggelse. En elektrisk valskvarn i tegel samt tre sentida flerbostadshus på 3-4 våningar i puts respektive träpanel. Flerbostadshus från 1900-talets andra hälft och 2000-talets början. Bryter helt områdets äldre struktur och anspråkslösa skala.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Betydande i stadens historieskrivning. Områdets historia och ålderdomliga miljö gör den till ett attraktivt bostads- och turistmål. Varierad bebyggelse från 1600-1800-tal. Kvarnen, monumentalt belägen, utgör sevärdhet och landmärke.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder och småskaliga verksamheter, behålls.

Struktur

Nuvarande gatunät, rännstenar i kullersten, tomtstrukturer och mindre byggnadsvolymer behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Vården och kännetecken och bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan

vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande. Storskaliga byggnadsinslag bör undvikas.

Planer/Skydd

- I. detaljplan/skydd finns.

Hela området är detaljplanelagt med generella skyddsbestämmelser.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. Grassagården, Grassegården 1, Gropgården, Helsing 3, Strängnäs kvarn, Mjölaren 1
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Kvarngränd avgränsar området i sydost

Koppargränd med kullerstensbeläggning

Västerviksgatans låga och färgrika bebyggelse.

Gränd från Västerviksgatan mellan kv Bagaren och Garveriet

Bebyggelse mot Västervikstorget

Gård mot Västervikstorget, kvarnen i fonden

Norra Strandvägen med nyuppförd byggnad i kv Fiskaren och strandpromenad

Kvarngatan upp mot Kvarnen

Typisk 1-1½ hög rödfärgad trähusbebyggelse på Kvarnberget.

A 6. Norra Strandvägen

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Område i sluttning mot vattnet med medeltida tvärgator, gatunätet delvis justerat under 1800-talet. Bebyggelsen främst uppförd 1870-1910 efter en brand 1871. Det finns även äldre byggnader i västra delen, till exempel kv Klostret 32 som är uppfört på det medeltida klostrets källare. Därtill inslag av hyreshusbebyggelse från 1950-60-tal.

Värden och kännetecken

Området är viktigt för stadsbilden mot Mälaren och Tosterön. Befintligt gatunät representerar en äldre struktur. Stora tomter med uppvuxna träd hör till miljön. Fristående representativa huvudbyggnader som klättrar upp för slänten, villor, ofta med öppna eller glasade verandor mot vattnet och tillhörande uthus.

Typiskt för huvudbyggnaderna är putsade stenhus målade i ljusa kulörer på hög stensockel. Spröjsade tvåluftsfönster. Frontespis och sadeltak med rött taktegel eller falsat plåttak. Ett mindre uthus per tomt hör till karaktären.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Främst glest bebyggt område. Sikt mot vattnet.

Markanvändning

Nuvarande.

Struktur

Stora tomter, gles bebyggelse med öppet gaturum. Tomter bör inte avstyckas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande.

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Hela området är detaljplanelagt, utom kv. Kungsberget där stadsplan från 1941 gäller. Kv. Rådstugan har skydd i plan. I övrigt saknas skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Typisk friliggande villa mot strandpromenaden, kv Rådstugan 6

Kv Rådstugan 5

Kv Klostret 32

A 7. Del av kv Ladan och Åkern/öster om Nygatan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Del av kvarteren Ladan och Åkern mot Nygatan. Ursprung i stadsplanen från 1871-75 och bebyggt decennierna runt sekelskiftet. Stora rektangulära tomter med fristående bostadsbebyggelse i 2-3 våningar, merparten placerade i gatulivet.

Värden och kännetecken

Stadens enda bevarade exempel på enhetlig arkitektur från tiden kring sekelskiftet 1900 i rutnätsstadsplanen från 1871-75. Planen med fristående byggnader på trädgårdstomter representerar ett nytt ideal och har ett samhällshistoriskt värde. Trädgårdar är synliga från gatan mellan de fristående husen.

Representativ bostadsbebyggelse med god utformning typisk för årtiondena runt 1900, främst 2½ våningar höga. Arkitekturen varierad och individuell för de olika byggnaderna. Området som helhet är välbevarat i sin tomtstruktur och gestaltning med ljust putsade fasader i främst beige, gult och grått. Bevarade detaljer som fönsterindelning, fasadornament, utsirade snickerier och smidesbalkonger. Taktäckning i huvudsak falsad plåt.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Spatiös, sammanhållen boendemiljö med arkitektur av god kvalitet som visar på staden Strängnäs utveckling vid 1800-talets slut. Förändringskänsligt som enda kvarvarande del av en tidigare mer utbredd bebyggelsekategori.

Markanvändning

Nuvarande, markanvändning, främst bostäder, bibehålls.

Struktur

Nuvarande, gles karaktär med fristående hus och trädgårdar, bibehålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande.

Planer/Skydd

III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.

Detaljplaner finns för merparten av fastigheterna. Ladan 7 saknar plan efter stadsplan 1941. Hela området saknar skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Nygatan med kvarteret Ladan

Individuellt utformade friliggande bebyggelse, Kv Åkern 11

Kv Åkern 14

A 8. Södra stadskärnan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Området omsluter två breda gator som sammanstrålar till en stjärnplats i sydväst. Stora tomter med centralt placerade, individuellt utformade villor från tidigt 1900-tal och framåt. Väl uppvuxna trädgårdar med fruktträd och buskar. Staket mot väg.

Värden och kännetecken

Gles, ofta från gatan indragen villabebyggelse i tidstypisk, individuellt utformad arkitektur från främst 1900-talets första hälft. Stadsplanen från 1871-75 ger grundstrukturen med kvartersgator och stjärnplats. Representativ villamiljö med breda gator, stora villor och etablerad grönska.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Trivsamt förstadskaraktär. Uppvuxet, etablerat bostadsområde med villor i individuell gestaltning.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande, breda gator, tomtstorlek och gles villabebyggelse indragen från gatan, behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens

karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande.

Planer/Skydd

III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.

Området är delvis detaljplanelagt. Skydd saknas. Större delen av kv Höjden saknar plan efter stadsplan 1941.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen Enskilt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. *Wickmans villa, Jägmästaren 4*

Friliggande villor på stora tomter, Kv Höjden 2, Botvidsgatan

Byggnadsminnet Wickmans villa, Kv Jägmästaren 4, vid Nygatan

A 9. Del av kv Åkern/södra delen av Trädgårdsgatan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Flackt område vid en bred och rak asfalterad gata. Flerbostadshus i tegel och puts stadsmässigt placerade i gatuliv. Stora gårdar i kvarterets inre nås via överbyggda passager.

Värden och kännetecken

Tidstypisk flerbostadsbebyggelse från 1950-70-tal i trafikseparerad plan. Långa huskroppar med harmoniska proportioner och strama fasader i tegel och puts. Samstämd färgsättning, brunt, beige och rött med vita och svarta inslag. Balkonger i korrugerad plåt och smide. Till stadsstrukturen anpassat med placering i gatuliv. Stora kringbyggda, bilfria gårdar inne i kvarteret med planteringar, träd och lekplatser.

Fastigheter från 1950-talet har sadeltak och ljusst bruna putsfasader med vita detaljer. Hus från 1960-70-talet har främst platta tak utan taksprång, vissa med bred taksarg i plåt. Tegelfasader i brunt och rött och dovt färgsatta snickerier. Överbyggda passager öppnar kvarteret från gatan.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Välgestaltat bostadsområde från 1950-70-tal i stadskärnans utkant.

Markanvändning

Nuvarande, främst bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande, byggnader i 3-4 våningar i gatuliv med stora gårdar,

behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad såsom rum för sopåtervinning kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs.

Detaljplaner utan skydd finns. Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Kv Åkern 5 och 8

Överbyggd passage från gatan, kv Åkern 15

Gård med lekplats och träd, kv Åkern 2 och 16

A 10. Radhus kv Blå Bandet 11-22

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Radhus utmed Storgatans norra del uppförda under tidigt 1970-tal. Två våningar i mörkt tegel under platta tak.

Värden och kännetecken

Höga arkitekturhistoriska värden med enhetlig brutalistisk gestaltning. Goda proportioner. Strama fasader, raka linjer och ärlig materialhantering ger ett kraftfullt intryck.

Mörka tegelfasader, indragna entréer under balkonger med grova, mörkt laserade träfronter. Enluftsfnster med tunna vita bågar. Ursprungliga, tidigare mörkt laserade kraftiga trädörrar, idag delvis i varierade kulörer. Entrétrappor i prefabricerade betongelement och enkla träräcken. Små förgårdar framför husen bakom häckar. På gårdssidan ligger förråd med brunlaserad panel.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Välgestaltat radhusområde, värdefullt i stadsbilden mot Västervikstorget.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande, enhetlig radhuslänga med planterade förgårdar samt öppna trappor och balkonger, behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Ingen ny bebyggelse kan tillkomma.

Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Byggnader inom området har en mycket enhetlig karaktär. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens och områdets enhetliga karaktär och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs.

Detaljplan finns. Skydd saknas. Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Kv Blå Bandet mot Storgatan

Kv Blå bandet mot Storgatan

A 11. Storgärdet

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Villaområde planlagt 1903-10. Terränganpassad plan med stora tomter och friliggande villor. Seminariebyggnad från 1905.

Värden och kännetecken

Representerar stadens expansion, tillkomsten av regementet och ett ökat välstånd, borgerskapets önskan att leva representativt enligt tidens villaideal. Uppvuxen trädgård, avgränsade med häckar, smidesgrindar med stenstolpar.

Individuellt utformade en- och flerfamiljsvillor ofta i två plan, indragna från gatan. Välbevarad, tidstypisk och varierad villaarkitektur, uppförd i skiftande material. Husen är klädda med träpanel eller putsade och är försedda med tidstypiska detaljer som småspröjsade fönster, lövsågerier, dekor och inläggningar av kakel. Balkonger, burspråk och verandor. Ibland med tillhörande komplementbyggnad/uthus som enligt områdets bebyggelsemönster bör ligga väl indragna i inre delen av tomten.

Planutformning med byggnaderna längs gatan och små platsbildningar insprängda i bebyggelsen enligt den tidens stadsplaneideal.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Väletablerat bostadsområde, attraktiva villor i grönskande miljö.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder.

Struktur

Terränganpassad plan, vägnät och stora tomter behålls. Huvudsakligen friliggande villor indragna på tomten. Undvika plank utan behålla viss genomsiktighet i kvarteret.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande.

Planer/Skydd

- I. Detaljplan/skydd finns.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. *Villa Ullvi, Generalen 8, Villa Parma, Majoren 3*

Villa tidigt 1900-tal, Storgärdet

Villa tidigt 1900-tal, Storgärdet

Typiska 1920-talsvillor med brutet tak.

Nyare tegelvillor, Storgärdet

A 12. Regementsområdet

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Södermanlands regementes kasernområde stod klart 1921. Kaserner i två plan uppförda enligt tyskt dubbelkompanisystem. Väster om kasernområdet tillhörande bebyggelse av ekonomikaraktär, stallar och garage. Utanför entrén ligger en rad personalbostäder uppförda för underofficerer med familjer. Regementet lades ner 2006 och området omvandlas idag till campusområde.

Värden och kännetecken

Militärhistoriska värden genom anläggningens nydanande struktur. Symmetrisk och rationell planlösning. Öppen kaserngård, rätvinkliga axlar och siktlinjer. Välbevarad bebyggelsen uppförd i enhetlig och tidstypisk arkitektur med putsade väggar och socklar och utsmyckande detaljer av rött tegel, valmade sadeltak täckta med rött tegel, detaljer av röd plåt och spröjsade fönster.

Personalbostäderna vid entrén till området är enhetligt uppförda och välbevarade med putsade fasader, tegeltäckta sadeltak och robusta förstukvistar i nationalromantiks stil.

De äldsta ekonomibyggnaderna väster om kasernbyggnaderna, stallar och vagnslider, tegelfasader, rödfärgad panel och tegeltäckta valmade tak. Lägre skala och enklare karaktär.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. *Strängnäs*. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling.

Resurs

Stora byggnadsvolymer, enhetlig arkitektur.

Markanvändning

Offentliga ändamål, skola, verksamheter.

Struktur

Gles struktur med öppen kaserngård, symmetri mellan monumentala friliggande byggnader.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Området som omfattar kaserngården och underofficersbostäderna kan inte ytterligare bebyggas. Inom övriga delar ska ny bebyggelse följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken*.

Planer/Skydd

Planläggning pågår.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Regementets gård

Regementsområdet

Underofficersbostäder vid infarten till Regementsområdet

A 13. Tallåsen och Sörgärdet

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Smala kvartersgator i oregelbundet gatunät. Lätt kuperat område med varierad villabebyggelse från främst 1930- och 40-tal. Delvis stora tomter och mycket grönska. Gränisar i öster till innerstaden.

Värden och kännetecken

Området är i huvudsak detaljplanelagt på 1930-talet. Terränganpassat gatunät med smala gator och platsbildningar i form av Dalsängsplan och Gullringsplan.

En stor del av bebyggelsen utgörs av trävillor från 1930- och 40-tal med brutna tak, glasade förstukvistar, verandor och spröjsade fönster. Stora tomter med trädgård främst bakom husen. Frukträd och större löv- och barrträd. Husen är indragna från tomtgräns med långsida mot gata. Låga staket eller häckar mot gata.

En kilformad plan från 1966 i områdets inre hyser till stor del enplansvillor från 1940- eller 50-tal på mindre, höjda tomter och enplanshus med gavel mot gata. Träpanel i ljusa pastellfärger eller tegel och flacka sadeltak. Mot gata med konstfullt och va-

rierat utformade låga smidesstaket på låga stenmurar. I området även villor från 1970-talet med sadeltak och fasader i mexitegel.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Attraktivt villaområde med generösa tomter och välhållen bebyggelse.

Markanvändning

Nuvarande markanvändning, bostäder, behålls.

Struktur

Nuvarande, gles karaktär med fristående hus från 1930-40-talen på stora tomter. Avstyckningar av 1930-40 talens större villatomter bör undvikas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. De ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*.

Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Rivning av dessa bör ej ske. Se också bilagan *Yngre villa bebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Planer/Skydd

- IV. Annan typ av skydd behövs.

Detaljplaner finns för hela området, merparten från 1930-talet. Skydd saknas. Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Dalsängsgatan, Tallåsen

1920-talsvilla, Tallåsen

Kv Rönnen, Tallåsen

A 14. Ulvhäll

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Variert bostadsområde med flerbostadshus, fristående villor, kedjehus och radhus. Vårdcentral och centrumanläggning i väster. Småindustri i söder. Flack terräng och raka gator. Huvudgata genom området. Planlagt främst under 50- och 60-talet.

Värden och kännetecken

Vid huvudgatan i västra delen finns ett centrumområde med flerbostadshus, närbutiker och vårdcentral, detaljplanelagt och uppfört under främst 1960-talets senare del. Friliggande trevåningshus i kvarteren Ripan och Järven, grupperade runt stora delvis trädbevuxna gårdar med lekplatser, bänkar och bord. Två hustyper förenade av fasader i ljus puts och rött tegel, platta tak utan taksprång och blåa balkongfronter i plåt. Ena hustypen har fasader med puts och tegel i horisontella band, den andra har böjda huskroppar med lätt vinkelställda, förskjutna fasader i omväxlande puts och tegel.

I kvarteren Nötskrikan och Morkullan finns enhetligt gestaltade kedjehus med spritputs i samstämd färgsättning i beige, brunt och grönt. Husen har 1 ½ plan under stora tegelklädda sadeltak med kort takfot. Gavel mot gata med små strama trädgårdar framför. Garage med liggande panel på förvandring och skärmtak mellan husen. Plan terräng och räta gator. Avsaknad av omfattningar ger en sällsynt framtoning med fönster som hål i fasaden. Putsen rundar husknutarna och ger ett allmänt mjukt intryck. Kvarteren är planlagda 1961 och bebyggda strax därefter.

I östra delen, kv Höken, Orren och Tjädern. Friliggande 3-vånings flerbostadshus putsade eller slammade i ljusa kulörer, tegelklädda tak, tvåluftsfönster. Stora bevuxna gårdar.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Miljö med olika områdes- och hustyper vad gäller volymer, täthet och gestaltning.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, centrum skola, behålls.

Struktur

Nuvarande, avgränsade bostadsområden av olika karaktär behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Flerbostadsområden och kv Nötskrikan och Morkullan

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens och områdets karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan Yngre villabebyggelse.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Övriga delar

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens och områdets karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet *Värden och kännetecken* och bilagan *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Planer/Skydd

III. Annan typ av skydd behövs.

Området är detaljplanelagt. Skydd saknas.

Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Kedjehus i kv Nötskrikan och Morkullan

Kv Järpen

Kv Ripan

Kv Tjädern

A.15 Ulvhälls herrgård

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Herrgårdsmiljö i Ulvhälls östra utkant invid Mälarens strand. Godset vid Mälaren har anor från vikingatiden. Herrgårdens ursprung är de två byarna Finninge och Larslunda som riksamiral Karl Karlsson Gyllenhjelm lade under sig på 1600-talet. Godset har sedan dess haft många celebra ägare och användningsområden som säteri och under 1900-talets första hälft lantbruksskola. Idag ligger här hotell- och konferensverksamhet.

Utsikten mot herrgården är delvis skymd av ett i norr gränsande radhusområde och på södra sidan utmed uppfarten till herrgården ligger ett område med odlingslotter och tennisbanor.

Värden och kännetecken

Herrgården ligger på en höjd och utgörs av en huvudbyggnad från 1790-talet med symmetriskt uppbyggda vitputsade fasader, frontespis och valmat tak. En allékantad väg leder fram till en rund platsbildning framför huvudbyggnaden. Anläggningen är glest planlagd med grönytor och grusplaner..

Strax sydväst om herrgården ligger två flyglar och en länga i 1 ½ plan med gul träpanel och sadeltak i samma vinkel som herrgården. Längst i söder ligger en vitputsad länga i två plan under sadeltak samt vid infarten en panelklädd rödfärgad ekonomibyggnad..

Skogspartier finns på ömse sidor herrgården mot Mälaren, vava den södra delen tidigare har utgjort herrgårdens parkanläggning. Ekonomibyggnader, bland annat ett magasin i tegel, väster om järnvägen har tidigare tillhört herrgården.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Kulturhistoriskt intressant herrgårdsmiljö med lång och rik historia, flera bevarade arbetarbostäder och ekonomibyggnader och bibehållen bebyggelsestruktur. Fragment av parkanläggning, vägstrukturer, gräsrunnel framför huvudbyggnad och allé.

Markanvändning

Användning anpassas till herrgårdsmiljöns kulturhistoriska kvalitéer. Befintlig markanvändning i anslutning till herrgårdsmiljön återanpassas till dessa kulturhistoriska kvalitéer.

Struktur

Befintliga byggnader och gårdsmiljö behålls. Förtätning kan tillåtas söder om allén.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med den specifika byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Vid framtida planläggning bör en ordnad karaktär som överensstämmer med slottsmiljön eftersträvas i områdena på båda sidor om allén. Sambandet mellan tegelmagasinet och slottsmiljön bör även fortsättningsvis gå att utläsas. Komplementbyggnader kan tillkomma i området söder om allén för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.

Herrgården saknar detaljplan och skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsam-

hetskrav.

- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Ulvhäll, herrgårdens huvudbyggnad

Gula och vita längan söder om herrgårdsbyggnaden

A 16. Östra och Västra Stadsskogen

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Bostadsområde planlagt på 1960- och 70-talet. Både individuellt gestaltade hus och enhetligt utformade husgrupper. Friliggande villor, radhus och flerbostadshus. Grönområden med mindre skogspartier.

Värden och kännetecken

Representerar Strängnäs expansion i sydväst. Årsring med bebyggelse från främst 1960- och 70-talet. Områdesvis varierad och välbevarad arkitektur. I norra delen friliggande villor i terränganpassat gatunät. I södra och västra delen trafikseparerade sammanhållna områden med friliggande flerbostadshus på öppna gårdar. Fasader i tegel och 2-3 våningar. Successivt utbyggt med mångfald i hustyper och gestaltning. Skogsnära.

Kvarteret Göktytan Planlagt 1965. Enhetligt gestaltad bebyggelse med stiltypiska 1960-talshus. Mindre variationer inom husgruppen förekommer. Friliggande, kubiska villor placerade nära väg med trädgård i tomtens inre del. Suterrängbyggda med garage i putsad bottenvåning mot gata. Röda tegelfasader. Flacka tak med bred taksarg i liggande brunmålade träpanel. Väl upp-
vuxna, lätt kuperade tomter med barr- och lövträd, buskar och stora planteringar.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Sammanhållet område i tilltalande skala. Stiltypiska och välbevarade bostadshus i skogsnära läge.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, bibehålls.

Struktur

Nuvarande, varierad bostadsbebyggelse med områdesvis sammanhållen gestaltning respektive villor i individuell utformning, bibehålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Flerbostadsbebyggelse

Klass B

Bebyggelseområden med kulturhistoriska värden. Rivningar inom dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Gemensamma, områdesvisa komplementbyggnader och enstaka ny bebyggelse kan tillkomma inom flerbostadsområdena. De ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad.

Kv Göktytan

Klass A

Bebyggelseområde med högt kulturhistoriskt värde. Rivningar inom detta bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Yngre villa bebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Inga fler byggnader kan tillkomma i kvarteret.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs.

Området är detaljplanelagt. Skydd saknas.

Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Kv Göktytan

Kv Göktytan

Kvarteret Storcken

A 17. Finninge

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Bostadsområde planlagt på 1970-80-talet. Består av flera mindre, väl sammanhållna områden. Friliggande villor, kedjehus och radhus dominerar. Ett mindre område med flerbostadshus. Skola i områdets mitt och stora grönområden runt området.

Värden och kännetecken

Årsringar i Strängnäs expansion i sydväst. Stiltrogen och områdesvis varierad arkitektur. Tidstypiskt genom sina stora enhetligt gestaltade husgrupper.

Kvarteret Lokatten: Intimt område med enhetligt gestaltad bebyggelse med tydlig massverkan. Kedjehus i 1 ½ plan med röd träpanel och inslag av tegel, vita fönstersnickerier och pulpettak utan taksprång. Mindre skogsbevuxna stråk genom kvarteret. Samlings- och lekplatser. Detaljplan från 1973.

Kvarteret Hermelinen: Tätt placerade villor och tidstypiska kedjehus i 1 ½ plan. Branta sadeltak och balkong indragen under gavelns takfall. Fasader i rött tegel och stående brunmålad träpanel i gavelpetsarna. Tidstypiskt bruna fönstersnickerier. Detaljplan från 1973, bebyggt under 1970-talets andra hälft.

Kv Mården: Exempel på ett bilfritt och mindre rätlinjigt område där 1 ½-plansvillor förlagts utmed en slingrande gångväg. Garage- och parkeringsplatser ligger separat vid entrén till området. Fortfarande mycket sammanhållet intryck tack vare gul färgsättningen, takmaterialen och bevarade detaljer som takkupor. Planlagt och bebyggt 1974.

Kvarteret Kaninen, Fältharen, Ekorren m.fl: Villor och kedjehus i 1 ½ plan med gavel mot gata. Branta tak och spröjsade fönster. Variation genom tegelfasader i gult, rött och brunt. Vita snickerier i fönster, dörrar och balkonger. Väl uppvuxna små förgårdar framför husen med vintergröna trädgårdsväxter. Detaljplan från 1975 och delvis 1983.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Sammanhållna mindre områden skapar en tilltalande skala. Väletablerat bostadsområde.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder samt skola, behålls.

Struktur

Tydliga områden med likartad vägstruktur, tomtstorlek och placering av byggnader på tomten behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Enhetliga bebyggelseområden med kulturhistoriska värden. Rivningar bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens och de olika områdenas karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Gemensamma, områdesvisa komplementbyggnader kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet. De ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs.

Området är detaljplanelagt. Skydd saknas i hela området. Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa området Värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Kv Lokatten

Kv Hermelinen

Kv Kaninen, Fältharen, Ekorren m.fl.

Kv Mården

B 18. Kulturhistoriskt stråk

Strandpromenaden

Kulturhistoriska stråkets förutsättningar

Beskrivning

Bilväg samt promenadstråk som sträcker sig från Västervikstorget, runt Kvarnbacken och Norra Strandvägen vidare öster- och söderut till Nabbkullen. Norra och Östra Strandvägen tillkom genom 1875 års tomtkarta, dessförinnan gick tomterna ända ner till vattnet, där vattenfronten fylldes med enkla skjul, nyttobyggnader och bryggor.

Nedanför domkyrkan i Storgatans förlängning ligger en platsbildning, Järntorget, och ångbåtsbryggan. Platsen för Järntorget finns markerad på de äldsta skissartade stadsplanerna från 1650-talet. I anslutning till bryggan ligger två låga byggnader uppförda som förrådsbyggnader kring 1900, idag café.

Värden och kännetecken

Strandpromenaden sammanbinder staden och Mälaren. Den är betecknande för 1875 års tomtkarta och ett nytt stadsplaneideal där representativa ytor och allmänna promenadstråk anlades. Här går en smal bilgata och närmast stranden en smal asfalterad gångbana. Ovanför denna en vall med trädrader och låga planteringar. Längs strandpromenaden finns offentlig konst, enstaka bryggor, bänkar och lekredskap. Järntorget och platsen för ångbåtsbryggan utgör en historiskt viktig knutpunkt för staden.

Kommunens bedömning

1. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. *Strängnäs*.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Tilltalande och tillgänglig strandremsa med plats för motion, lek och vila. Värdefullt promenadstråk med viss grönska.

Markanvändning

Nuvarande, smal bilväg samt promenadväg, bryggor, behålls.

Struktur

Nuvarande tillgängliga, gröna stråk med promenad- och bilväg bibehålls.

Övergripande riktlinjer

Strandpromenaden hålls öppen för alla och får ej privatiseras eller göras mindre tillgänglig. Enstaka bebyggelse som främjar ett ökat allmänt nyttjande kan tillåtas om öppenheten mot vattnet endast påverkas marginellt.

Planer/Skydd

IV: Annan typ av skydd behövs.

Detaljplaner finns delvis. Strandremsan saknar skydd.

Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa området värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.

Strandpromenaden vid Kvarnbackens udde

Strandpromenaden med Kvarnbacken till höger

Promenadbrygga och småbåtsbrygga

Småbåtsbrygga och strandkant

Östra Strandvägen, de bruna längorna ligger på Ångbåtsbryggan

B 19. Ugglans park

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Park belägen i stadskärnan inom område Strängnäs A 4. Anlagd efter branden 1871.

Värden och kännetecken

Triangelformad park på Hospitalsgatans nordvästra sida. Flack och öppen med gräsytor, ambitiösa planteringar, träd, promenadstråk och en permanent utomhusscen. Keramikens hus ligger i parken. Utgör en viktig grön oas i stadskärnans mitt.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. Strängnäs.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Ugglans park utgör en grön samlingsplats mitt i stadskärnan.

Markanvändning

Nuvarande, park och samlingsplats, behålls.

Struktur

Nuvarande öppna, planterade parkkaraktär behålls.

Övergripande riktlinjer

Parken hålls öppen och tillgänglig för alla. Viss ny bebyggelse som främjar den nuvarande användningen som offentligt grönt rum i staden kan tillåtas. Keramikens hus bör innehålla en verksamhet som gör att allmänhetens tillträde till huset garanteras.

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelser bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Keramikens hus är skyddat i detaljplan. Parkens öppenhet bör säkras.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Stora lövträd inramar Ugglans park

Ugglans park, i fonden Keramikens hus

B 20. Västerviken

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Öppen strandkant med park- och torgmiljö, småbåtshamn, parkeringsytor och promenadbryggor. På kartskiss från 1600-talet finns här en platsbildning. I stadsplanen från 1870-talet är hela inre hamnviken markerad som torgyta.

Värden och kännetecken

Historisk platsbildning och hamn, historiskt kommunikationsnav. Det öppna området runt Västerviken är av stort stadsbildmässigt och miljömässigt värde som stadens inre port mot Mälaren. Parkmiljöer med gräsytor, träd och buskar. Promenadbryggor, gatubelysning och parkbänkar.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår delvis i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Strängnäs [K:D 18]. Se Karaktärsområde A. *Strängnäs*.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Öppen fri platsbildning i stadsnära läge, med stor betydelse för rekreation, friluftsliv och socialt liv.

Markanvändning

Nuvarande, småbåtshamn, promenadstråk och samlingsplatser, behålls.

Struktur

Nuvarande öppenhet och tillgänglighet med parkmiljöer behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Byggnad kan tillkomma för att stödja befintlig användning men prövas restriktivt. Höjd, placering och material anpassas efter tomt/fastighet. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

III. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för hela området.

I gällande detaljplan saknar strandområdet skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL

Promenadbryggor, till höger skymtar del av småbåtshamn

Små bodar i östra delen av viken

C. Karaktärsområde

Tosterön

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Tosterön ligger på den norra sidan Strängnäs-fjärden som utgjorde ett viktigt kommunikationsstråk redan under förhistorisk tid, vilket farledsborgen på Tosterösidan vittnar om. Innan Strängnäs hospital, senare Sundby sjukhus, anlades i området låg där tre byar med Sundby i öster, Bresshammar och Stenby i väster. Sundby var tidigare Strängnäs stifts biskopboställe.

I början av 1900-talet beslutades att inrätta en vårdanstalt för sinnessjuka på biskopboställets mark på Tosterön. Institutionsområdet anlades strax öster om biskopboställets historiska bytomt samt på delar av dess åkermark. I anläggningen ingick förutom de tio paviljongerna och tjänstebostäder även trädgårdsodlingar, åkermark samt en rad ekonomibyggnader för jordbruksdriften.

På Bresshammars mark växte ett nytt bostadsområde successivt fram för anställda på sjukhuset. I mitten av 1980-talet inleddes en successiv avveckling av sjukhusverksamheten på sjukhuset. Idag har de stora institutionsbyggnaderna till stor del byggts om till bostäder.

Värden och kännetecken

Sammanhållen institutionsmiljö med paviljongsystem från 1910-tal och tillhörande anläggningar i form av personalbostäder såväl i anslutning till institutionsanläggningen som på Abborrberget från olika tider fram till 1970-tal. I anläggningens omgivning finns jordbruksmark, trädgårdsodling och ekonomibyggnader som vittnar om sjukhusets självhushållning. Ursprunglig bebyggelse med tillhörande strukturer finns kvar och representerar institutionens olika funktioner.

Riksintresseområde för kulturmiljövården Sundby sjukhusområdet [K:D 19]

Motivering:

Sjukhusanläggning projekterad 1912 efter s.k. paviljongsystemet speglar såväl det tidiga 1900-talets arkitekturideal med bl.a. samspelet natur-park-byggnader om en ny och revolutionerande syn på mentalvården.

Uttryck för riksintresset:

Den f.d. vårdanstalten med sina tio paviljonger symmetriskt placerade kring en parkliknande gård samt tjänstebostäder, kapell, ekonomibyggnader och vattentorn.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Ett bostadsområde som representerar villabebyggelsens arkitekturhistoriska utveckling under 1900-talet. Stora byggnadsvolymer, enhetlig arkitektur i parkmiljö och skogsbackar. Attraktivt bostadsområde. Vacker utsikt och sjönära. Närheten till Strängnäs.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, verksamheter, skolor, kontor.

Struktur

Nuvarande med bostadsområde med villabebyggelse och obebbyggda jordbruksmarker, stora parkliknande gårdar, trafik delvis separerad, parkmiljöer och skogsbackar.

Övergripande riktlinjer

Bibehålla karaktären och samspelet mellan natur – park – byggnader i enlighet med institutionsmiljöns intentioner. Bevara de byggnader som förknippas med institutionens tidigare självhushållning i form av vattenförsörjning, jordbruk och trädgårdsodling.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Äldre ekonomibyggnader och vattentorn, Sundby sjukhus

Äldre ekonomibyggnader, Sundby sjukhus

C 21. Sundby sjukhusområde

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Strängnäs hospital, senare Sundby sjukhusområde, sinnessjukhus från 1912-22, avvecklat sedan 1988. Kärnan utgörs av 10 paviljonger symmetriskt uppförda kring parkliknande gård. I utkanterna av området tjänstebostäder av olika rang och utförande och kyrka. Rödfärgade ladugårdsbyggnader då sjukhuset eftersträvade självhushåll och jordbruksarbetet ansågs vara en lämplig syssla för patienterna. Kompletterande bebyggelse för bland annat terapi har under 1960- och 70-talen har uppförts i tidstypisk stil.

Efter nedläggningen har på före detta odlingsmarken öster om sjukhusområdet ett område med flerbostadsbebyggelse uppförts, slammade tvåvåningsbyggnader med vita snickerier. Vid vattnet har arkitektoniskt och färgmässigt anpassad villabebyggelse uppförts.

Värden och kännetecken

Sjukhusbebyggelsens struktur och placering kring parkliknande gård, paviljongsystemet, kyrka, pannrumsbyggnad i samma enhetliga strama stil med kvaderhuggen stensockel, slammade tegelväggar i ljus färgsättning beige, gul, svagt rosa och valmade sadeltak täckta med rött tegel, spröjsade fönster.

Läkarvillor vid Mälaren främst slammade tegelhus med tidstypiska nationalromantiska detaljer.

Enklare tjänstebostäder uppförda som tidstypiska nationalromantiska villor av trä eller puts, röda tegeltak och vita snickerier och fina detaljer. Tidigare hade trävillorna mer varierad färgsättning.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Sundby sjukhusområdet [K:D 19]. Se Karaktärsområde B. Tosterö. Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Stora byggnadsvolymer, enhetlig arkitektur i parkmiljö och skogsbackar. Attraktivt bostadsområde.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, verksamheter, skolor, kontor.

Struktur

Nuvarande med stora obebyggda parkliknande gårdar, trafik delvis separerad, parkmiljöer och skogsbackar.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass A

Inom riksintresseområdets kärnområde har byggnaderna ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas och underordnas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass C

Utanför kärnområdet får komplementbyggnad och ny bebyggelse tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Planer/Skydd

1. Detaljplan/skydd finns men området håller på att detaljpaneläggas på nytt.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Sundby sjukhusområde, Tosterön

Villa, Sundby

Tjänstebostäder, Sundby

Strängnäs hospital, senare Sundby sjukhusområde

C 22. Abborrberget

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Villaområde ursprungligen uppfört för personal på Sundby sjukhus, utbyggnaden påbörjades under 1930-talet. Området har efter hand vuxit och är i dag färdigbyggt.

Värden och kännetecken

Området har en historisk koppling till Sundby sjukhusområde. Individuellt utformade villor uppförda från 1930-tal och framåt. Utmed vattnet ligger en rad enplans tegelvillor från

1950-60-talet som skapar en egen karaktär. De äldsta tomterna är större än senare, endast ett fåtal delningar av tomter har förekommit. De äldsta villorna ligger ofta väl indragna från gatan, yngre närmare gatan. Oregelbundet gatunät och mycket uppvuxen grönska.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Attraktivt bostadsområde. Närheten till Mälaren och till Strängnäs.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder.

Struktur

Nuvarande gatunät, stora tomter i de äldsta delarna och något mindre i de yngre, placering av byggnad på tomt, behålls.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny bebyggelse skall följa området's struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken och bilagan *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Planer/Skydd

- IV. Annan typ av skydd behövs.

Detaljplaner finns delvis. Strandremsan saknar skydd.

Områdesbestämmelser alternativt detaljplan bör tas fram för att säkerställa områdets kulturhistoriska värden.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Abborrberget Tosterön

Tidstypisk villa från 1930-talet, kv Astern 6

Utmed vattnet ligger flera individuellt utformade tegelvillor, kv Pionen 12.

D. Karaktärsområde Härad

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Härads kyrkby ligger på en plats där tre åsar möts, i anslutning till Mälaren. Byarna i anslutning till kyrkbyn är belägna på moränhöjderna längs dalgångar med ett vattensystem av åar i dalbotten, såsom Eksågsån, Hagbyån och Ekaån. Området har varit bebott sedan bronsålder, vilket avspeglas i den rikedom av lämningar från förhistorisk tid.

Längs med dalgångarnas sidor utbreder sig åkermarken till-

hörande byarna längs med höjdryggarna.

Kyrkbyn har varit en central plats i bygden såsom sockencentrum med den medeltida kyrkbyggnaden, klockaregård, skola, allékantad allfarväg mellan Strängnäs och Eskilstuna genom byn. I byn har det tidigare även funnits en barnmorskebostad, ett soldattorp, fattighus, ytterligare ett skolhus samt några backstugor, vilka man idag kan se resterna av. Kyrkbyn har under modern tid kompletterats med en ny skola, förskola och en idrottsanläggning.

På kuperad mark utmed och främst norr om Eskilstunavägen ligger villaområde successivt utbyggt under 1900-talet. Planerna är tillkomna 1956- 1980-tal men främst utmed vägen ligger ett band med äldre villor på stora tomter.

Värden och kännetecken

Kyrkbyn med dess administrativa och religiösa centrala funktioner. Även den vidare utvecklingen av området med moderna inslag följer traditionen av en central samlingsplats.

Villaområde på kuperad mark med terränganpassat vägnät, ligger utmed främst norra sidan av gamla E20. Blandad villabebyggelse från 1900-talets olika skeden, däribland flera 1920-talsvillor. Tidstypisk individuell gestaltning i olika material och stora tomter i äldre delar som främst ligger nära gamla E20, mindre tomter och mer enhetligt i de yngre delarna. Naturlig, skogspräglad grönska.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Kyrkby med bevarade centrala funktioner som utvecklats allt efter tidens behov. Successivt utbyggt villaområde i lantlig miljö kring gammalt sockencentrum.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, socken- och servicefunktionen bibehålls.

Struktur

Kyrkby (se kapitel *Landsbygd*). Nuvarande, villor på större tomter, bibehålls.

Övergripande riktlinjer

Bevara bebyggelsen så att byns historiska funktioner som religiös plats och servicepunkt för bygden är tydligt läsbara. Befintliga byggnader bör exteriört underhållas med utgångspunkt från avsnittet Värden och kännetecken, så att deras yttre arkitektoniska form och särart bevaras och med material och metoder som är anpassade efter den enskilda byggnaden. Vid ommålning ska ursprunglig eller tidstypisk färgsättning väljas. Se också bilagorna *Komplementbyggnader och inhägnader* och *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Häradskyrka

Gammal inägomark, nordväst om kyrkbyn

Villabebyggelse norr om Eskilstunavägen

D 23. Härads kyrkby

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Ursprunglig kyrkby med inägomark utmed gammal landsväg mellan E20 och Överåsvägen.

Smal allékantad landsväg. Söder om denna ligger en medeltida kyrka och klockargård samt servicefunktioner som skola, förskola och idrottsanläggning. På norra sidan äldre bytomt med boningshus och ekonomibyggnader. Ett antal nyare bostadshus finns i byns östra utkant, en hembygdsgård och ett bostadshus i dess västra.

Värden och kännetecken

Väl samlad bykärna med medeltida ursprung kring en allékantad tidigare landsväg. Stenmur utmed vägen avgränsar kyrktomten. Gulgrå spritputsad 1100-talskyrka med portförsedd gavel mot väg och fristående klocktorn i trä. Öster om kyrkan ligger klockargården och skola från 1920-talet, båda i 1 ½ plan med gul spritputs, tegeltäckta sadeltak och grönmålade fönstersnickerier. Skolan karaktäristisk med frontespis, vitputsade hörnkedjor och takfot samt spröjsade fönster.

Öster om skolan ligger sporthall och förskola från 1900-talets andra hälft, vilka har anpassats genom likartad ljusgul färgsättning på träpanel.

På den gamla bytomten står två gamla boningshus. En timrad tvåvåningsbyggnad med gulmålad träpanel, vita snickerier och sadeltak och en envånings vinkelbyggd rödfärgad. Norr om dessa ligger rödfärgade ekonomibyggnader som ladugård och höns hus, uppförda i plankverk och liggtimmer. Ekonomibyggnader är viktiga för helhetsbilden av byn men i mycket dåligt skick.

Den samlade bebyggelsegruppen omges av åkermark i öster, igenvuxen tidigare hävdad mark samt fin hagmark med träd, stenmurar och kullar mot gamla E20, nu Överåsvägen.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Historiskt intressant sammanhållen kyrkby med skola och förskola.

Markanvändning

Nuvarande markanvändning, service, bostäder och hagmarker behålls.

Struktur

Ursprunglig kyrkby vid landsvägen med allé är byns ryggrad, engles och fri karaktär behålls.

Öppna marker i öster och söder samt hagmark mellan kyrkbyn och Eskilstunavägen behålls.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Bykärnan:

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader* Ny bebyggelse skall följa området struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Utmärkande är skolbyggnadernas ljusa färgsättningar.

I utkanterna av området:

Klass D

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden skall ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader.

Komplementbyggnad till bostad skall anpassas väl till miljön vad gäller utformning, placering, färg- och materialval.

Planer/Skydd

1. Detaljplan/skydd finns.

Detaljplan från 1994 finns för hela området. Skydd finns för byns äldre bebyggelse och vid ny bebyggelse skall särskild omsorg om utformningen visas.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen Kyrka eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. Härads kyrka

Gamla landsvägen genom Härads kyrkby

Ekonomibyggnader på den gamla bytomten, Härads kyrkby

Skolan, Härads kyrkby

Begrepp

Anpassning

I sammanhanget kan begreppet anpassning stå för till exempel hur en tillbyggnad skall utformas. Anpassningen kan då avse form, volym, fasadutformning, takutformning, material och/eller färgsättning etcetera och att anpassningen skall ske i förhållande till den befintliga byggnaden eller bebyggelsemiljön. Det behöver inte betyda att man kopierar en äldre stil. Att anpassa färgsättning i ett område kan vara att välja en kulör eller färgton inom ett visst spektra som redan finns representerat inom området eller att man utgår från de pigment som fanns tillgängliga innan färgindustrin industrialiserades.

Antikvarisk förundersökning

För att ta tillvara en byggnads kvaliteter på bästa sätt vid en ändring krävs kännedom om byggnadens förutsättningar. I en antikvarisk förundersökning sammanställs historiska fakta om byggnaden och byggnadens kulturhistoriska värden definieras och beskrivs. Den antikvariska förundersökningen fungerar som underlag för projekteringen. När det gäller byggnader eller miljöer med högt kulturhistoriskt värde bör en antikvarie även delta i projekteringen för att de antikvariska synpunkterna ska kunna arbetas in i bygghandlingarna redan från början.

Byggnadsvård

Begreppet samlar åtgärder som skötsel, underhåll och ändringar av byggnader som utgår från byggnadens kulturhistoriska värde.

Förvanskning

Begreppet förvanskning är ett viktigt begrepp inom lagstiftningen. Enligt PBL 8:13 får byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Det avser bygglovpliktiga anläggningar, tomter som omfattas av skyddsbestämmelser, allmänna platser och bebyggelseområden. Förvanskningsförbudet gäller alltid, även för icke bygglovpliktiga åtgärder.

Konservering

Bevara något i befintligt skick, hindra vidare förfall, genom att tekniskt säkerställa till exempel en del av en byggnad eller en bemålad yta.

Kulturhistoriskt värde, värdering

Att beskriva äldre byggnaders, miljöers eller landskaps kulturhistoriska värden är en metod för att analysera andra värden än ekonomiska. För att definiera och beskriva kulturhistoriska värden kan flera olika begrepp användas men vanligast är att utgå från Riksantikvarieämbetets bok ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” (2002). Här används begreppen dokumentvärde och upplevelsevärde. För att precisera hur kulturmiljövärden tar sig fysiskt uttryck används begreppet värdebärare. Nedan redovisas begreppens innebörd

Dokumentvärde (Kunskapsvärde)

En byggnad eller ett landskaps informationsvärde eller potentiella informationsvärde. Kunskapsvärden kan vara vad ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. På samma sätt kan växtlighet, landskapssammanhang, vägsträckningar och andra spår i ett landskap ha kunskapsvärden då de berättar om den historiska markanvändningen. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

Upplevelsevärde

Kulturmiljön som källa till upplevelser hos brukare och/eller besökare. Upplevelsevärden kan vara den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller ett objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Därtill vägs övergripande och förstärkande värden in som autenticitet och representativitet.

Kulturmiljöns värdebärare

Olika kulturmiljövärden kan i den enskilda kulturmiljön ofta brytas ner i olika fysiska värdebärare. För bebyggelse kan det vara särskilda byggnadsmaterial, färgsättningar och arkitektoniska drag som fasaduppbyggnad samt tak- och fönsterutformning. Med värdebärare avses också hela landskapssammanhang eller enskilda element som är ett fysiskt uttryck för kulturmiljövärden.

I ordet värdering ligger dock ett subjektivt inslag och vad som har uppfattats som värdefullt har varierat över tid beroende på till exempel tidsanda och kunskap hos den som gör bedömningen. Det innebär att rådande värderingsprinciper alltid kan komma att omprövas i framtiden. Därför är det också viktigt att noggrant beskriva och motivera hur vi ser på ett objekt idag.

Systemet för värdering innehåller följande steg:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt göra en sammanvägd bedömning av de -olika kriterierna.

-Välja ambitionsnivå för bevarande.

-Koppla motivering och ambitionsnivå till lämpliga uppföljningsåtgärder, det vill säga bedöma vilken form av skydd som byggnaden eller byggnadsmiljön bör ha, hur den skall dokumenteras och vårdas.

Kulturmiljö

Begreppet introducerades med den nya kulturminneslagen från 1988 och omfattar miljöer där det finns kulturhistoriska värden att beakta. Skall jämföras med ett vidare synsätt där man från att skydda och bevara enskilda byggnader eller monument ville inbegripa större sammanhang och miljöer.

Kulturarv

Kulturarv är ett vidare begrepp än kulturmiljö och omfattar både immateriellt som materiellt kulturarv, såsom sånger, berättelser, viktiga platser som vi har övertagit från tidigare generationer.

Ombyggnad

Enligt PBL är ombyggnad en ändring av en byggnad som innebär att hela eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas. En ombyggnad kan ge följdkrav på byggnaden som motsvarar nybyggnadskrav avseende till exempel tillgänglighet, energibesparing, brandkrav. Kraven kan modifieras efter byggnadens förutsättningar, till exempel kulturhistoriska värden.

Patina

Spår av tidens gång, blekning, slitage eller åldrande. Används i positiv bemärkelse, omöjligt att återställa.

Rekonstruktion

Rekonstruera betyder återskapa eller återuppbygga en byggnad eller en del av en byggnad. Begreppet kan användas då man på vetenskapliga grunder återuppbygger en riven byggnad eller byggnadsdel med samma tekniker och material som en gång användes. Återuppbyggnadsprocessen kan ge praktisk kunskap om hur man verkligen arbetade förr vilket kan ha ett pedagogiskt eller vetenskapligt värde.

Renovering

Renovera betyder förnya. Ofta innebär det att man gör så omfattande byten av material att byggnaden eller byggnadsdelen uppfattas som ny. Till exempel byte av ytskikt, fasadmaterial, tekniska system, inredningar. Jämför med underhåll, som syftar

till att bevara en fasadpanel genom upprepad ommålning av lämplig typ, med byte av hela panelen.

Restaurering

Restaurera betyder återupprätta, återställa. Vid en restaurering avses åtgärder som skall återföra en byggnad, del av en byggnad eller ett landskap till ett äldre men känt utseende. En förutsättning är att tillräckligt mycket spår av ett äldre utseende finns kvar, en restaurering bygger inte på spekulationer.

Restaureringsideologi

Ordet restaurering definieras ovan men betydelsen har varierat beroende både tid och plats. Det handlar om olika sätt att förhålla sig till och berätta vår historia. Under sent 1800-tal hade man vad vi i tag kallar en mer tillrättaläggande attityd till äldre byggnader. En byggnad uppförd på medeltiden skulle se helt medeltida ut. Som exempel kan nämnas domkyrkan i Lund som uppfördes under medeltiden. Under omfattande restaureringsarbeten under 1800-talet revs bland annat de medeltida tornen och ersattes med nya spetsigare torn. Avsikten med restaureringen var att domkyrkan skulle få en mer renlärig och konsekvent medeltida romansk stil. Man fäste liten eller ingen uppmärksamhet till kyrkobyggnadens tidigare historia.

Efter hand växte en stark kritik fram mot denna så kallade stilrestaurering som man menade var en förfalskning av historien. På vägen mot att uppnå den perfekta medeltida byggnaden revs mer eller mindre intressanta lager från 1600-, 1700- och 1800-talen. I stället växte ett förhållningssätt fram där man utgick från byggnaden och hela dess historia fram. På ett mer vetenskapligt sätt började man dokumentera och analysera historiska byggnader inför en förändring. I Strängnäs domkyrka vidtogs under åren 1907-1910 omfattande restaurering under ledning av Fredrik Lilljekvist med Sigurd Curman som kontrollant. I detta projekt tillämpade Curman för första gången de nya antikvariska restaureringsprinciper han lärt sig under sina studieresor nere i Europa, bl.a. att varje tids tillägg skulle respekteras. Domkyrkan i Strängnäs är därigenom den av Sveriges domkyrkor som bäst bevarat sin medeltida karaktär.

Positionerna inom restaureringshistorien har ständigt förflyttas. Det som var accepterat igår är förbjudet idag. Idag har vi fortfarande ett förhållningssätt där vi respekterar årsringarna och de förändringar en byggnad genomgått. Detta förhållningssätt kan också göra frågan om restaurering mer komplicerad. Skall man spara allt? Ofta handlar det om att fånga det som är karaktäristiskt hos en byggnad och utgå från det, och se vad som är typiskt för tiden då byggnaden uppfördes. Viktiga principer är att utgå från den enskilda byggnaden och dess förutsättningar och kvaliteter innan man gör några drastiska ändringar samt att dokumentera alla ingrepp och förändringar som kunskap åt

eftervärlden.

Reversibel

Omvändbar. Om en åtgärd på en byggnad, ett tillägg, går att ta bort utan att den ursprungliga byggnaden eller byggnadsdelen påverkas kan den kallas reversibel. Ingrepp i den ursprungliga delen går sällan att helt undvika och att motivera en åtgärd genom att kalla den reversibel kan lätt missbrukas.

Tidstypisk

Något som är generellt typiskt för en viss tidsperiod. Ofta används begreppet tidstypisk när färgsättning, snickerier eller inredningar i äldre byggnader beskrivs. Då avses ett utseende som är typisk för den tiden byggnaden uppfördes eller byggdes om.

Tillbyggnad

Ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym. I kulturhistoriskt intressanta miljöer är det extra viktigt att noga studera hur en tillbyggnad kan gestaltas. En tillbyggnad bör alltid underordna sig den ursprungliga byggnaden. Generella råd är att låta tillbyggnaden bli en synlig egen huskropp och att man väljer att bygga till bakåt i förhållande till gatan. Det bör vara en betydligt mindre volym än ursprungsbyggnaden och den bör inte sticka utanför ursprungsbyggnadens hörn. Snickeridetaljer, stuprör med mera får gärna vara i lite mindre dimensioner än huvudbyggnadens för att inte se klumpiga ut på den mindre huskroppen.

Tillägg

Utformningen av ett tillägg, till exempel en tillbyggnad, ny inredning eller ett nytt fönster, kan bli föremål för diskussion. Skall ett tillägg utformas i samma stil som den befintliga byggnaden eller skall det få ett modernt formspråk för att historiskt redovisa att det är en ny del som inte skall förväxlas med den gamla? Eller något mitt emellan? Det är en restaureringsideologisk fråga där det inte finns något entydigt svar. I stället får man se till det enskilda huset men även till sammanhanget, stads- eller landskapsbilden.

Traditionella material och metoder

Med orden ovan avses ofta material och metoder som utvecklades före det industriella byggandet infördes. Till materialen hör till exempel linolje- och kalkfärg, kalkbruk och -puts, tegel, natursten, trä i olika former. Arbetsmetoderna är hantverksmässiga, anpassade efter varje enskild byggnad.

Underhåll

Underhåll av byggnader finns också regelrat i PBL, 8:14. Underhållet skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Med underhåll menas åtgärder som vidmakthåller en byggnads tekniska status, till exempel ommålning av flagnande fasader med samma färgtyp som tidigare använts. Underhåll behöver i regel upprepas med jämna mellanrum. Som underhåll räknas inte åtgärder som tillför nya egenskaper, att ersätta en träfasad med tegel är inte underhåll. Inte heller åtgärder som höjder standarden är underhåll.

Ursprunglig

Oförändrad. Byggnader som är ursprungliga har ofta ett högt kulturhistoriskt värde eftersom de ger en representativ bild av ett äldre byggnadsskick vid en bestämd tid.

Vid till exempel ommålning eller annat underhåll rekommenderas ofta att man skall välja ursprunglig eller tidstypisk färgsättning eftersom det ofta passar bäst med byggnadens arkitektur.

Varsamhet

Begreppet varsam, varsamhetskravet, finns i PBL 8:17. Det är ett generellt krav som gäller alla ändringar i all bebyggelse både inom och utom detaljplan. Det innebär att ändring och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Litteraturtips

Byggnadsvård i praktiken, Utvändig renovering / Invändig renovering, G Gudmunsson, P Wennberg

Dags att renovera Var rädd om detaljerna, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg

Färgen på huset, K.Fridell, H Wannfors

Så målade man, K Fridell mfl

Så renoveras torp & gårdar, O Hidemark mfl

Villaträdgårdens historia, Å Wilke

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se

STRÄNGNÄS KOMMUN

cc Wikimedia/Xauxa

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Mariefred och Laggesta

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun
Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö
Uppdragsansvarig: Johanna Alton WSP Samhällsbyggnad
Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvarie
Stockholms Byggnadsantikvarier AB
Kartor: Tina Ekström WSP Samhällsbyggnad
Foton: Johanna Alton och Eva-Lotta Erlingsson, om inte annat anges
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Mariefred och Läggesta

Innehåll

Inledning	6
Syfte	6
Hur kulturmiljöbilagan ska användas	6
A. Karaktärsområde Gripsholm och Mariefred	12
A1 Stadskärnan	17
A2 Gripsholms slott, f d kronobränneri och kungsladugården	22
A3 Kyrkoruinen Kärnbo	24
B. Karaktärsområde kommunikationsstråket Läggesta - Mariefred	26
B4. Stationsområdet i Mariefred	28
B5. Stationsområdet i Läggesta	30
6. Öster	32
7. Kv Triton och del av Venus	34
Begrepp	36

Inledning

Syfte

Delområdesbeskrivningen av Mariefred-Läggesta ingår i ett stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram som är ett tematsikt tillägg till översiktsplanen för kulturmiljö. Det är en noggrannare och mer detaljerad redovisning av sakintresset kulturmiljö som redovisas i Översiktsplanen för Strängnäs kommun. Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet är indelat i fem delområden, vilka är följande:

1. **Mariefred-Läggesta**
2. Strängnäs-Härad-Tosterön
3. Stallarholmen – Södra Selaön
4. Åker-Länna
5. Landsbygden

Avvägningar mot andra sakområden och ställningstaganden kring kulturmiljön är i enlighet med Översiktsplanen för Strängnäs kommun.

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet presenteras ett urval av områden. För varje delområde presenteras en karta där de geografiska avgränsningarna finns markerade. Därefter följer en beskrivning av kulturmiljön i respektive delområde.

Hur stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet ska användas

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet ska i första hand användas som ett underlag för samhällsbyggnadskontoret på Strängnäs kommun i arbetet med bland annat detaljplaner, fastighetsregleringar, förhandsbesked, bygglov och bygganmälan. Programmet ger en vägledning om vad som är viktigt från kulturmiljösynpunkt att bevara och ta hänsyn till i ett område och vilka förändringar som är lämpliga. Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet kan även fungera som en faktarapport för den som är intresserad av kommunens kulturhistoria.

Kartan

Kartan anger de värdefulla kulturmiljöer och objekt som finns i området och dess formella status. Vidare finns markeringar för kulturhistorisk bebyggelse och karaktärsområden för sammanhållna helhetsmiljöer.

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Till riksintresseområdena hör sådana mark- och vattenområden som har nationell betydelse för bevarande eller utveckling av kulturmiljövården. Syftet med riksintresseområdena är att nationella intressen ska hävdas i den kommunala fysiska planeringen och i andra beslut om markanvändning. Områdena skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse. För varje delområde redovisas de riksintresseområden som berörs.

Kulturhistorisk bebyggelse

Kulturhistorisk bebyggelse är Strängnäs kommuns egen bedömning av koncentrerad bebyggelse i en by, stadskvarter eller del av ett bostadsområde. Inom ett bebyggelseområde finns värden som är särskilt betydelsefulla att bevara och skydda och dessa beskrivs med värdebeskrivningar i respektive stadsdel. Strängnäs kommun är positiv till förändring och utveckling inom områdena så länge förändringen anpassas till kulturvärdena och att kulturvärdena kan skyddas och bevaras.

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk är Strängnäs kommuns bedömning geografiska områden med en gemensam struktur eller/och historia som skapar samband och där de historiska spåren är särskilt tydliga. Ofta är det områden med som utgörs av både bebyggda och obebyggda miljöer. Det kan vara en by-, säteri- eller herrgårdsmiljö med omgivande odlingsmark eller en industri i relation till vattenområden.

Strängnäs kommun vill skydda och bevara miljöer och objekt med höga kulturmiljövården. De flesta områden är jordbruksbygder där en fortsatt jordbruksnäring med odling och djurbete är en förutsättning för ett bevarande. Förändring och utveckling inom områdena kan ske med utgångspunkt från pågående markanvändning om det sker med en anpassning till områdets kulturmiljövården.

Redovisning av områden med kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Varje område för kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområde eller kulturhistoriskt stråk, presenteras enligt en enhetlig struktur. Strukturen skiljer sig dock något mellan de tre områdesindelningarna för att passa de skilda skalnivåerna.

(Karaktärs-)Områdets förutsättningar

Beskrivning

En kort beskrivning över korthistorik, innehåll, karaktär och dagens situation.

Värden och kännetecken

Vad som är värdefullt och viktiga kännetecken

Kommunens bedömning

Strängnäs kommuns bedömning av värdet i en tregradig skala:

1. Högsta värde
2. Mycket högt värde
3. Högt värde

Bedömningen grundar sig på bevarandegrad och komplexitet när det gäller karaktärsbärande kulturmiljövärden och kännetecken i ett område.

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Uttryck och motiverande text för riksintresset.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Positiva särdrag och framtida förutsättningar i området som kan förhöja värden och kvaliteter för dess användning.

Markanvändning

Hur området ska användas.

Struktur

Berättar om områdets speciella ordning som på ett konkret sätt skapar helheten utifrån dess delar och som är viktig att ta hänsyn till i den vidare planeringen.

Övergripande riktlinjer (Karaktärsområde och Kulturhistoriska stråk)

Redogör för hur området ska hanteras i den fortsatta planeringen, för att de utpekade kulturhistoriska värdena ska bevaras och utvecklas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Berättar om hur området kan utvecklas enligt fyra klassningar (A-D). I klassningen beskrivs vilken typ av ny bebyggelse som är möjlig att uppföra och hur nya samt befintliga byggnader bör se ut. För områdena är texten ofta mer preciserad utöver de klassningar som beskrivs här nedan och de griper tillbaka på avsnittet Värden och kännetecken.

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Klass D

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden skall ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader. Komplementbyggnad till bostad skall anpassas väl till miljön vad gäller utformning, placering, färg- och materialval.

Planer/skydd

Redogör för behov av ny detaljplan med bestämmelser om hur bebyggelsen skall förvaltas

- I. Detaljplan/skydd finns.
- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.
- III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.
- IV. Annan typ av skydd behövs

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

Redogör för vilka lagar, föreskrifter och allmänna råd som gäller för ett område och som skall tas hänsyn till i den löpande kommunala handläggningen. Dessa ger stöd för att värna befintliga kulturmiljövärden.

PBL 8:13-14 och 17.

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2-4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

BBR

Boverkets regelsamling för byggande, BBR 2012. Reglerar nybyggnad och ändringar och anger bland annat att ändringsarbeten bör föregås av en förundersökning där såväl byggnadens kulturvärden och övriga kvaliteter och brister tydliggörs. Förundersökningen bör göras så tidigt att dess resultat kan ligga till grund för den efterföljande projekteringen. (kap 2 § 311).

Statligt byggnadsminne enligt förordning 1988:1229. Statligt

ägt byggnadsminne är berört. Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet.

Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen (1988:950). Forn-lämning är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Kyrka eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Bilagor

För att förtydliga intentionerna med detta program har några bilagor med fördjupningar tagits fram. De omfattar följande områden:

Komplementbyggnader och inhägnader. Vad är en komplementbyggnad och hur har de gestaltats och använts.

Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred. Karakteristiska arkitektoniska drag i städernas småskaliga centrumbebyggelse.

Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande. Belyser tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

Kulturhistorisk analys av Mariefreds borgargårdar. Beskrivning av hur borgargårdarnas bebyggelse har utvecklats från 1700-talet och framåt.

Karaktärsområde A, Gripsholm och Mariefred

Kulturhistorisk bebyggelse

- A1. Stadskärnan
- A2. Gripsholms slott, f d kronobränneri och kungsladugården
- A3. Kyrkoruinen Kärnbo

Karaktärsområde B, Kommunikationsstråket Läggesta och Mariefred

Kulturhistorisk bebyggelse

- B4. Mariefreds station, museijärnvägen
- B5. Läggesta station, museijärnvägen

Kulturhistorisk bebyggelse

- B6. Öster
- B7. Kv Triton och del av Venus

Karaktärsområde A, Gripsholm och Mariefred

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

På 1370-talet uppfördes borgen Gripsholm på en holme i Mälaren. Borgen kom i kronans ägo och ingick i kungens system av kungsgårdar vilka var strategiskt belägna runt omkring i landet. På 1500-talet genomgick slottet en omfattande ombyggnad i Gustav Vasas regi. Till slottet behövdes hantverkare, handelsmän och jordbruksprodukter, vilket resulterade i att den bebyggelse som vuxit fram parallellt med borgen, Mariefred, fick stadsprivilegier i början av 1600-talet. Den omgivande jordbruksmarken nyttjades av Kungsladugården samt av stadsinvånarnas självhushåll.

Under 1700-talet skedde en utbyggnad av slottets ekonomibyggnader och ett brännvinsbränneri anlades. I Mariefred byggdes ett rådhus och gatorna stensattes.

Redan under 1820-talet utvecklades Gripsholm som turistmål. Det anordnades ångbåtsturer från Stockholm till Gripsholm med övernattnig i Mariefred. Som ett led i den utvecklingen lokaliserades statens porträttsamling på slottet.

Slottet inrymmer möbler, konsthantverk och inredningar från fyra århundraden. I dess lokaler hänger även statens porträttsamling bestående av över 4 000 porträtt från 1500-talet och fram till nutid. Slottets tidigare ekonomibyggnader och arbetarbostäder används av Röda korset för konferens och kursverksamhet. Munkhagsgärdet arrenderas som jordbruksmark.

Tidigare ekonomibyggnad till Gripsholms slott

Något jordbruk bedrivs dock inte på det öppna området, då marken är för sank.

I dag utgör karaktärsområdet en välbevarad helhetsmiljö med Gripsholms slott med dess omgivande slottsrelaterade miljöer, Munkhagsgärdet, Hjorthagen, arbetarbostäder, tidigare ekonomibyggnader, samt kungsladugården med dess omgivande odlingsbygd och tidigare tillhörande byar.

Idag nyttjas området för skilda verksamheter; i delar av kungsladugårdens tidigare ekonomibyggnader inryms Grafikens hus. På en av de till Kungsladugården underlydande byarna Finnstas tidigare ängs- och åkermark, finns idag en golfbana.

Värden och kännetecken

Slottsmiljön med Kungsladugården, Munkhagsgärdet tillsammans med omgivande odlingslandskap med bevarade strukturer från en av flera avhysta byar i form av bebyggelselämningar från historik tid och förhistoriska lämningar i form av enstaka gravar, gravfält och boplatslämningar. Mariefred med rutnätsplan från 1600-talet och dess välbevarade trähusbebyggelse från 1700- och 1800-talen.

Riksintresse för kulturmiljövården Gripsholm-Mariefred

[K:D 21]

Motivering:

Slottsmiljö och stadsmiljö, som tydligt avspeglar ett kungligt slotts dominans över sitt tjänstesamhälle, präglad framför allt av 1500-talet och det tidiga 1600-talet men också av den uppblomstring som skedde under Gustav III:s tid samt till följd av ångbåtstrafiken vid 1800-talets slut.

Uttryck för riksintresset:

Gripsholms slott med delar från 1300-talet, men huvudsakligen tillkommet under Gustav Vasas och hans söners tid från

Tidigare ekonomibyggnader till Kungsladugården

Djurgården vid Gripsholms slott

1530-talet. Den obebyggda marken väster om staden, det s.k. Munkhagsgärdet, som visar den agrara stadens gräns mot slottets kungsladugård. Mariefreds oregelbundna rutnätsplan samt kyrka från början av 1600-talet. Välbevarad trästadsbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Välbevarad trästadsbebyggelse från 1700- och 1800-talen med bl.a. byggnader och anläggningar från Gustav III:s tid och 1800-talets slut.

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

En rik slottsmiljö med tillhörande omgivande avtryck från människors brukande av marken från förhistorisk tid och framåt, vilken är nationellt historiskt värdefull som en del i Sveriges historiska utveckling. Munkhagsgärdet har ingått i denna markanvändning först såsom ängsmark och i slutet av 1800-talet som åker. Staden utgör en levande småskalig stadsmiljö med verksamheter och boende. Historisk miljö som är nationellt viktigt turistmål. Hela området är betydelsefullt för närrekreation och turism.

Markanvändning

På Munkhagsgärdet utvecklas verksamheter som inte stärker kulturmiljövärdena, såsom ställverket i dess norra del och bensinstationen i dess sydöstra hörn. Eventuellt kommer en gång – och cykelväg att anläggas parallellt med Stallarholmsvägen. Nuvarande markanvändning fortsätter.

Diket som löper genom Munkhagsgärdet rensas och förstärks där det behövs, för att bidra till att marken torkar upp. Förstärk Munkhagsgärdets karaktär av jordbruksmark under Kungsladugården genom att behålla det som ett stort ej trädbeväxt eller bebyggt gräsområde. Verka för att attrahera friluftaktiviteter som kräver stora gräsområden. Förstärk kopplingen mellan parker, hjorthägn och andra intilliggande grönytor till de kulturhistoriska byggnaderna så att hela karaktärsområdet upplevs som en helhet.

För staden nuvarande markanvändning; stadsändamål, service, bostäder, affärer, hantverk, rekreation, turism.

Struktur

Storskalighet i såväl bebyggelse, vegetation som landskap. Omgivande landskap såsom Munkhagsgärdet, Hjorthagen och den tidigare byn Finnsta utgörs bland annat av öppna odlade, betade eller på annat sätt hävdade sammanhängande i huvudsak obebyggda områden.

Stadsplanen med gatusträckningar, torgbildningar, tomter och en öppen miljö kring kajerna behålls. Småskalig bebyggelse. Befintliga avrivna tomter kan åter bebyggas. Befintliga tomter ska inte styckas.

Övergripande riktlinjer

Gripsholms slott bevaras och utvecklas som Strängnäs kommuns mest besökta turistmål.

Slottet, kungsladugården och Munkhagsgärdet ska upplevas som och vittna om kungens sammanhängande ägor med Munkhagsgärdet som utgör den skarpa gränsen mellan stad och landsbygd. Munkhagsgärdets karaktär förstärks som odlingsmark.

Ny bebyggelse på landsbygden i anslutning till Mariefred och Gripsholm bör ske i form av kompletteringar till befintlig bebyggelse och med särskild hänsyn till landskapet och dess kulturhistoriska värden. Stor anpassning bör göras till den lokala byggnadstraditionen avseende lokalisering av bebyggelse, placering och byggnaders riktning för olika byggnadstyper på tomt samt form, materialval och färgsättning.

Byggnader och anläggningar som vittnar om Mariefred och Gripsholms utveckling som turistmål bör bevaras och lyftas fram. Exempel på sådana är museijärnvägen med dess två stationer, ångbåtsbrygga, hotell och parker.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

PBL 8:13-14 och 17, förvanskningsförbud och varsamhets krav.
BBR

Statligt byggnadsminne enligt förordningen 1988:1229

Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

PBL planbestämmelser för området finns.

A1. Stadskärnan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Stadskärna med medeltida anor med strategiskt placering vid vattnet. Dagens rutnätiga men terränganpassade stadsplan med torgbildningar tillkom efter bränder på 1600-talet. Bebyggelsen utgörs idag i stor utsträckning av en- och tvåvånings trähus, ofta med panelklädda fasader och tegeltäckta tak. Bostäder mot gatan och ekonomibyggnader, tillgängliga via en port, på gården. Idag utgör stadskärnan ett fungerande affärscentrum med stor andel bostäder.

Värden och kännetecken

Stadsplanen och bebyggelsen i sin helhet med gatunätets sträckning samt befintliga torg och tomter. Utblickarna mot Gripsholms slott erinrar om symbiosen och kontrasten mellan slottet och den låga trästaden.

Staden på en udde vid vattnet. Mariefreds strategiska läge vid vattnet och farleden har haft stor betydelse för stadens utveckling. Betydelsen för handel och omlastning avspeglas bland annat i den breda hamnkajens anläggande. Staden som tidigt turistmål och rekreationsplats representeras bland annat av ångbåtsbryggan, strandpromenad och prydliga trädplanteringar utmed vattnet.

Rutnätsplanen från 1600-talet. Den bevarade stadsplanen med vägsträckningar, torg och markbeläggning är mycket värdefull.

Mariefred från sjösidan med den trädplanterade kajen som tillkom under slutet av 1800-talet. Kyrkan dominerar genom sin volym över staden.

Stadens tre torg, där Rådhusstorget med saluhandel och rådhus är det mest framträdande, bildar viktiga rum i staden och deras olika karaktär bör tillvaratas.

Stadens alla gator utgör stråk vars olika karaktär är viktig att bevara.

Storgatan är stadens livligaste handelsgata.

De mest framträdande är följande: Storgatan, stadens handelsgata med representativ tvåvåningsbebyggelse från omkring år 1900 samt äldre handelsgårdar. Munkhagsgatan med en bebyggelse av sluten karaktär men också partier med bebyggelse i en öppnare omgivning. Långgatan, Rådhusstorgets västra gräns, med huvudsakligen gamla gårdar. Kyrkogatan som binder samman stadens tre torg och passerar stadens kyrka. I nordöstra kuperade delen av staden utgör den grusbelagda Bergsgränd ett viktigt stråk med främst småskalig bebyggelse. Gatumarkens beläggning är viktig för helhetsintrycket, nuvarande partier med beläggning av gat- eller kullersten samt partier med grusbeläggning i stadens utkanter och i enklare

Lugn handelsgata där bebyggelse och plank sluter gaturummet.

kvarter bidrar till stadens kulturhistoriska värden. Kyrka och begravningsplats, kloster. Kyrkan tillhör de viktigaste byggnaderna och den dominerar på traditionellt vis stadsbilden.

På platsen låg det sedan länge rivna kartusianerordens kloster

som hade betydelse för stadens tidiga utveckling. Bebyggelsen. Stadens omfattande äldre bebyggelse visar olika tiders byggnadsskick, byggnadsbehov och formspråk. Bland byggnader som utmärker sig kan nämnas Kungshuset och Rådhuset men utformningen av nuvarande bebyggelse i sin helhet är värdefull.

Nygatan med gles förstadskaraktär.

Inom staden finns en tydlig variation: I stadens kärna förtätat med slutet gaturum med borgar- och hantverksgårdar. Främst småskalig, 1-2 vånings träbebyggelse med bostadsbyggnaderna vid gatan och ekonomibygnader på gården. Gaturummet slutet av bebyggelse och plank. I utkanterna öppnare tomter, friliggande hus, ofta mer kuperat, trädgårdar. I nordost kuperat och ofta mindre bostadsbyggnader och öppnare mer varierat gaturum. Utmed Nygatan en modernare förstadskaraktär med friliggande byggnader och öppnare gaturum och flerbostadshus. Bebyggelsen har ofta rödfärgade panelade fasader alternativt målade i ljusa pastellfärger, lertegeltäckta tak. Dock finns en variation och enskilda byggnaders karaktär, material samt tidstypiska och ursprungliga detaljer har ett stort kulturhistoriskt värde.

Rödfärgen är karkatärisk i stora delar av Mariefred.

Se även bilagorna Arkitektur i Strängnäs och Mariefred samt Borgargårdarnas utveckling.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården

Nordöstra delen runt Bergsgränd med lägre bebyggelse och grusbelagda gator.

Varierade hushöjder, kulörer och material utmed den kullerstensbelagda Kyrkogatan.

Gripsholm-Mariefred [K:D 21]. Se Karaktärsområde A.
Gripsholm och Mariefred.

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Levande småskalig stadsmiljö med verksamheter och boende.
Historisk miljö som är nationellt viktigt turistmål.

Markanvändning

Nuvarande; stadsändamål, bostäder, affärer, hantverk, rekreation, turism.

Struktur

Stadsplanen med gatusträckningar, torgbildningar, tomter och en öppen miljö kring kajerna behålls. Småskalig bebyggelse. Befintliga avrivna tomter kan åter bebyggas. Befintliga tomter ska inte styckas.

Ny- och ombyggnad

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Se även bilaga *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*, och *Kulturhistorisk analys av Mariefreds borgargårdar*.

Komplementbyggnader och inhägnader kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

På tidigare bebyggda tomter som saknar huvudbyggnad får huvudbyggnad åter uppföras. Om ny huvudbyggnad tillkommer bör den vara i samma skala som omgivande huvudbyggnader och i sin gestaltning anpassad till denna. Höga krav ställs avseende arkitektur och utförande. Storskaliga byggnadsinslag undviks.

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Statligt byggnadsminne enligt förordningen 1988:1229
- Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen

Mariefreds stadskärna karaktäriseras av sin varierade men traditionella småskaliga stadsbebyggelse.

A2. Gripsholms slott, fd kronobränneri och kungsladugården

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Gripsholms slott har delar från 1300-talet men har huvudsakligen byggts av Gustav Vasa och hans söners tid från 1530-talet och framåt. Anläggning som anpassats efter rådande behov och omständigheter. Försvarsanläggning under Vasatiden samt kungsladugård som mönsteranläggning för jordbruks- och boskapsskötsel. Under Gustaf III kultur- och rekreationsmiljö samt tidig industriell utveckling i form av uppförande av kronobränneri. Slottet har guidade visningar och delar av bygganden nyttjas för visning av en statligt ägd porträttsamling. Arbetarbostäder och ekonomibygnader, vilka idag används av Röda korsets som konferens- och kursgård. Tidigt turistmål med ångbåtsbrygga och sommarvillor i parkliknande trädgårdar.

Värden och kännetecken

Befintlig glest placerad och ofta monumental bebyggelse från skilda tidsåldrar. Storskalighet i landskap, vegetation och bebyggelse. Öppna odlade eller betade sammanhängande obebyggda områden.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Riksintresse för kulturmiljövården

Ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården Gripsholm-Mariefred [K:C 21]. Se Karaktärsområde A. Gripsholm och Mariefred.

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Nationellt intressant historisk miljö av mycket lång hävd. Nationellt turistmål. Områdets historia kan tydliggöras ytterligare genom t ex utveckling av Munkhagsgården till ett gårde avsett för rekreation med bibehållen karaktär av jordbruksmark.

Markanvändning

Vidareutveckling av befintliga verksamheter i egenskap av historiskt intressant miljö, med fokus på besöksnäring, rekreation och turism.

Struktur

Slottsmiljö av högsta dignitet, glest bebyggd med historiskt intressanta byggnader. Däremellan stora öppna ytor.

Ny- och ombyggnad

Klass A

Byggnaderna inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa får ej ske. Ombyggnad prövas restriktivt. Underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

V. Detaljplan/skydd finns.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BÄR/BBR
- Statligt byggnadsminne enligt förordningen 1988:1229
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Gripsholms slott med tillhörande fruktträdgård

A3. Kyrkoruinen Kärnbo

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Ruin av sockenkyrka uppförd på 1100-talet med en tillhörande begravningsplats. Övergavs när Mariefreds stadskyrka stod färdig år 1624. Delvis konserverad och återuppbyggd på 1920-talet. En runsten från 1000-talet är inmurad i vapenhusets vägg. Ruinen är belägen på en höjd, synlig från vägen och är idag skyddad enligt lagen om kulturminnen i egenskap av fast fornlämning.

Värden och kännetecken

Rest från tiden då sockencentrum låg vid Kärnbo och tiden före Mariefred fick stadsprivilegier.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Lokalhistoriskt intressant miljö som vittnar om den medeltida sockenindelningen med kyrkan i centrum. Viktigt besöks- och turistmål.

Markanvändning

Utveckla nuvarande värden i egenskap av historiskt intressant miljö för besöksnäring, rekreation och turism.

Struktur

Kyrkoruinmiljö med tillhörande begravningsplats på en höjd i8 anslutning till slottsmiljön.

Ny- och ombyggnad

Klass A

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet, t ex besöksrum med information men provas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad.

Planer/Skydd

I. Detaljplan/skydd finns.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Kärnbo kyrkoruin

B. Karaktärsområde

kommunikationsstråket

Läggesta - Mariefred

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Vid Läggesta finns en kommunikationsnod där den gamla vattenleden, nuvarande Bondkroken och Räcksta å skär E20 och den gamla allfarvägen, väg 223 mellan Nyköping och Mariefred med dess tillhörande milsten som står i anslutning till vägens ursprungliga sträckning. Dessutom finns järnvägen, Norra Södermanlands järnväg som stod färdig år 1895. Ett smalspårigt stickspår från samma tid mot Mariefred viker av vid Läggesta stationshus. Tidigare gick den ända fram till ångbåtshamnen i staden, idag avslutas den vid stationshuset i Mariefred.

Den smalspåriga järnvägen mellan Läggesta och Mariefred används som museijärnväg för besökande till Mariefred och Gripsholm. Järnvägen löper längs vattnet, förbi Marielunds herrgård på dess västra sida och vidare mot Mariefred med den alléprydda allfarvägen till Mariefred på norra sidan och Hjort-hagen på dess södra sida.

Nyligen försågs den befintliga järnvägssträckan mellan Läggesta och Taxinge Näsby med smalspårig järnväg som kopplats samman med den äldre sträckningen. Vid Läggesta går idag Svealandsbanan på pelare över området.

Värden och kännetecken

Ett område med en koncentrerad kommunikationshistoria som sträcker sig från förhistorisk tid fram till dagens komplement. En smalspårig järnväg med omgivande mark som fortfarande är relativt oexploaterad.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

En tidsomfattande kommunikationshistoria koncentrerad till ett litet område med potential som pedagogiskt centrum för att belysa olika tiders rörelsemönster och hur det förändrats över tid. Skötsel och vård av marken längs med museijärnvägens sträckning görs med hänsyn till dess kommunikationshistoriska värde.

Smalspårig museijärnväg mellan Läggesta och Mariefred

Markanvändning

Nuvarande. Utveckla museijärnvägens värden och framhäv områdets spännande kommunikationshistoria. Ny bebyggelse bör inte medges i anslutning till museijärnvägens sträckning. Gör den gamla allfarvägen mellan Läggesta och Mariefred farbar, åtminstone med cykel. Förstärk den äldre vägsträckningen genom att förlänga allén västerut fram till Trekanten, såsom den gick vid sekelskiftet 1800-1900.

På sikt bör parkering och återvinningsstation avvecklas och ersättas med verksamheter som kan kopplas till och berika såväl dagens som den historiska dimensionen på kommunikationer.

Struktur

En kombination av olika tidsepokers kommunikationsmönster. Allfarvägen mellan Nyköping och Mariefred löper genom landskapet. Stationerna vid Läggesta och Mariefred samt museijärnvägen utgör en helhetsmiljö för järnvägshistoria. Miljön är sammankopplad med den historiska järnvägssträckningen till Taxinge Näsby som lagts om till smalspår.

Övergripande riktlinjer

Bevara landsbygdskaraktären i den mån det är möjligt längs museijärnvägen genom att skapa en byggnadsfri zon längs järnvägen.

Den nyanlagda återvinningsstationen separeras såväl visuellt som geografiskt i så stor utsträckning som möjligt från Läggestas bangård och stationsområde

Tillgängliggöra och belysa karaktärsområdet såsom kommunikationsnod genom skyltning på plats och information om att de finns exempelvis på kommunens hemsida.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

Fornlämning enligt Kulturminneslagen.

B4. Stationsområdet i Mariefred

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Stationsmiljö som idag disponeras som museijärnväg. Östra Södermanlands järnväg som invigdes år 1895. Tidigare gick järnvägen ända fram till ångbåtsbryggan. Idag utgör kajen ett vackert promenadstråk längs med vattnet med matplatser och parksoffor.

Värden och kännetecken

Stationsmiljön och ångbåtshamnen med en välbevarad stationsbyggnad och ångbåtsbrygga som.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Attraktivt för turism och andra besökare, en del av besöksmålet Mariefred. Viktig plats för dagen kommunikationer till och från Mariefred.

Stationsbyggnaden i Mariefred

Markanvändning

Nuvarande. Kajpromenad med ångbåtshamn och slutstation för den smalspåriga järnvägen.

Struktur

Stations- och ångbåtshamnsmiljö med öppna ytor.

Ny- och ombyggnad

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av dessa bör ej ske.

Planer/Skydd

III. Detaljplan för hela området bör tas fram.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Hytten vid Ångbåtsbryggan i Mariefred avslutar kommunikationsstråket Läggesta – Mariefred, på land. Stadens samband med Gripsholms slott är viktigt att lyfta fram, visuellt och genom information.

Spårområdet i Mariefred.

Mariefreds järnvägsstation cc Wikimedia / Local profile

B5. Stationsområdet i Läggesta

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Stationsmiljö som hör till museijärnvägens upplag. Östra Södermanlands järnväg som invigdes 1895. Nyttjas idag som station för den smalspåriga museijärnvägen för besökare på väg till Mariefred.

Värden och kännetecken

Stationsmiljön i sin helhet med välbevarad stationsbyggnad och bebyggelse med anknytning till verksamheten samt grus på marken, perrongkant av huggen sten, telefonledningsstolpar. Spår och stickspår.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Attraktivt för turism och andra besökare, en del av besöksmålet Mariefred.

Markanvändning

Nuvarande.

Struktur

Området lite i skuggan av sentida trafikanläggningar. Bör tydligare avgränsas mot återvinningsstationen.

Ny- och ombyggnad

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Läggesta järnvägsstation

6. Öster

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Mariefreds första stadsdel utanför tullarna började uppföras på 1920-talet. Öster representerar trädgårdsstaden med stora tomter och friliggande trävillor längs gatan. Senare utbyggnadsområden i främst norr och öster uppvisar olika stilar och material från modernism till senare decenniers ofta stilhärmande villor.

Värden och kännetecken

Väl tilltagna tomtstorlekar, häckar och staket avgränsar mot gatan, grönt gaturum. Bebyggelsestruktur som karaktäriseras av bostadshus nära gatan och uthus längre in på tomten, enhetlig byggnadsstil från 1920-talet men även sentida inslag.

 Tvåvånings trähus med panelklädda fasader och lertegeltäckta ofta brutna tak. Färgsättning i ljusa kulörer, ofta ursprungliga snickeridetaljer. Uppvuxna trädgårdar.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Attraktivt, tidstypiskt bostadsområde med stora tomter och mycket grönska.

Markanvändning

Nuvarande markanvändning, bostadsändamål.

Struktur

Breda gator, nyplanterade björkar, tomtutformning, fritt liggande villor ofta med kompletterande uthus indragna på tomten.

Ny- och ombyggnad

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som

komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny bebyggelse skall följa området struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Se bilagan *Arkitektoniska kännetecken för äldre byggnader i Strängnäs och Mariefred*

Planer/Skydd

I. Detaljplan/skydd finns.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Villa från 1920-talet på Öster i Mariefred

Breda trädplanterade gator med villor placerade nära gatan är typiskt för området Öster.

7. Kv Triton och del av Kv Venus

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Tydligt avgränsad tidstypisk flerbostadsbebyggelse från 1950- och 60-talen.

Värden och kännetecken

Tidstypisk arkitektur, ursprungliga material och byggnadsdetaljer samt färgsättningar. Öppna grönytor, låga häckar och en mindre park.

Kv Triton planlagt 1958 trevånings punkthus med spritputsade, ljusbruna fasader, platta tak med panelklädd takfot och ursprungliga detaljer som en- och tvåluftsfönster, glasade dörrpartier av trä, balkonger med smidesräcken och plåt.

Kv Venus planlagt 1963 trevånings punkthus med fasader av rött tegel och vitmålad panel, platt tak, ursprungliga fönster. Trafiken separerad och mellan byggnaderna grönytor och låga häckar.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Bostadsområde.

Markanvändning

Nuvarande bostadsbebyggelse och parkmark.

Struktur

Friliggande bostadsbyggnader, trafikseparerat område.

Ny- och ombyggnad

Klass A

Byggnaderna inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och

historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

I. Detaljplan för hela området bör tas fram.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Kv Triton

Kv Venus

Begrepp

Anpassning

I sammanhanget kan begreppet anpassning stå för till exempel hur en tillbyggnad skall utformas. Anpassningen kan då avse form, volym, fasadutformning, takutformning, material och/eller färgsättning etcetera och att anpassningen skall ske i förhållande till den befintliga byggnaden eller bebyggelsemiljön. Det behöver inte betyda att man kopierar en äldre stil. Att anpassa färgsättning i ett område kan vara att välja en kulör eller färgton inom ett visst spektra som redan finns representerat inom området eller att man utgår från de pigment som fanns tillgängliga innan färgindustrin industrialiserades.

Antikvarisk förundersökning

För att ta tillvara en byggnads kvaliteter på bästa sätt vid en ändring krävs kännedom om byggnadens förutsättningar. I en antikvarisk förundersökning sammanställs historiska fakta om byggnaden och byggnadens kulturhistoriska värden definieras och beskrivs. Den antikvariska förundersökningen fungerar som underlag för projekteringen. När det gäller byggnader eller miljöer med högt kulturhistoriskt värde bör en antikvarie även delta i projekteringen för att de antikvariska synpunkterna ska kunna arbetas in i bygghandlingen redan från början.

Byggnadsvård

Begreppet samlar åtgärder som skötsel, underhåll och ändringar av byggnader som utgår från byggnadens kulturhistoriska värde.

Förvanskning

Begreppet förvanskning är ett viktigt begrepp inom lagstiftningen. Enligt PBL 8:13 får byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Det avser bygglovpliktiga anläggningar, tomter som omfattas av skyddsbestämmelser, allmänna platser och bebyggelseområden. Förvanskningsförbudet gäller alltid, även för icke bygglovpliktiga åtgärder.

Konservering

Bevara något i befintligt skick, hindra vidare förfall, genom att tekniskt säkerställa till exempel en del av en byggnad eller en bemålad yta.

Kulturhistoriskt värde, värdering

Att beskriva äldre byggnaders, miljöers eller landskaps kulturhistoriska värden är en metod för att analysera andra värden än ekonomiska. För att definiera och beskriva kulturhistoriska värden kan flera olika begrepp användas men vanligast är att utgå från Riksantikvarieämbetets bok ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” (2002). Här används begreppen dokumentvärde och upplevelsevärde. För att precisera hur kulturmiljövärden tar sig fysiskt uttryck används begreppet värdebärare. Nedan redovisas begreppens innebörd

Dokumentvärde (Kunskapsvärde)

En byggnad eller ett landskaps informationsvärde eller potentiella informationsvärde. Kunskapsvärden kan vara vad ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. På samma sätt kan växtlighet, landskapssammanhang, vägsträckningar och andra spår i ett landskap ha kunskapsvärden då de berättar om den historiska markanvändningen. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

Upplevelsevärde

Kulturmiljön som källa till upplevelser hos brukare och/eller besökare. Upplevelsevärden kan vara den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller ett objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Därtill vägs övergripande och förstärkande värden in som autenticitet och representativitet.

Kulturmiljöns värdebärare

Olika kulturmiljövärden kan i den enskilda kulturmiljön ofta brytas ner i olika fysiska värdebärare. För bebyggelse kan det vara särskilda byggnadsmaterial, färgsättningar och arkitektoniska drag som fasaduppbyggnad samt tak- och fönsterutformning. Med värdebärare avses också hela landskapssammanhang eller enskilda element som är ett fysiskt uttryck för kulturmiljövärden.

I ordet värdering ligger dock ett subjektivt inslag och vad som har uppfattats som värdefullt har varierat över tid beroende på till exempel tidsanda och kunskap hos den som gör bedömningen. Det innebär att rådande värderingsprinciper alltid kan komma att omprövas i framtiden. Därför är det också viktigt att noggrant beskriva och motivera hur vi ser på ett objekt idag.

Systemet för värdering innehåller följande steg:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt göra en sammanvägd bedömning av de -olika kriterierna.

-Välja ambitionsnivå för bevarande.

-Koppla motivering och ambitionsnivå till lämpliga uppföljningsåtgärder, det vill säga bedöma vilken form av skydd som byggnaden eller byggnadsmiljön bör ha, hur den skall dokumenteras och vårdas.

Kulturmiljö

Begreppet introducerades med den nya kulturminneslagen från 1988 och omfattar miljöer där det finns kulturhistoriska värden att beakta. Skall jämföras med ett vidare synsätt där man från att skydda och bevara enskilda byggnader eller monument ville inbegripa större sammanhang och miljöer.

Kulturarv

Kulturarv är ett vidare begrepp än kulturmiljö och omfattar både immateriellt som materiellt kulturarv, såsom sånger, berättelser, viktiga platser som vi har övertagit från tidigare generationer.

Ombyggnad

Enligt PBL är ombyggnad en ändring av en byggnad som innebär att hela eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas. En ombyggnad kan ge följdkrav på byggnaden som motsvarar nybyggnadskrav avseende till exempel tillgänglighet, energibesparing, brandkrav. Kraven kan modifieras efter byggnadens förutsättningar, till exempel kulturhistoriska värden.

Patina

Spår av tidens gång, blekning, slitage eller åldrande. Används i positiv bemärkelse, omöjligt att återställa.

Rekonstruktion

Rekonstruera betyder återskapa eller återuppbygga en byggnad eller en del av en byggnad. Begreppet kan användas då man på vetenskapliga grunder återuppbygger en riven byggnad eller byggnadsdel med samma tekniker och material som en gång användes. Återuppbyggnadsprocessen kan ge praktisk kunskap om hur man verkligen arbetade förr vilket kan ha ett pedagogiskt eller vetenskapligt värde.

Renovering

Renovera betyder förnya. Ofta innebär det att man gör så omfattande byten av material att byggnaden eller byggnadsdelen uppfattas som ny. Till exempel byte av ytskikt, fasadmateriäl, tekniska system, inredningar. Jämför med underhåll, som syftar

till att bevara en fasadpanel genom upprepad ommålning av lämplig typ, med byte av hela panelen.

Restaurering

Restaurera betyder återupprätta, återställa. Vid en restaurering avses åtgärder som skall återföra en byggnad, del av en byggnad eller ett landskap till ett äldre men känt utseende. En förutsättning är att tillräckligt mycket spår av ett äldre utseende finns kvar, en restaurering bygger inte på spekulationer.

Restaureringsideologi

Ordet restaurering definieras ovan men betydelsen har varierat beroende både tid och plats. Det handlar om olika sätt att förhålla sig till och berätta vår historia. Under sent 1800-tal hade man vad vi i tag kallar en mer tillrättaläggande attityd till äldre byggnader. En byggnad uppförd på medeltiden skulle se helt medeltida ut. Som exempel kan nämnas domkyrkan i Lund som uppfördes under medeltiden. Under omfattande restaureringsarbeten under 1800-talet revs bland annat de medeltida tornen och ersattes med nya spetsigare torn. Avsikten med restaureringen var att domkyrkan skulle få en mer renlärig och konsekvent medeltida romansk stil. Man fäste liten eller ingen uppmärksamhet till kyrkobyggnadens tidigare historia.

Efter hand växte en stark kritik fram mot denna så kallade stilrestaurering som man menade var en förfalskning av historien. På vägen mot att uppnå den perfekta medeltida byggnaden revs mer eller mindre intressanta lager från 1600-, 1700- och 1800-talen. I stället växte ett förhållningssätt fram där man utgick från byggnaden och hela dess historia fram. På ett mer vetenskapligt sätt började man dokumentera och analysera historiska byggnader inför en förändring. I Strängnäs domkyrka vidtogs under åren 1907-1910 omfattande restaurering under ledning av Fredrik Lilljekvist med Sigurd Curman som kontrollant. I detta projekt tillämpade Curman för första gången de nya antikvariska restaureringsprinciper han lärt sig under sina studieresor nere i Europa, bl.a. att varje tids tillägg skulle respekteras. Domkyrkan i Strängnäs är därigenom den av Sveriges domkyrkor som bäst bevarat sin medeltida karaktär.

Positionerna inom restaureringshistorien har ständigt förflyttas. Det som var accepterat igår är förbjudet idag. Idag har vi fortfarande ett förhållningssätt där vi respekterar årsringarna och de förändringar en byggnad genomgått. Detta förhållningssätt kan också göra frågan om restaurering mer komplicerad. Skall man spara allt? Ofta handlar det om att fånga det som är karaktäristiskt hos en byggnad och utgå från det, och se vad som är typiskt för tiden då byggnaden uppfördes. Viktiga principer är att utgå från den enskilda byggnaden och dess förutsättningar och kvaliteter innan man gör några drastiska ändringar samt att dokumentera alla ingrepp och förändringar som kunskap åt

eftervärlden.

Reversibel

Omvändbar. Om en åtgärd på en byggnad, ett tillägg, går att ta bort utan att den ursprungliga byggnaden eller byggnadsdelen påverkas kan den kallas reversibel. Ingrepp i den ursprungliga delen går sällan att helt undvika och att motivera en åtgärd genom att kalla den reversibel kan lätt missbrukas.

Tidstypisk

Något som är generellt typiskt för en viss tidsperiod. Ofta används begreppet tidstypisk när färgsättning, snickerier eller inredningar i äldre byggnader beskrivs. Då avses ett utseende som är typisk för den tiden byggnaden uppfördes eller byggdes om.

Tillbyggnad

Ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym. I kulturhistoriskt intressanta miljöer är det extra viktigt att noga studera hur en tillbyggnad kan gestaltas. En tillbyggnad bör alltid underordna sig den ursprungliga byggnaden. Generella råd är att låta tillbyggnaden bli en synlig egen huskropp och att man väljer att bygga till bakåt i förhållande till gatan. Det bör vara en betydligt mindre volym än ursprungsbyggnaden och den bör inte sticka utanför ursprungsbyggnadens hörn. Snickeridetaljer, stuprör med mera får gärna vara i lite mindre dimensioner än huvudbyggnadens för att inte se klumpiga ut på den mindre huskroppen.

Tillägg

Utformningen av ett tillägg, till exempel en tillbyggnad, ny inredning eller ett nytt fönster, kan bli föremål för diskussion. Skall ett tillägg utformas i samma stil som den befintliga byggnaden eller skall det få ett modernt formspråk för att historiskt redovisa att det är en ny del som inte skall förväxlas med den gamla? Eller något mitt emellan? Det är en restaureringsideologisk fråga där det inte finns något entydigt svar. I stället får man se till det enskilda huset men även till sammanhanget, stads- eller landskapsbilden.

Traditionella material och metoder

Med orden ovan avses ofta material och metoder som utvecklades före det industriella byggandet infördes. Till materialen hör till exempel linolje- och kalkfärg, kalkbruk och -puts, tegel, natursten, trä i olika former. Arbetsmetoderna är hantverksmässiga, anpassade efter varje enskild byggnad.

Underhåll

Underhåll av byggnader finns också regelrat i PBL, 8:14. Underhållet skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Med underhåll menas åtgärder som vidmakthåller en byggnads tekniska status, till exempel ommålning av flagnande fasader med samma färgtyp som tidigare använts. Underhåll behöver i regel upprepas med jämna mellanrum. Som underhåll räknas inte åtgärder som tillför nya egenskaper, att ersätta en träfasad med tegel är inte underhåll. Inte heller åtgärder som höjder standarden är underhåll.

Ursprunglig

Oförändrad. Byggnader som är ursprungliga har ofta ett högt kulturhistoriskt värde eftersom de ger en representativ bild av ett äldre byggnadsskick vid en bestämd tid.

Vid till exempel ommålning eller annat underhåll rekommenderas ofta att man skall välja ursprunglig eller tidstypisk färgsättning eftersom det ofta passar bäst med byggnadens arkitektur.

Varsamhet

Begreppet varsam, varsamhetskravet, finns i PBL 8:17. Det är ett generellt krav som gäller alla ändringar i all bebyggelse både inom och utom detaljplan. Det innebär att ändring och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Litteraturtips

Byggnadsvård i praktiken, Utvändig renovering / Invändig renovering, G Gudmunsson, P Wennberg

Dags att renovera Var rädd om detaljerna, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg

Färgen på huset, K.Fridell, H Wannfors

Så målade man, K Fridell mfl

Så renoveras torp & gårdar, O Hidemark mfl

Villaträdgårdens historia, Å Wilke

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se

STRÄNGNÄS KOMMUN

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Åker och Länna

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun

Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö

Uppdragsansvarig: Johanna Alton, landskapsantikvarie

Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvarie

Stockholms Byggnadsantikvarier AB

Kartor: Tina Ekström WSP Samhällsbyggnad

Foton: Johanna Alton och Eva-Lotta Erlingsson, om inte annat anges

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Åker och Länna

Innehåll

Inledning	6
Syfte	6
Hur kulturmiljöbilagan ska användas	6
A. Karaktärsområde Åker	17
A 1. Bruksgatan Åkers styckebruk	21
A 2. Arbetar- och tjänstemannabostäder Åkers styckebruk	24
A 3. Arbetarbostäder Raden, Åkers krutbruk	28
A 4. 1950-talscentrum, Åker	30
B. Karaktärsområde Merlänna	32
B5. Kyrkbyn	34
C. Karaktärsområdet Söderlänna	36
C6. Säteriet	38
D. Karaktärsområde Länna bruk	40
D7 Bruket	42
Begrepp	45

Inledning

Syfte

Delområdesbeskrivningen av Åker-Länna ingår i ett stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram som är ett tematsikt tillägg till översiktsplanen för kulturmiljö. Det är en noggrannare och mer detaljerad redovisning av sakintresset kulturmiljö som redovisas i Översiktsplanen för Strängnäs kommun. Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet är indelat i fem delområden, vilka är följande:

1. Mariefred-Läggesta
2. Strängnäs-Härad-Tosterön
3. Stallarholmen – Södra Selaön
4. **Åker-Länna**
5. Landsbygden

Avvägningar mot andra sakområden och ställningstaganden kring kulturmiljön är i enlighet med Översiktsplanen för Strängnäs kommun.

Hur stads- och kulturmiljöprogrammet ska användas

I stads- och kulturmiljöprogrammet presenteras ett urval av områden och teman. För varje delområde presenteras en karta där de geografiska avgränsningarna finns markerade. Därefter följer en beskrivning av kulturmiljön i respektive delområde.

Stads- och kulturmiljöprogrammet ska i första hand användas som ett underlag för samhällsbyggnadskontoret på Strängnäs kommun i arbetet med bland annat detaljplaner, fastighetsregleringar, förhandsbesked, bygglov och bygganmälan. Innehållet berättar om vad som är viktigt från kulturmiljösynpunkt i ett område och vilka förändringar som är lämpliga. Programmet utgör en del av Översiktsplanen för Strängnäs kommun och följer dess avvägningar och ställningstaganden. Ytterligare avvägningar och ställningstaganden behöver således inte göras i handläggningen av ett ärende. Programmet kan även fungera som en faktarapport för den som är intresserad av kommunens kulturhistoria.

Kartan

Kartan anger de värdefulla kulturmiljöer och objekt som finns i området och dess formella status. Även områden för planerade bostäder redovisas. Vidare finns markeringar för kulturhistorisk bebyggelse och karaktärsområden för sammanhållna helhetsmiljöer.

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Till riksintresseområdena hör sådana mark- och vattenområden som har nationell betydelse för bevarande eller utveckling av kulturmiljövården. Syftet med riksintresseområdena är att nationella intressen ska hävdas i den kommunala fysiska planeringen och i andra beslut om markanvändning. Områdena skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse. För varje delområde redovisas de riksintresseområden som berörs.

Kulturhistorisk bebyggelse

Kulturhistorisk bebyggelse är Strängnäs kommuns egen bedömning av koncentrerad bebyggelse i en by, stadskvarter eller del av ett bostadsområde. Inom ett bebyggelseområde finns värden som är särskilt betydelsefulla att bevara och skydda och dessa beskrivs med värdebeskrivningar i respektive stadsdel. Strängnäs kommun är positiv till förändring och utveckling inom områdena så länge förändringen anpassas till kulturvärdena och att kulturvärdena kan skyddas och bevaras.

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk är Strängnäs kommuns bedömning och är geografiska områden med en gemensam struktur eller/och historia som skapar samband och där de historiska spåren är särskilt tydliga. Ofta är det områden med som utgörs av både bebyggda och obebyggda miljöer. Det kan vara en by-, säteri- eller herrgårdsmiljö med omgivande odlingsmark eller en industri i relation till vattenområden.

Strängnäs kommun vill skydda och bevara miljöer och objekt med höga kulturmiljövården. De flesta områden är jordbruksbygder där en fortsatt jordbruksnäring med odling och djurbete är en förutsättning för ett bevarande. Förändring och utveckling inom områdena kan ske med utgångspunkt från pågående markanvändning om det sker med en anpassning till områdets kulturmiljövården.

Redovisning av områden med kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Varje område för kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområde eller kulturhistoriskt stråk, presenteras enligt en enhetlig struktur. Strukturen skiljer sig dock något mellan de tre områdesindelningarna för att passa de skilda skalnivåerna.

(Karaktärs-)Områdets förutsättningar

Beskrivning

En kort beskrivning över korthistorik, innehåll, karaktär och dagens situation.

Värden och kännetecken

Vad som är värdefullt och viktiga kännetecken

Kommunens bedömning

Strängnäs kommuns bedömning av värdet i en tregradig skala:

1. Högsta värde
2. Mycket högt värde
3. Högt värde

Bedömningen grundar sig på bevarandegrad och komplexitet när det gäller karaktärsbärande kulturmiljövärden och kännetecken i ett område.

Riksintresseområde för kulturmiljövärden

Uttryck och motiverande text för riksintresset.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Positiva särdrag och framtida förutsättningar i området som kan förhöja värden och kvaliteter för dess användning.

Markanvändning

Hur området ska användas.

Struktur

Berättar om områdets speciella ordning som på ett konkret sätt skapar helheten utifrån dess delar och som är viktig att ta hänsyn till i den vidare planeringen.

Övergripande riktlinjer (Karaktärsområde och Kulturhistoriska stråk)

Redogör för hur området ska hanteras i den fortsatta planeringen, för att de utpekade kulturhistoriska värdena ska bevaras och utvecklas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Berättar om hur området kan utvecklas enligt fyra klassningar (A-D). I klassningen beskrivs vilken typ av ny bebyggelse som är möjlig att uppföra och hur nya samt befintliga byggnader bör se ut. För områdena är texten ofta mer preciserad utöver de klassningar som beskrivs här nedan och de griper tillbaka på avsnittet Värden och kännetecken.

Se också bilagorna om Begreppsförklaringar, Komplementbyggnader och Yngre villabebyggelse.

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet

Värden och kännetecken.

Klass D

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden skall ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader. Komplementbyggnad till bostad skall anpassas väl till miljön vad gäller utformning, placering, färg- och materialval.

Planer/skydd

Redogör för behov av ny detaljplan med bestämmelser om hur bebyggelsen skall förvaltas

- I. Detaljplan/skydd finns.
- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.
- III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.
- IV. Annan typ av skydd behövs

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

Redogör för vilka lagar, föreskrifter och allmänna råd som gäller för ett område och som skall tas hänsyn till i den löpande kommunala handläggningen. Dessa ger stöd för att värna befintliga kulturmiljövärden.

PBL 8:13-14 och 17.

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det

underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2-4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

BBR

Boverkets regelsamling för byggande, BBR 2012. Reglerar nybyggnad och ändringar och anger bland annat att ändringsarbeten bör föregås av en förundersökning där såväl byggnadens kulturvärden och övriga kvaliteter och brister tydliggörs. Förundersökningen bör göras så tidigt att dess resultat kan ligga till grund för den efterföljande projekteringen. (kap 2 § 311).

Statligt byggnadsminne enligt förordning 1988:1229. Statligt ägt byggnadsminne är berört. Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet.

Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen (1988:950). Fornlämning är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Kyrka eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Bilagor

För att förtydliga intentionerna med detta program har några bilagor med fördjupningar tagits fram. De omfattar följande områden:

Komplementbyggnader och inhägnader. Vad är en komplementbyggnad och hur har de gestaltats och använts. Arkitektoniska drag i städernas småskaliga centrumbebyggelse.

Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande. Belyser tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

Karaktärsområde

A. Åker

Kulturhistorisk bebyggelse

A 1. Bruksgatan Åkers styckebruk

A 2. Arbetar- och tjänstemannabostäder Åkers styckebruk

A 3. Arbetarbostäder Raden, Åkers krutbruk

A 4. 1950-talscentrum, Åker

Karaktärsområde

B. Merlänna

Kulturhistorisk bebyggelse

B5. Kyrkbyn

Karaktärsområde

C. Söderlänna

Kulturhistorisk bebyggelse

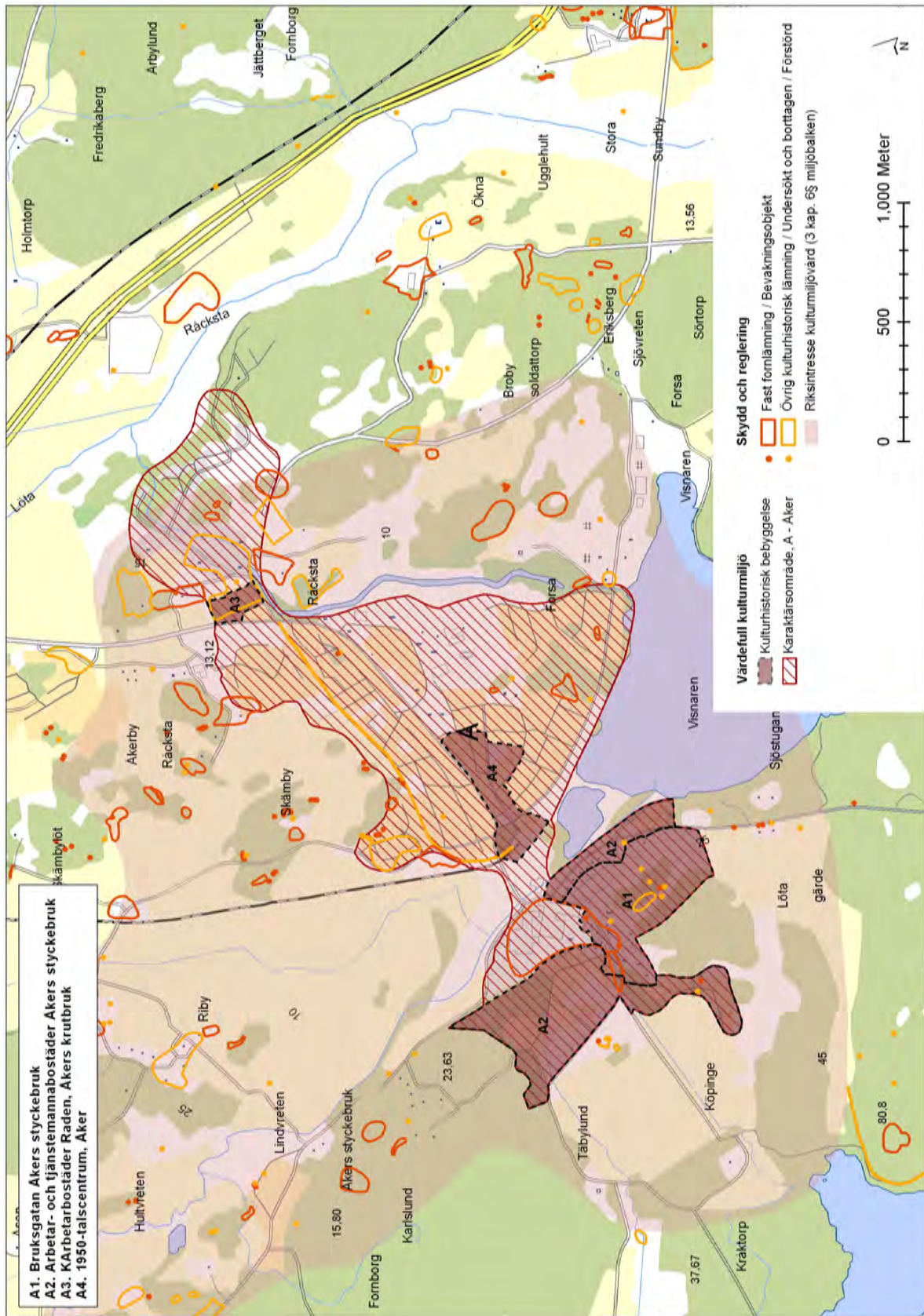
C6. Säteriet

Karaktärsområde

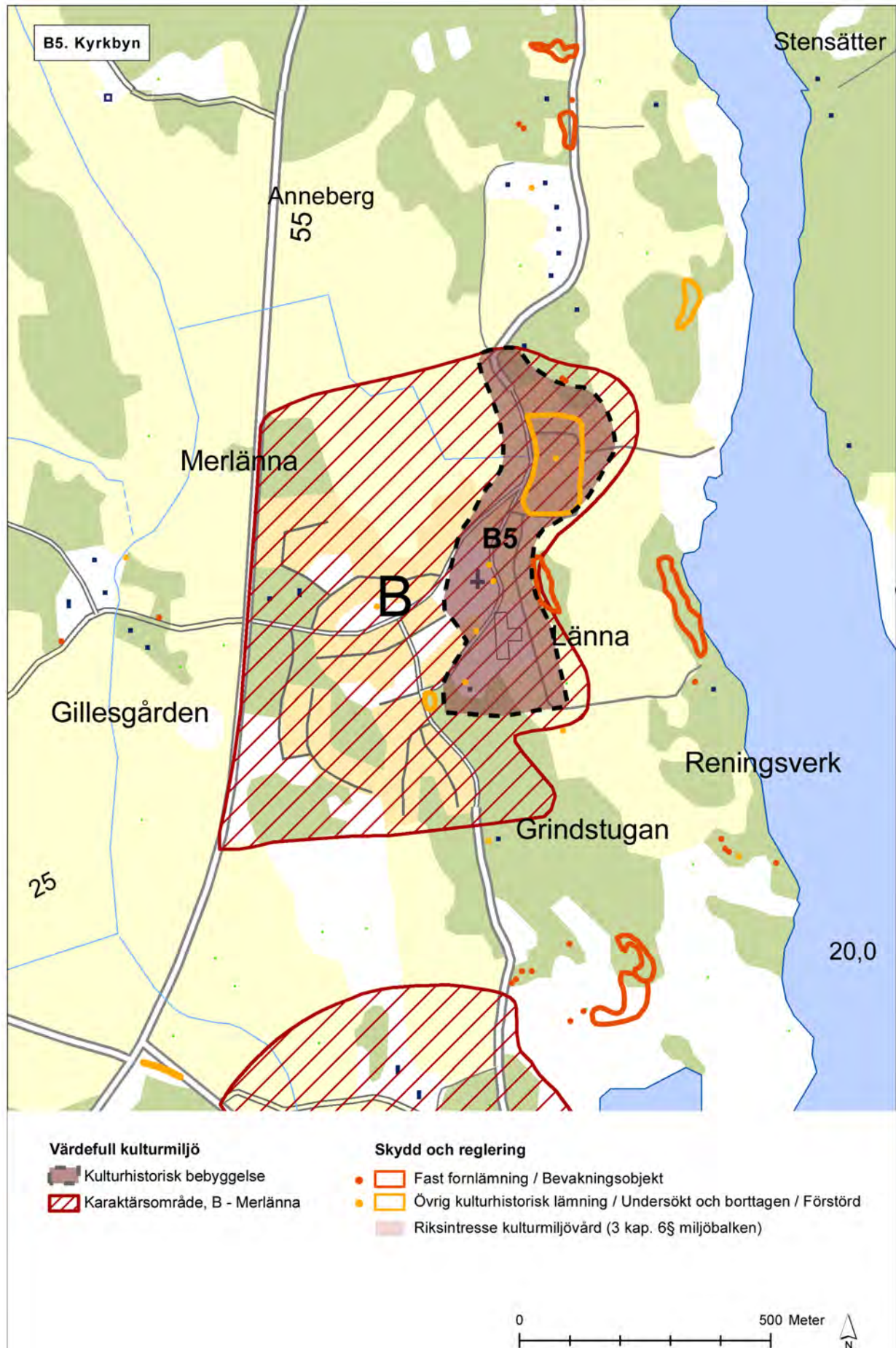
D. Länna bruk

Kulturhistorisk bebyggelse

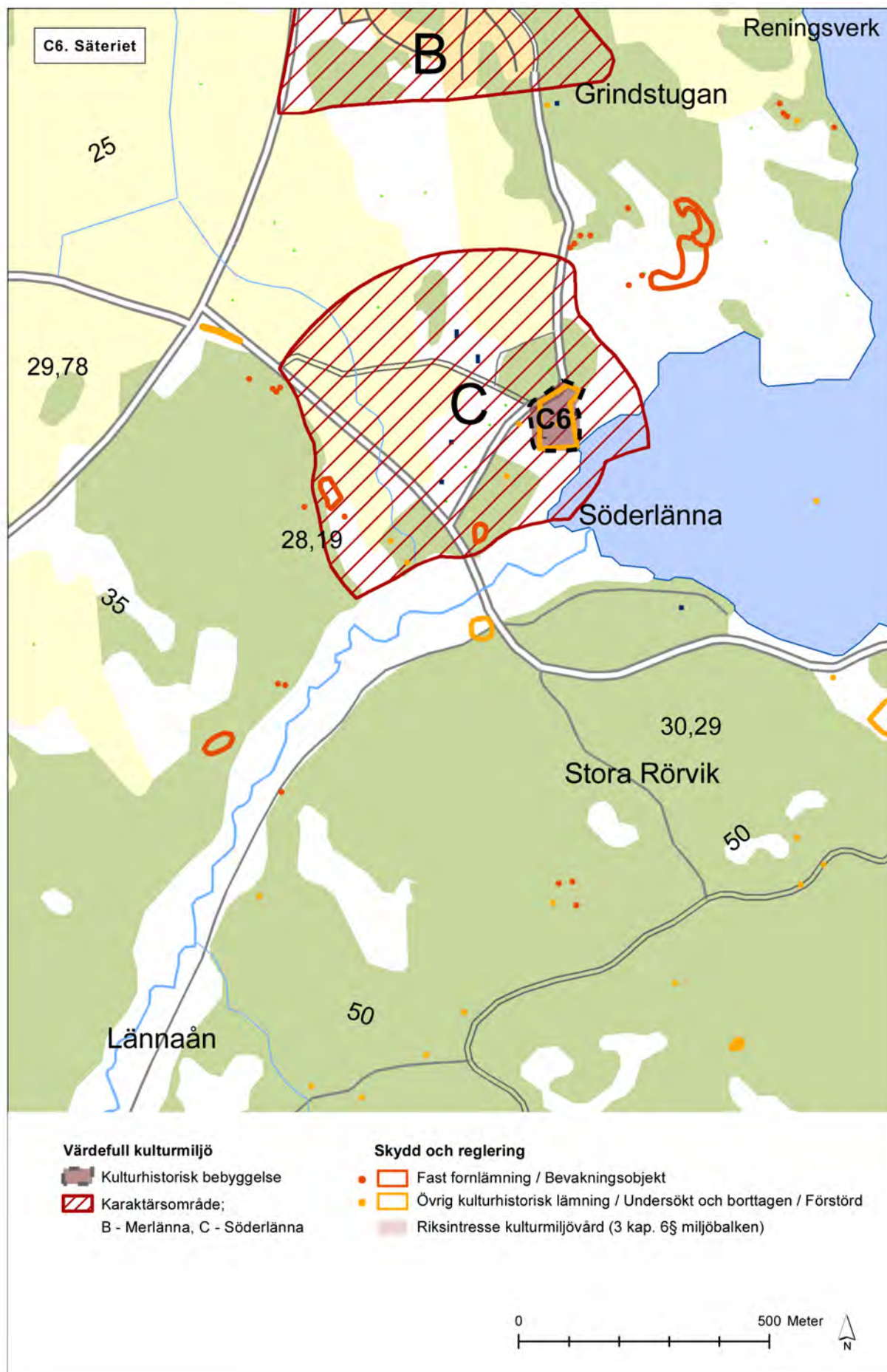
D7. Bruket

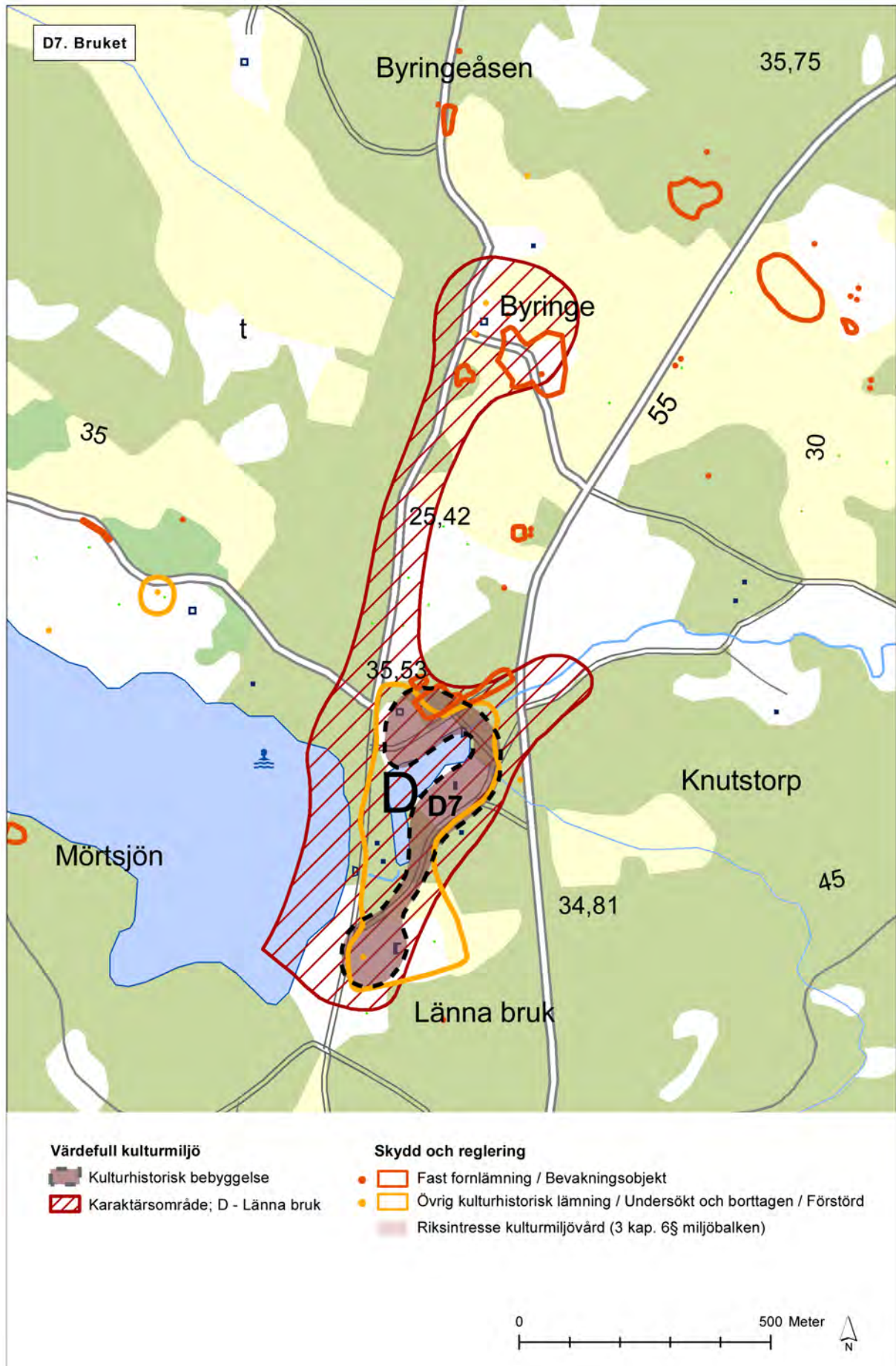
Karaktärsområde Åker

Karaktärsområde Merlänna

Karaktärsområde Söderlänna

Karaktärsområde Länna bruk

A. Karaktärsområde Åker

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

De två bruken i Åker; Åkers styckebruk och Åkers krutbruk, ligger i en bred dalgång mellan åarna Bergaån och Råcksta ån i gränsen mellan slättbygd och Åkers bergslag. Området har varit gynnsamt för etablering av tidigindustriell verksamhet med tillgång till vattenkraft, skog för framställning av träkol, järnfyndigheter i Skottvångs gruva samt bördig jord för försörjning av den stora arbetarbefolkningen. Förhållandet att orten fick en station längs Norra Sörmlands järnväg mellan Södertälje och Eskilstuna, invigd år 1895, var en av förutsättningarna för att bruken kunde vidareutvecklas.

Styckebruket anlades under 1500-talet som ett järnbruk som senare ändrade sin verksamhet till styckebruk med kanontillverkning fram till 1800-talets mitt, och även tackjärn och handelsgods. Idag produceras valsar och styckebruket är en av kommunens största arbetsgivare.

Åkers krutbruk grundades på 1500-talet och låg då i Forssa. Krutbruket flyttade i slutet av 1700-talet till dess nuvarande plats. Krut tillverkades ända fram till år 1993. Krutbruket består idag av industribyggnader, administrativa byggnader samt arbetar- och tjänstebostäder från olika tider av brukets långa historia.

Den första bebyggelsen i det nuvarande centralorten Åkers styckebruk växte fram längs järnvägen och bestod av så kallade egnahem som uppfördes år 1909. Den fortsatta utbyggnaden av samhället tog ordentlig fart under 1920-talet då ett tomtbolag bildades för avstyckning och försäljning i Åkershult, Forssa och Riby. På 1930-talet utgick statliga lån vilket bidrog till en ny våg av egnahemsbebyggelse i Åker.

Skogsvaktarbostaden, Åkers styckebruk

År 1949 upprättades en byggnadsplan för samhället Åkers styckebruk. Ett nytt centrum med Folkets hus och flerbostadshus uppfördes nära stationen. Runt centrumet uppfördes främst en- och tvåvånings enfamiljsbostäder men också radhus. En centralskola uppfördes i början av 1950-talet och 15 år senare stod en gymnastikhall med simbassäng klar. Även rester av äldre bebyggelse från byarna Täby och Solberga införlivades i den nya bebyggelsen samt arbetarbostäder och bodar.

Först under 1980-talet har bebyggelsen i Åkers styckebruk närmat sig krutbruket och de två brukssamhällena är nu sammanväxta till ett samhälle.

Centrala Åkers styckebruk

Bostadsbebyggelse 1950-talet, Åkers styckebruk

Värden och kännetecken

Två bruksområden som är belägna i anslutning till de två vattendragen Räckstaån och Bergaån, två kraftkällor som tillsammans med dalgångens bördiga jordbruksmark, bergslagens järnförekomster och träåvarutillgångar var

avgörande lokaliseringsfaktorer för de båda bruken.

I de två bruksmiljöerna finns en kontinuitet av traditionell bebyggelse från 1600-tal och framåt samt modern industribebyggelse. Bebyggelsens tillkomst och utformning berättar om brukens och brukssamhällets framväxt under andra hälften av 1900-talet. Den tidigare konsumbutiken och Folkets hus centrala läge speglar ortens starka arbetarrörelse. Andra exempel på samhällets framväxt är idrottsplatsen, skolan med gymnastikhall, bad- och ishall.

Inom karaktärsområdet finns tidstypiska egnahemsbostäder i 1, 1½ och 2 våningar från tidigt 1900-tal och framåt som berättar om egnahemsrörelsens utveckling och stilideal varav flera ännu är välbevarade och tidstypiska byggnader. Bevarad äldre gårdsbebyggelse från Täby och Solberga ligger insprängd i yngre områden.

I de äldsta avstyckningarna är tomterna stora, jämfört med senare, vilket visar att självhushållning med egen täppa till en början var en självklarhet. Ett ideal som så småningom försvinner i takt med ökade tomtpriser och ökat välstånd och lägre självförsörjandegrad. I de äldsta områdena från 1920-talet är placeringen och utformningen av byggnaden friare. I yngre områden från ca 1950 och framåt med prefabricerade småhus blir bostadsområdena mer enhetliga.

Riksintresseområde för kulturmiljövården Åkers styckebruk [K:D 20] (Åkers sn).

Motivering

Två bruksmiljöer med mellanliggande modern tätort i vilka utvecklingen från 1500-tal till nutid är läsbar.

Uttryck för riksintresset

Styckebruk med bruksherrgård från 1700-talet med en av landets största engelska parker, arbetarbostäder från flera århundraden samt industriområde med välbevarad ruin efter dubbelpipig masugn, byggnader från 1700- 1800- och 1900-tal. Krutbruk. Tätortens centrum har välutformad bostadsbebyggelse från 1950-talet.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Två bruksmiljöer med tillhörande brukssamhälle, rika på natur- och kulturmiljövården, i gränslandet mellan skogslandskap och odlingslandskap.

Markanvändning

Fortsatt produktion på Åkers styckebruk med valstillverkning.
Bevarande av den kulturhistoriskt värdefulla bruksmiljön.

Fortsatt produktion på Åkers krutbruk som idag producerar olika former av skyddsteknik såsom pansarskydd till bilar.
Bevarande av den kulturhistoriskt värdefulla bruksmiljön

Nuvarande markanvändning; centrumfunktion med tillhörande bebyggelse. Bostäder.

Struktur

Åkers styckebruk – en sammanhållen och komplett bruksmiljö och Åkers krutbruk – en bruksmiljö, båda vid vattendrag.

Brukssamhället med aktiv arbetarrörelse som gett avtryck i samhället med Folkets Hus, konsumbutik, idrottsanläggningar för aktivt idrottsliv för lagidrotter såsom fotboll och ishockey.

Övergripande riktlinjer

De två brukens historiska miljöer bevaras samtidigt som den fortsatta industriverksamheten bör främjas. Betydelsebärande komponenter i bruksmiljöerna såsom Berga- och Råckstaån bör synliggöras. Karaktäristisk bebyggelse bevaras, allmänna platser, såsom torget, idrottsområdet, engelska parken och bruksgatan bör behållas och utvecklas. Bevara och tydliggöra bebyggelsens årsringar i samhället, Åkers styckebruk. Behålla den nu nedlagda järnvägens sträckning genom samhället.

Se också bilagorna om *Komplementbyggnader och inhägnader* och *Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

A 1. Bruksgatan Åkers styckebruk

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Bruksmiljö från 1500-talet med lång kontinuitet och många årsringar. En värdekärna med industriområde, bruksgata med administrativa byggnader från 1700-1900-talet och bruksherrgård från 1700-talet. I anslutning till bruksgatan ligger ekonomibyggnader, mejeri och kvarn för jordbrukets behov. Park anlagd under slutet av 1700-talet, omdanad under 1830-talet.

Värden och kännetecken

Historiskt värdefull bruksmiljö, intressant i sin helhet med herrgård, bruksbyggnader och jordbrukets ekonomibyggnader. Områdets struktur med bruksgata och övriga vägar samt stensatta kanaler, öppna och täckta.

Byggnadernas arkitektur, karaktäristiska traditionella material och färgsättningar utgör viktiga kännetecken. Bebyggelsen har ingen homogen utformning eller färgsättning utan byggnaderna har ett individuellt formspråk beroende på funktion och ålder.

Bruksherrgården från 1700-talet är en högre klassicerande tvåvånings-byggnad med en sammanbyggd flygel. Byggnaden har brutet skivtäckt plåttak, slätputsade fasader med markerade hörnkedjor och lister, frontespis mot parken och kupor mot gården samt dörromfattning av sten. Den tillhörande herrgårdsparken, Engelska parken, är idag förenklad men

Åkers styckebruk

dess utsträckning med bevarade gångsystem och kanaler är betydelsefull för miljön.

Herrgårdsbyggnaden på Åkers styckebruk

Rester av gamla hyttan är bevarad i form av hyttpiporna i timrad rödfärgad byggnad. Gemensamt för administrationsbyggnaderna är att de är uppförda av sten med putsade, ofta ljusa eller gula, fasader och de har tegeltäckta sadeltak varav några är valmade. Fönster av trä ofta med två lufter och spröjsindelning. Huvudkontoret är i två våningar med brutet och valmat tak, frontespis med urtavla, slätputsade väggar och symmetrisk fönsterplacering och framstår som en byggnad av högsta dignitet.

Jordbrukets ekonomibyggnader utgör tydliga typer med individuell utformning. Ladugården är uppförd av slaggsten, stallbyggnader har fasader av tegel och rödfärgad panel, ridhuset har vit puts i kvadermönster. Kvarn och mejeri hör också till den rika miljön.

Ekonomibyggnader, Åkers styckebruk

Kommunens bedömning

1. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Besöksmål med höga kulturhistoriska värden. Välskött miljö.

Markanvändning

Nuvarande, levande bruksmiljö, bostäder och besöksmål.

Struktur

Bruksmiljö bestående av flera generationers bruksbyggnader samlade kring vattenstråk och vägar.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning och yttre ombyggnad av dessa bör ej ske. Underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. De ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad värdig miljön, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning för befintliga byggnader kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

I. Detaljplan/skydd finns

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Stensatt vattendrag, Åkers styckebruk

A 2. Arbetar- och tjänstemannabostäder Åkers styckebruk

Områdets förutsättningar

Beskrivning av delområdets kärnvärden

Bruksmiljö med lång kontinuitet och många årsringar. Kring kärnan av brukets byggnader ligger arbetar- och tjänstemannabostäder från skilda århundraden, utbyggda etappvis så att tydliga områden avtecknas.

Värden och kännetecken

Gemensamma värden för arbetar- och tjänstemannabostäder är nuvarande struktur med urskiljbara årsringar och utbyggnadsetapper. Till de äldsta hör till exempel uthus med förvaring för ved och mat vilket skildrar hur ersättning ofta utgick i natura. Inom de olika områdena tydlig avläsbar byggnadsstil med tillhörande tidstypiska material. Nedan följer några tydligt avläsbara områden men det finns ytterligare spridda bostäder inom området.

Raden: Områdets struktur med friliggande bostadshus på en långsträckt höjd och bodar nedanför, grusvägar. Områdets enhetliga arkitektoniska utformning men även inbördes variation som speglar olika tillkomstår. Traditionella byggnadsmaterial typiska för bruksmiljön, putsade gult avfärgade fasader med vita knutar och omfattningar, flacka sadeltak med rött tegel. Uthus i en enklare utformning med murar av slagsten och rödfärgade paneler.

Arbetar- och tjänstebostäder Åkers styckebruk

Vita och Röda byggningen: Flerfamiljshus med uthuslängor. Vita byggningen putsad vit med grå fönsteromfattningar och spröjsade fönster. Röda byggningen, rödfärgad träpanel och småspröjsade fönster. Tillhörande uthuslängor låga rödfärgade, den ena traditionell med bodar, den andra carport för flera bilar.

Vita och röda byggningen med mellanliggande långa med bodar.

Köpinge: Enhetligt område med friliggande enfamiljsbostäder från 1908 med tillhörande uthus utmed grusväg. Panelklädda rödfärgade 1½-plans hus med branta tegeltäckta sadeltak enligt rådande torpideal, vitmålade knutar och snickerier samt vitmålade spröjsade fönster.

Täbylund: Villalikhade bostadsbebyggelse för två–fyra familjer kring öppen plan, 1898 samt 1917-23. Valmade tegeltäckta tak med låg kupa, ursprungligen med rödfärgad liggande panel men idag större kulörvariation. I Täbylund ligger Täby fabod och Kossvatorpet som tillhör de äldsta arbetarbostäderna. Låga putsade envåningsbyggnader med tegeltäckt sadeltak och murad skorstenar.

Köpinge, tjänstebostäder Åkers styckebruk

Täbylundsvägens 1940-50-talsbebyggelse: Tjänstemannabostäder i form av radhus och villor från 1940 och -50-talen. Tidstypisk arkitektur, låga putsade friliggande hus och radhus i beige toner, tegeltäckta tak, slätputsade fönsteromfattningar, en eller tvåluftsfönster utan spröjs. Viktiga detaljer som fönsterluckor i avvikande kulör, smidesräcken.

Täbylundsvägen, tjänstebostäder Åkers styckebruk

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Bostadsbebyggelse i attraktiv miljö, trevlig och välskött. Bebyggelsen närmast bruket är en del av turist- och besöksområdet med stora historiska värden.

Markanvändning

Nuvarande, gles bostadsbebyggelse med trädgårdar.

Struktur

Vägsträckning och ofta generös tomtstorlek behålls.

Ny- och ombyggnad och underhåll

För befintliga utbyggnadsområden gäller:
Ursprunglig bebyggelse och tomtstruktur bevaras inom de olika områdena. Den befintliga strukturen behålls där utbyggnadsetapper från olika år är avläsbara.

Klass A

Bebyggelseområden med höga kulturhistoriska värden. Rivningar inom området bör ej ske. Yttre ombyggnad beviljas restriktivt. Underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och den årsring den ligger inom samt med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas

För området väster om Täbylund med byggrätter i detaljplan från 1990.

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Planer/Skydd

I. Detaljplan/skydd finns.

Skyddsbestämmelser bör även upprättas för de yngre bostäderna från 1940-50-talet utmed Täbyholmsvägen.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

A 3. Arbetarbostäder

Raden, Åkers krutbruk

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Enhetlig bostadsbebyggelse i två rader som hör till krutbruket. Gräsbevuxen remsa med träd mellan de båda raderna. Grusvägar.

Värden och kännetecken

Historiskt viktig koppling till krutbruket som har anor från 1600-talet. Viktig bebyggelsestruktur med 1 ½-plans bostadshus utmed grusväg. Gul spritputs med vita omfattningar, vita fönster, flacka tegeltäckta sadeltak. Mellanliggande ekonomihus.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde
Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Traditionella bruksarbetarbostäder i historisk miljö.

Markanvändning

Nuvarande, bostadsändamål.

Struktur

Två rader av bostadsbebyggelse med mellanliggande trädgårdsdel.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*.

Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Arbetarbostäder Åkers krutbruk

A 4. 1950-talscentrum, Åker

Områdets förutsättningar

Beskrivning

1949 upprättades en byggnadsplan för samhället Åkers styckebruk av länsarkitekt Arvid Stille, planen godkändes 1954 av Länsstyrelsen. Mellan de båda brukena, nordöst om Bergaån och intill järnvägsstationen byggdes samhällets nya centrum. Kärnan var Konsum och Folkets hus, båda invigda 1952. Torget var inget salutorg utan snarare en grön samlingspunkt. Öster om torget uppfördes sedan friliggande hyreshusbebyggelse ritade av under perioden 1958 till 1971. Flera byggnader är ritade av arkitekt Per Gösta Ericson.

Värden och kännetecken

Områdets tillkomst och utformning berättar om brukens och samhällets tillväxt under andra hälften av 1900-talet. Före detta konsumbutiken och Folkets hus centrala läge speglar också ortens starka arbetarrörelse.

Folkets hus kännetecknas bland annat av fasader med gult tegel, tegeltäckt sadeltak, och enluftsfnster. Entrén med tre omfattningar har ett sekundärt ej anpassat skärmtak.

Flerbostadsbebyggelsen är representativ för tidens stadsplaneideal. Bebyggelsen består av fritt stående hus, löst grupperade med mellanliggande öppen parkmark. Byggnaderna har tegeltäckta sadeltak, karaktäristiska fasader med puts i fält med lekfull dekor i avvikande kulörer. Viktigt för helheten är bevarade fönster, portar och balkongräcken. Senare utbyggnader inom området är i förenklad stil.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Centrum med samlingslokal och butiker samt bostadsområde med centralt läge. Arkitekturhistoriskt intressant utformning.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder och centrumbebyggelse.

Struktur

Friliggande flerbostadsbebyggelse i 3 våningar, trafikseparerad med stora grönytor mellan bebyggelsen.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Omsorg bör läggas vid att behålla fasadutformningar med färgsättning och detaljer som ursprungliga entrépartier, fönster balkongräcken och andra detaljer. Skyltar på fasader bör anpassas efter byggnadernas arkitektur och färgsättning.

Komplementbyggnad, såsom hus för sopåtervinning, kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas

Planer/Skydd

III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.

Alt. Områdesbestämmelser.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

Folkets hus, Åkers styckebruk

Flerbostadshus från 1950-tal Åkers styckebruk

Flerbostadshus från 1950-tal Åkers styckebruk

B. Merlänna

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Merlänna by ligger i det södermanländska platålandskapet i anslutning till ett vitt förgrenat vattensystem.

Landskapet präglas av den nordsydliga dalgången med bebyggelse på höjdstråken på var sida om Länнасjön och Prästgårdsån. Det småbrutna odlingslandskapet i anslutning till Merlänna och Söderlänna utgörs omväxlande av åkrar, trädbevuxna betesmarker och omfattande odlingslämningar.

Det har funnits en bofast befolkning här sedan åtminstone bronsålder och på 1100-talet anlades sockenkyrkan i byn sannolikt på grund av platsens gynnsamma läge ur kommunikationssynpunkt, såväl på vatten som på land. Till kyrkbymiljön hör ett komministerboställe, sockenstuga och en äldre skolbyggnad (se delområde Landsbygd; Kyrkby, för vidare definition av kyrkby).

Kyrkbyn har en äldre samlad bykaraktär med bebyggelsen belägen öster om landsvägen norr om kyrkan, med dess ekonomibyggnader närmast vägen. Bebyggelsen i den västra delen av kyrkbyn brann ner på 1920-talet.

Värden och kännetecken

Samlad kyrkby med bevarade karaktärsbyggnader som är typiska för ett sockencentrum. Kyrkbyn har ett tydligt fördelaktigt kommunikationsläge invid den förhistoriska vattenleden som Länнасjön utgör en del av. Genom kyrkbyn löper den gamla allfarvägen, vilken på 1600-talet skulle komma att ingå i rikets vägnät. Omgivande odlingslandskap.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Kyrkby som senare har utvecklats till ett samhälle rikt på natur- och kulturmiljövärden, omgivet av ett odlingslandskap

Markanvändning

Nuvarande: kyrka, skola, bostäder, jordbruk.

Struktur

Avläsbart äldre sockencentrum, gårdar, landsvägens dragning, nära den förhistoriska vattenleden i Länнасjön samt årsringar från 1900-talet.

Samhället har två delar, dels bebyggelsen längs den gamla landsvägen, dels nyare områden väster om den gamla delen.

Övergripande riktlinjer

Kyrkbyns med dess administrativa och religiöst centrala funktion med kyrkan, skolbyggnader från olika tider, komministerboställe och sockenstuga, bör behållas som en sammanhållen miljö. Även den samlade äldre bystrukturen i kyrkbyn, längs med allfarvägen norr om kyrkan bör bevaras.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen

Länna kyrka i Merlänna

B5. Kyrkbyn

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Sockencentrum med kyrka från 1100-talet. Gammalt vägnät där landsvägen går förbi kyrkan och genom byn. Äldre bykaraktär med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader belägna öster om landsvägen och norr om kyrkan. Till miljön finns ett bevarat komministerboställe och kyrkskola. Under 1900-talet har små- och grupphusbebyggelse tillkommit samt en ny centralskola 1957.

Värden och kännetecken

Gamla landsvägens dragning förbi sockencentrat med kyrkan. Traditionell gårdsbebyggelse, timrad eller panelad och rödfärgad med vita snickerier och spröjsade fönster. Sadeltak eller brutna tak täckta med röda tegelpannor. Stora uppvuxna lövträd.

Miljö med viktiga byggnader för socknens administration. Sockenstugan en 1 ½-planbyggnad med tegeltäckt sadeltak, stående rödfärgad locklistpanel och vitmålade fönsterfoder, vindskivor och knutar. Byggnaden är tillbyggd och fönstren är utbytta. Kyrkskolan 1½-plansbyggnad uppförd sent 1800-tal med tegeltäckt sadeltak, tidstypiskt tydligt taksprång med markerade tassar, liggande rödfärgad panel och höga vitmålade fönster. Strax söder om kyrkan ligger komministerbostället.

Kommunens bedömning

2.Högt värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Relativt välbevarad kyrkby med jordbruksrelaterad bebyggelse med rika natur- och kulturmiljövärden.

Markanvändning

Nuvarande, skola, bostad, kyrka, jordbruk

Struktur

Avläsbart äldre sockencentrum, gårdar, landsvägens dragning, samt årsringar från 1900-talet.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Sockenstugan i Merlänna kyrkby

Planer/Skydd

I. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Prästgården (Gillesgården) och sockenstugan är skyddade liksom ytterligare en byggnad. På nya tomter närmast norr och öster om kyrkan skall ny bebyggelse anpassas.

Gårdarna norr om kyrkan utmed landsvägen saknar skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsam-hetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen
- Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen

Bygatan i Merlänna kyrkby

C. Karaktärsområdet Söderlänna

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Vid Söderlänna har det funnits fast befolkning sedan åtminstone järnålder, vilket det tillhörande gravfältet vittnar om. Byn bestod tidigare av tre gårdar, vilka avhystes och lades under säteriet Söderlänna som fick säterrättigheter på 1660-talet. Säteriets mangård består av en huvudbyggnad med tillhörande såväl flygelbyggnader som ett stort antal välbevarade uthus och tidigare ekonomibyggnader. Längs med brynet mellan skog och åker ligger ett band med torp som tidigare har legat under säteriet, såsom Larstorp, Bråstugan och Grindstugan. På höjderna i anslutning till mangården växer ett stort antal ekar och den grusade vägen som följer topografin och kantas av allé bestående av ädellövträd. Längs med alléträden löper en stenmur. Strax SV om mangården finns det uppgifter om att det har legat en kvarn och en såg (se delområde Landsbygd; herrgård/säterimiljö, för vidare definition).

Värden och kännetecken

Välbevarad och avläsbar säterimiljö (se delområde för Landsbygd; Säteri- och herrgårdsmiljöer)

Allé till Söderlänna säteri

Karaktärsområdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Representativ och välbevarad säterimiljö.

Markanvändning

Nuvarande, bostad, jordbruk

Struktur

Storskalighet avseende bebyggelse och landskap, vägsystem, torpens etablering perifert på säteriets produktionsmark (se delområde för Landsbygd; Säteri- och herrgårdsmiljöer).

Övergripande riktlinjer

Säterimiljöns kännetecknande struktur bevaras, med dess omgivande storskaliga odlingslandskap, mangård, allé med stenmurar längs med vägen, enhetligt utformade ekonomibyggnader och tillhörande torp i skogsbrynen. Även lämningar från tiden före säteribildningen, såsom gravfältet söder om mangården bör inkluderas i miljön (se Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun, Landsbygden).

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Mangården till Söderlänna säteri

C6. Säteriet

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Säteri bildat på 1660-talet. Timrat rödfärgat boningshus med flyglar uppförda under slutet av 1700-talet. Gamla rödfärgade timrade uthus i anslutning till mangårdsbyggnaden och modernare ekonomibyggnader norr om gården.

Äldre ekonomibyggnad, Söderlänna säteri

Värden och kännetecken

Välbevarad säterimiljö med stora ädellövträd och en allé som ansluter till mangården. Stensocklar, timrade byggnader, med eller utan panel, rödfärgade med spröjsade ockragula eller grå fönster och grå foder, tak med rött tegel.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Exempel på säteri med välbevarad bebyggelse.

Markanvändning

Nuvarande, bostad, jordbruk

Struktur

Äldre jordbruksfastighet

Ny- och ombyggnad

Kring manhusen, söder om byvägen:

Klass A

Byggnaderna inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning och yttre ombyggnad av dessa bör ej ske. Underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens förutsättningar. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass D

Ekonomibyggnaderna, väster om byvägen.

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden skall ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs

Förslag områdesbestämmelser.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Vägmiljö, Söderlänna säteri

D. Karaktärsområde

Länna bruk

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Bruksmiljö med herrgård belägen invid Lännaån, anlagd på byn Byringes mark på 1640-talet. Fram till 1850-talet fanns där en hammarsmedja. Något senare tillkom även en såg och en kvarn. Vid bruket ligger en bergsmansgård som tidigare beboddes av mästerseden. På Byringe bytomt, norr om bruket ligger en gästgivaregård kvar, belägen i en kommunikativ knutpunkt invid den förhistoriska Lohevägen som löpte i nord-sydlig riktning på Byringeåsen. Längs med vägen finns runstenar och historiska vägmärken som vittnar om ett kontinuerligt bruk av vägen sedan åtminstone vikingatid.

Värden och kännetecken

Bruksmiljö med damm och stensatta vattendrag, gamla lövträd. Bevarad struktur där brukets typiska byggnader finns kvar och är välbevarade. Del av ett välbevarat förhistoriskt vägnät.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Lantligt före detta bruksmiljö vid vatten och omkringliggande åkermark och skog.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, jordbruksdrift.

Struktur

Bruksmiljö ganska glest bebyggd, gamla vägsystem, vattendrag.

Övergripande riktlinjer

Lyfta fram den industrihistoriska karaktären med Lännaån med dess industrianläggning i centrum för bebyggelsen. Bibehålla bebyggelsens brukskaraktär med de äldre ekonomi- och industribyggnaderna med faluröda fasader, svarta dörrar och tegelbeklädda tak. Bruksherrgården monumentala läge i landskapet invid Mörtsjön bör accentueras.

Mästersmedens bostad i anslutning till den industrihistoriska anläggningen med dess tillhörande dammar och vattensystem och arbetarbostäderna på andra sidan dammanläggningen bör hållas samman.

Gästgivargårdens läge invid den äldre vägsträckningen för Lohevägen bör synliggöras. Vägmärken och runstenar bör hållas synliga från vägen. Vägens sträckning i landskapet bör bibehållas. Byringes bygravfält längs med vägen till Länna bruk bör synliggöras genom initial slyröjning och om möjligt sedan betas.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsam-hetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Länna bruk med damm och Mästersmedens bostad

Tidigare gästgivargård, Byringe by

D7. Bruket

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Gles utspridd bruksmiljö med flera intressanta och välbevarade byggnader såsom herrgård med flyglar, mästersedens bostad med flyglar, såg och kvarn samt arbetarbostäder och ekonomibyggnader.

Värden och kännetecken

Timrad tvåvånings bruksherrgård från 1786 med panelklädda fasader och valmat sadeltak samt envånings flyglar.

Ansenliga ekonomibyggnader med rödfärgade panelade fasader till brukets jordbruk kring stor gårdsplan. Bevarade detaljer såsom portar, spröjsade fönster och vällingklocka.

Mästersedens bostad med flyglar vackert belägen vid kvarndammen. Höga stensocklar, sadeltak täckta med tegel, rödfärgade fasader och spröjsade fönster. Kvarnen ambitiöst utformad på stensockel, spritputsad med hörnkedjor och andra detaljer av rött tegel. Spröjsade fönster och sadeltak. Sågverksbyggnaden vinkelbyggd på hög stensockel, rödfärgad panel och sadeltak, vattenrör.

Kommunens bedömning

1. Högsta värde

Herrgård med flyglar, Länna bruk

Länna bruks såg och kvarn

Äldre ekonomibyggnad, Länna bruk

Områdets resurs/möjlighet som framtida utveckling

Resurs

Lantligt före detta bruksmiljö vid vatten och omkringliggande åkermark och skog.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, jordbruksdrift.

Struktur

Bruksmiljö ganska glest bebyggd, gamla vägsystem, vattendrag behålls.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass A

Byggnaderna inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning och ombyggnad av dessa bör ej ske. Underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs

Förslag områdesbestämmelser.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Mästersmedens bostad, Länna bruk

Begrepp

Anpassning

I sammanhanget kan begreppet anpassning stå för till exempel hur en tillbyggnad skall utformas. Anpassningen kan då avse form, volym, fasadutformning, takutformning, material och/eller färgsättning etcetera och att anpassningen skall ske i förhållande till den befintliga byggnaden eller bebyggelsemiljön. Det behöver inte betyda att man kopierar en äldre stil. Att anpassa färgsättning i ett område kan vara att välja en kulör eller färgton inom ett visst spektra som redan finns representerat inom området eller att man utgår från de pigment som fanns tillgängliga innan färgindustrin industrialiserades.

Antikvarisk förundersökning

För att ta tillvara en byggnads kvaliteter på bästa sätt vid en ändring krävs kännedom om byggnadens förutsättningar. I en antikvarisk förundersökning sammanställs historiska fakta om byggnaden och byggnadens kulturhistoriska värden definieras och beskrivs. Den antikvariska förundersökningen fungerar som underlag för projekteringen. När det gäller byggnader eller miljöer med högt kulturhistoriskt värde bör en antikvarie även delta i projekteringen för att de antikvariska synpunkterna ska kunna arbetas in i bygghandlingarna redan från början.

Byggnadsvård

Begreppet samlar åtgärder som skötsel, underhåll och ändringar av byggnader som utgår från byggnadens kulturhistoriska värde.

Förvanskning

Begreppet förvanskning är ett viktigt begrepp inom lagstiftningen. Enligt PBL 8:13 får byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Det avser bygglovpliktiga anläggningar, tomter som omfattas av skyddsbestämmelser, allmänna platser och bebyggelseområden. Förvanskningsförbudet gäller alltid, även för icke bygglovpliktiga åtgärder.

Konservering

Bevara något i befintligt skick, hindra vidare förfall, genom att tekniskt säkerställa till exempel en del av en byggnad eller en bemålad yta.

Kulturhistoriskt värde, värdering

Att beskriva äldre byggnaders, miljöers eller landskaps kulturhistoriska värden är en metod för att analysera andra värden än ekonomiska. För att definiera och beskriva kulturhistoriska värden kan flera olika begrepp användas men vanligast är att utgå från Riksantikvarieämbetets bok ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” (2002). Här används begreppen dokumentvärde och upplevelsevärde. För att precisera hur kulturmiljövärden tar sig fysiskt uttryck används begreppet värdebärare. Nedan redovisas begreppens innebörd

Dokumentvärde (Kunskapsvärde)

En byggnad eller ett landskaps informationsvärde eller potentiella informationsvärde. Kunskapsvärden kan vara vad ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. På samma sätt kan växtlighet, landskapssammanhang, vägsträckningar och andra spår i ett landskap ha kunskapsvärden då de berättar om den historiska markanvändningen. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

Upplevelsevärde

Kulturmiljön som källa till upplevelser hos brukare och/eller besökare. Upplevelsevärden kan vara den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller ett objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Därtill vägs övergripande och förstärkande värden in som autenticitet och representativitet.

Kulturmiljöns värdebärare

Olika kulturmiljövärden kan i den enskilda kulturmiljön ofta brytas ner i olika fysiska värdebärare. För bebyggelse kan det vara särskilda byggnadsmaterial, färgsättningar och arkitektoniska drag som fasaduppbyggnad samt tak- och fönsterutformning. Med värdebärare avses också hela landskapssammanhang eller enskilda element som är ett fysiskt uttryck för kulturmiljövärden.

I ordet värdering ligger dock ett subjektivt inslag och vad som har uppfattats som värdefullt har varierat över tid beroende på till exempel tidsanda och kunskap hos den som gör bedömningen. Det innebär att rådande värderingsprinciper alltid kan komma att omprövas i framtiden. Därför är det också viktigt att noggrant beskriva och motivera hur vi ser på ett objekt idag.

Systemet för värdering innehåller följande steg:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt göra en sammanvägd bedömning av de -olika kriterierna.

-Välja ambitionsnivå för bevarande.

-Koppla motivering och ambitionsnivå till lämpliga uppföljningsåtgärder, det vill säga bedöma vilken form av skydd som byggnaden eller byggnadsmiljön bör ha, hur den skall dokumenteras och vårdas.

Kulturmiljö

Begreppet introducerades med den nya kulturminneslagen från 1988 och omfattar miljöer där det finns kulturhistoriska värden att beakta. Skall jämföras med ett vidare synsätt där man från att skydda och bevara enskilda byggnader eller monument ville inbegripa större sammanhang och miljöer.

Kulturarv

Kulturarv är ett vidare begrepp än kulturmiljö och omfattar både immateriellt som materiellt kulturarv, såsom sånger, berättelser, viktiga platser som vi har övertagit från tidigare generationer.

Ombyggnad

Enligt PBL är ombyggnad en ändring av en byggnad som innebär att hela eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas. En ombyggnad kan ge följdkrav på byggnaden som motsvarar nybyggnadskrav avseende till exempel tillgänglighet, energibesparing, brandkrav. Kraven kan modifieras efter byggnadens förutsättningar, till exempel kulturhistoriska värden.

Patina

Spår av tidens gång, blekning, slitage eller åldrande. Används i positiv bemärkelse, omöjligt att återställa.

Rekonstruktion

Rekonstruera betyder återskapa eller återuppbygga en byggnad eller en del av en byggnad. Begreppet kan användas då man på vetenskapliga grunder återuppbygger en riven byggnad eller byggnadsdel med samma tekniker och material som en gång användes. Återuppbyggnadsprocessen kan ge praktisk kunskap om hur man verkligen arbetade förr vilket kan ha ett pedagogiskt eller vetenskapligt värde.

Renovering

Renovera betyder förnya. Ofta innebär det att man gör så omfattande byten av material att byggnaden eller byggnadsdelen uppfattas som ny. Till exempel byte av ytskikt, fasadmaterial, tekniska system, inredningar. Jämför med underhåll, som syftar

till att bevara en fasadpanel genom upprepad ommålning av lämplig typ, med byte av hela panelen.

Restaurering

Restaurera betyder återupprätta, återställa. Vid en restaurering avses åtgärder som skall återföra en byggnad, del av en byggnad eller ett landskap till ett äldre men känt utseende. En förutsättning är att tillräckligt mycket spår av ett äldre utseende finns kvar, en restaurering bygger inte på spekulationer.

Restaureringsideologi

Ordet restaurering definieras ovan men betydelsen har varierat beroende både tid och plats. Det handlar om olika sätt att förhålla sig till och berätta vår historia. Under sent 1800-tal hade man vad vi i tag kallar en mer tillrättaläggande attityd till äldre byggnader. En byggnad uppförd på medeltiden skulle se helt medeltida ut. Som exempel kan nämnas domkyrkan i Lund som uppfördes under medeltiden. Under omfattande restaureringsarbeten under 1800-talet revs bland annat de medeltida tornen och ersattes med nya spetsigare torn. Avsikten med restaureringen var att domkyrkan skulle få en mer renlärig och konsekvent medeltida romansk stil. Man fäste liten eller ingen uppmärksamhet till kyrkobyggnadens tidigare historia.

Efter hand växte en stark kritik fram mot denna så kallade stilrestaurering som man menade var en förfalskning av historien. På vägen mot att uppnå den perfekta medeltida byggnaden revs mer eller mindre intressanta lager från 1600-, 1700- och 1800-talen. I stället växte ett förhållningssätt fram där man utgick från byggnaden och hela dess historia fram. På ett mer vetenskapligt sätt började man dokumentera och analysera historiska byggnader inför en förändring. I Strängnäs domkyrka vidtogs under åren 1907-1910 omfattande restaurering under ledning av Fredrik Lilljekvist med Sigurd Curman som kontrollant. I detta projekt tillämpade Curman för första gången de nya antikvariska restaureringsprinciper han lärt sig under sina studieresor nere i Europa, bl.a. att varje tids tillägg skulle respekteras. Domkyrkan i Strängnäs är därigenom den av Sveriges domkyrkor som bäst bevarat sin medeltida karaktär.

Positionerna inom restaureringshistorien har ständigt förflyttas. Det som var accepterat igår är förbjudet idag. Idag har vi fortfarande ett förhållningssätt där vi respekterar årsringarna och de förändringar en byggnad genomgått. Detta förhållningssätt kan också göra frågan om restaurering mer komplicerad. Skall man spara allt? Ofta handlar det om att fånga det som är karaktäristiskt hos en byggnad och utgå från det, och se vad som är typiskt för tiden då byggnaden uppfördes. Viktiga principer är att utgå från den enskilda byggnaden och dess förutsättningar och kvaliteter innan man gör några drastiska ändringar samt att dokumentera alla ingrepp och förändringar som kunskap åt

eftervärlden.

Reversibel

Omvändbar. Om en åtgärd på en byggnad, ett tillägg, går att ta bort utan att den ursprungliga byggnaden eller byggnadsdelen påverkas kan den kallas reversibel. Ingrepp i den ursprungliga delen går sällan att helt undvika och att motivera en åtgärd genom att kalla den reversibel kan lätt missbrukas.

Tidstypisk

Något som är generellt typiskt för en viss tidsperiod. Ofta används begreppet tidstypisk när färgsättning, snickerier eller inredningar i äldre byggnader beskrivs. Då avses ett utseende som är typisk för den tiden byggnaden uppfördes eller byggdes om.

Tillbyggnad

Ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym. I kulturhistoriskt intressanta miljöer är det extra viktigt att noga studera hur en tillbyggnad kan gestaltas. En tillbyggnad bör alltid underordna sig den ursprungliga byggnaden. Generella råd är att låta tillbyggnaden bli en synlig egen huskropp och att man väljer att bygga till bakåt i förhållande till gatan. Det bör vara en betydligt mindre volym än ursprungsbyggnaden och den bör inte sticka utanför ursprungsbyggnadens hörn. Snickeridetaljer, stuprör med mera får gärna vara i lite mindre dimensioner än huvudbyggnadens för att inte se klumpiga ut på den mindre huskroppen.

Tillägg

Utformningen av ett tillägg, till exempel en tillbyggnad, ny inredning eller ett nytt fönster, kan bli föremål för diskussion. Skall ett tillägg utformas i samma stil som den befintliga byggnaden eller skall det få ett modernt formspråk för att historiskt redovisa att det är en ny del som inte skall förväxlas med den gamla? Eller något mitt emellan? Det är en restaureringsideologisk fråga där det inte finns något entydigt svar. I stället får man se till det enskilda huset men även till sammanhanget, stads- eller landskapsbilden.

Traditionella material och metoder

Med orden ovan avses ofta material och metoder som utvecklades före det industriella byggandet infördes. Till materialen hör till exempel linolje- och kalkfärg, kalkbruk och -puts, tegel, natursten, trä i olika former. Arbetsmetoderna är hantverksmässiga, anpassade efter varje enskild byggnad.

Underhåll

Underhåll av byggnader finns också regelrat i PBL, 8:14. Underhållet skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Med underhåll menas åtgärder som vidmakthåller en byggnads tekniska status, till exempel ommålning av flagnande fasader med samma färgtyp som tidigare använts. Underhåll behöver i regel upprepas med jämna mellanrum. Som underhåll räknas inte åtgärder som tillför nya egenskaper, att ersätta en träfasad med tegel är inte underhåll. Inte heller åtgärder som höjder standarden är underhåll.

Ursprunglig

Oförändrad. Byggnader som är ursprungliga har ofta ett högt kulturhistoriskt värde eftersom de ger en representativ bild av ett äldre byggnadsskick vid en bestämd tid.

Vid till exempel ommålning eller annat underhåll rekommenderas ofta att man skall välja ursprunglig eller tidstypisk färgsättning eftersom det ofta passar bäst med byggnadens arkitektur.

Varsamhet

Begreppet varsam, varsamhetskravet, finns i PBL 8:17. Det är ett generellt krav som gäller alla ändringar i all bebyggelse både inom och utom detaljplan. Det innebär att ändring och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Litteraturtips

Byggnadsvård i praktiken, Utvändig renovering / Invändig renovering, G Gudmunsson, P Wennberg

Dags att renovera Var rädd om detaljerna, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg

Färgen på huset, K.Fridell, H Wannfors

Så målade man, K Fridell mfl

Så renoveras torp & gårdar, O Hidemark mfl

Villaträdgårdens historia, Å Wilke

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se

STRÄNGNÄS KOMMUN

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Stallarholmen och Selaön

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun

Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö

Uppdragsansvarig: Johanna Alton, landskapsantikvarie

Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvarie

Stockholms Byggnadsantikvarier AB

Kartor: Tina Ekström WSP Samhällsbyggnad

Foton: Johanna Alton och Eva Lotta Erlingsson, om inte annat anges

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet

Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för Strängnäs kommun

Stallarholmen och Selaön

Innehåll

Inledning	6
Syfte	6
Hur kulturmiljöbilagan ska användas	6
A. Karaktärsområde Stallarholmen	14
A1. Centralorten, service	18
A2. Husby fd tegelbruk och Husby gård	21
A3. Silon och smedjan	23
A4. Centralskolan och Medborgarkontor	25
Begrepp	27

Inledning

Syfte

Delområdesbeskrivningen av Stallarholmen – Södra Selaön ingår i ett stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram som är ett tematsikt tillägg till översiktsplanen för kulturmiljö. Det är en noggrannare och mer detaljerad redovisning av sakintresset kulturmiljö som redovisas i Översiktsplanen för Strängnäs kommun. Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet är indelat i fem delområden, vilka är följande:

1. Mariefred-Läggesta
2. Strängnäs-Härad-Tosterön
3. **Stallarholmen – Södra Selaön**
4. Åker-Länna
5. Landsbygden

Avvägningar mot andra sakområden och ställningstaganden kring kulturmiljön är i enlighet med Översiktsplanen för Strängnäs kommun.

Hur stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet ska användas

I stadsbyggnads- och kulturmiljöprogrammet presenteras ett urval av områden och teman. För varje delområde presenteras en karta där de geografiska avgränsningarna finns markerade. Därefter följer en beskrivning av kulturmiljön i respektive delområde.

Kulturmiljöbilagan ska i första hand användas som ett underlag för samhällsbyggnadskontoret på Strängnäs kommun i arbetet med bland annat detaljplaner, fastighetsregleringar, förhandsbesked, bygglov och bygganmälan. Innehållet berättar om vad som är viktigt från kulturmiljösynpunkt i ett område och vilka förändringar som är lämpliga. Programmet utgör en del av Översiktsplanen för Strängnäs kommun och följer dess avvägningar och ställningstaganden. Ytterligare avvägningar och ställningstaganden behöver således inte göras i handläggningen av ett ärende. Programmet kan även fungera som en faktarapport för den som är intresserad av kommunens kulturhistoria.

Kartan

Kartan anger de värdefulla kulturmiljöer och objekt som finns i området och dess formella status. Även områden för planerade bostäder redovisas. Vidare finns markeringar för kulturhistorisk bebyggelse och karaktärsområden för sammanhållna helhetsmiljöer.

Riksintresseområde för kulturmiljövården

Till riksintresseområdena hör sådana mark- och vattenområden som har nationell betydelse för bevarande eller utveckling av kulturmiljövården. Syftet med riksintresseområdena är att nationella intressen ska hävdas i den kommunala fysiska planeringen och i andra beslut om markanvändning. Områdena skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse. För varje delområde redovisas de riksintresseområden som berörs.

Kulturhistorisk bebyggelse

Kulturhistorisk bebyggelse är Strängnäs kommuns egen bedömning av koncentrerad bebyggelse i en by, stadskvarter eller del av ett bostadsområde. Inom ett bebyggelseområde finns värden som är särskilt betydelsefulla att bevara och skydda och dessa beskrivs med värdebeskrivningar i respektive stadsdel. Strängnäs kommun är positiv till förändring och utveckling inom områdena så länge förändringen anpassas till kulturvärdena och att kulturvärdena kan skyddas och bevaras.

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Karaktärsområden och kulturhistoriska stråk är Strängnäs kommuns bedömning och är geografiska områden med en gemensam struktur eller/och historia som skapar samband och där de historiska spåren är särskilt tydliga. Ofta är det områden med som utgörs av både bebyggda och obebyggda miljöer. Det kan vara en by-, säteri- eller herrgårdsmiljö med omgivande odlingsmark eller en industri i relation till vattenområden.

Flygbild över Stallarholmen och Selaön

Strängnäs kommun vill skydda och bevara miljöer och objekt med höga kulturmiljövärden. De flesta områden är jordbruksbygder där en fortsatt jordbruksnäring med odling och djurbete är en förutsättning för ett bevarande. Förändring och utveckling inom områdena kan ske med utgångspunkt från pågående markanvändning om det sker med en anpassning till områdets kulturmiljövärden.

Redovisning av områden med kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområden och kulturhistoriska stråk

Varje område för kulturhistorisk bebyggelse, karaktärsområde eller kulturhistoriskt stråk, presenteras enligt en enhetlig struktur. Strukturen skiljer sig dock något mellan de tre områdesindelningarna för att passa de skilda skalnivåerna.

(Karaktärs-)Områdets förutsättningar

Beskrivning

En kort beskrivning över korthistorik, innehåll, karaktär och dagens situation.

Värden och kännetecken

Vad som är värdefullt och viktiga kännetecken

Kommunens bedömning

Strängnäs kommuns bedömning av värdet i en tregradig skala:

1. Högsta värde
2. Mycket högt värde
3. Högt värde

Bedömningen grundar sig på bevarandegrad och komplexitet när det gäller karaktärsbärande kulturmiljövärden och kännetecken i ett område.

Riksintresseområde för kulturmiljövärden

Uttryck och motiverande text för riksintresset.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Positiva särdrag och framtida förutsättningar i området som kan förhöja värden och kvaliteter för dess användning.

Markanvändning

Hur området ska användas.

Struktur

Berättar om områdets speciella ordning som på ett konkret sätt skapar helheten utifrån dess delar och som är viktig att ta hänsyn till i den vidare planeringen.

Övergripande riktlinjer (Karaktärsområde och Kulturhistoriska stråk)

Redogör för hur området ska hanteras i den fortsatta planeringen, för att de utpekade kulturhistoriska värdena ska bevaras och utvecklas.

Ny- och ombyggnad samt underhåll

Berättar om hur inriktningen för hur området kan utvecklas enligt fyra klassningar (A-D). I klassningen beskrivs vilken typ av ny bebyggelse som är möjlig att uppföra och hur nya samt befintliga byggnader bör se ut. För områdena är texten ofta mer preciserad utöver de klassningar som beskrivs här nedan och de griper tillbaka på avsnittet Värden och kännetecken. De är också kopplade till bilagorna om Begreppsförklaringar, Komplementbyggnader och Yngre villabebyggelse.

Klass A

Flera enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Komplementbyggnad kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Den ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdena inte påverkas negativt men prövas restriktivt och skall vara av vikt för att området skall kunna nyttjas.

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan Komplementbyggnader. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa enskilda byggnader inom området har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Klass D

Markanvändningen för jordbruk och bete. Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, storlek och utformning skall inte dominera landskapet. Byggnaden skall ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade träfasader. Komplementbyggnad till bostad skall anpassas väl till miljön vad gäller utformning, placering, färg- och materialval, se Värden och kännetecken.

Planer/skydd

Redogör för behov av ny detaljplan med bestämmelser om hur bebyggelsen skall förvaltas

- I. Detaljplan/skydd finns.
- II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.
- III. Detaljplan med skyddsbestämmelser för hela området bör tas fram.
- IV. Annan typ av skydd behövs

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

Redogör för vilka lagar, föreskrifter och allmänna råd som gäller för ett område och som skall tas hänsyn till i den löpande kommunala handläggningen. Dessa ger stöd för att värna befintliga kulturmiljövärden.

PBL 8:13-14 och 17.

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2-4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

BBR

Boverkets regelsamling för byggande, BBR 2012. Reglerar nybyggnad och ändringar och anger bland annat att ändringsarbeten bör föregås av en förundersökning där såväl byggnadens kulturvärden och övriga kvaliteter och brister tydliggörs. Förundersökningen bör göras så tidigt att dess resultat kan ligga till grund för den efterföljande projekteringen. (kap 2 § 311).

Statligt byggnadsminne enligt förordning 1988:1229. Statligt ägt byggnadsminne är berört. Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet.

Byggnadsminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Enskilt ägt byggnadsminne är berört. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen (1988:950). Fornlämning är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen (1988:950). Kyrka eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

Bilagor

För att förtydliga intentionerna med detta program har några bilagor med fördjupningar tagits fram. De omfattar följande områden:

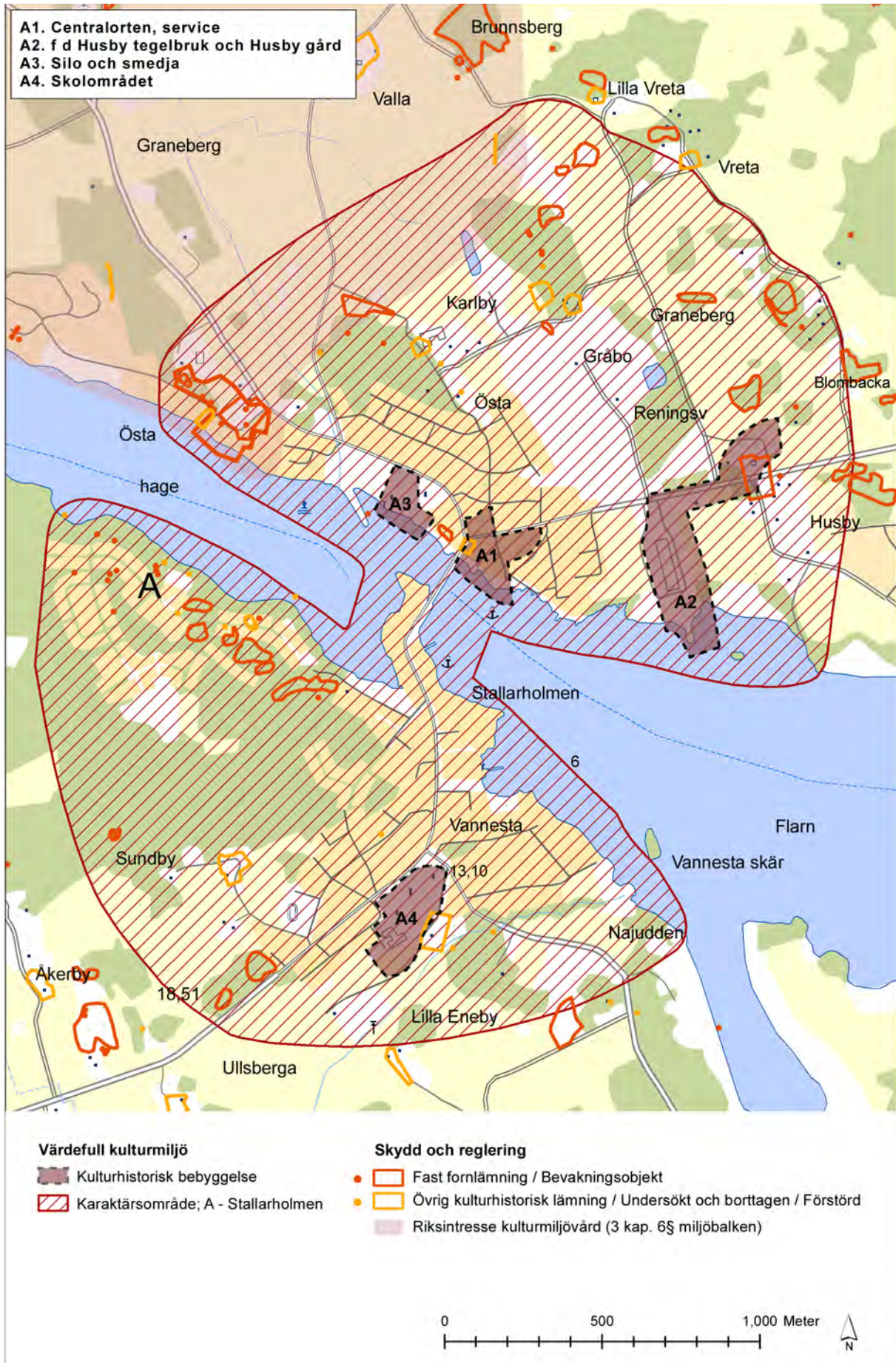
Komplementbyggnader och inhägnader. Vad är en komplementbyggnad och hur har de gestaltats och använts.

Yngre villabebyggelse - Riktlinjer för bevarande. Belyser tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

Karaktärsområde A, Stallarhomen

Kulturhistorisk bebyggelse

- A1. Centralorten, service
- A2. f d Husby tegelbruk och Husby gård
- A3. Silo och smedja
- A4. Skolområdet

Karaktärsområde Stallarholmen

A. Karaktärsområde

Stallarholmen

Karaktärsområdets förutsättningar

Beskrivning

Området koloniserades tidigt på grund av dess kommunikativt sett centrala läge i mötet mellan den farled som ledde mellan Strängnäs, Mariefred och Uppsala och den så kallade Selaåsen som löpte över sundet vid Stallarholmen i nord-sydlig riktning. Det äldre vägsystemet med dess otaliga runstenar följde åssträckningen. Tiden före 1600-talet, nyttjades ett vadställe över sundet mellan fastlandet och Selaön, det så kallade Kolsundet som låg något öster om den nuvarande broöverfarten. Vid vadet på fastlandssidan låg det under minst 300 år en krog. Traktens bördiga åkermark skapade goda förutsättningar för en tidig fast befolkning.

På Selaön finns en av landets mest fornlämningsrika bygder med ovanligt stora gravfält från järnålder. Vid Åsa strax norr om Stallarholmen ligger ett de största gravfälten med omkring 250 anläggningar bland annat med en ovanlig skeppssättning kallad Åsa domarsäte. Även i anslutning till de förhistoriska byarna såsom Stenby, Ullsberga och Lilla Eneby på Toresundssidan finns omfattande lämningar från samma tid.

Den bördiga lerjorden och sanden i Selaåsen var även utmärkta råvaror för framställning av tegel. Det gynnsamma läget vid vattnet och tillgången till arbetskraft ledde till att det under 1800-talet anlades tio tegelbruk i närområdet, varav flera var verksamma in på 1900-talet. Tegelbruken hörde till de stora gårdarna, varav Valla, Östa, Sundby och Husby var några av dem.

Gravfält Åsa by, Överselö sn pd Wikimedia/TFY

Centralorten Stallarholmen växte fram på båda sidor om sundet vilket har sin historiska förklaring i att området som tidigare tillhörde två olika kommuner, delat på tre socknar. Detta har präglat samhället där service, bostäder och arbetsplatser ligger på båda sidor. Det var främst på Sundbys, Vannesta och Vallas ägor som tätortsbebyggelsen växte fram.

Den första bron över sundet byggdes år 1928, innan dess användes drag-färja. Nuvarande bro är uppförd år 1961. Den fasta broförbindelsen över sundet bidrog till en ökad etablering av småindustrier, fler bostäder byggdes och befolkningen ökade. Bland annat anlades ett sågverk, garveri, tryckeri, remtillverkning och sängklädestillverkning. I Stallarholmen har också legat ett potatislager som levererade till ett företag som skalade potatis till storhushåll.

Idag finns imponerande byggnader efter Husby tegelbruk, nordost om sundet, kvar medan Sundby som låg på sydvästra sidan om sundet, är helt rivet. Verksamheten vid Husby lades ner 1978 och kvarvarande byggnader används idag till småindustri och som lager. Planmagasin och silotorn uppfört av Sörmländska lantmännens centralförening från 1938 respektive 1948 står kvar.

Bostadsbebyggelsen utgörs till största delen av egnahemsbebyggelse och villor från 1920-tal och framåt.

Värden och kännetecken

Stallarholmen och dess omgivning är mycket rik på förhistoriska lämningar, vilket gör att områdets tidsdjup är lätt att avläsa. Den omfattande förekomsten av runstenar ger en tydlig bild av områdets kommunikationshistoria. Vidare representerar området en viktig del av Mälardalens byggnadstekniska historia med dess mångfald av tegelbruk som sannolikt försörjt de större städerna runt Mälaren med byggnadsmaterial.

De strukturer och den bebyggelse som på olika sätt berättar om samhällets historia och framväxt har ett samhällshistoriskt värde är intressant att lyfta fram och bevara. De har också ett byggnads- och arkitekturhistoriskt värde som exempel på sin tids byggnadsteknik och utformning.

Bevarad gårdsbebyggelse är på fastlandet Sundby som också varit gästgiveri och tingshus, Vannesta som varit fanjunkarboställe. Sundby har också givit namnet till ett av ortens tegelbruk som sedan 1980-talet är helt rivet. På Selaön är byarna Husby, Valla och Östa. Även Valla har givit namn till ett idag rivet tegelbruk som låg på Selaön, väster om bron.

Hantverk, handel- och industrietableringar. Gamla smedjan, Husby tegelbruk, Lantmännens silotorn, bron över sundet och gula industribyggnaden. Gamla bageriet (Ytterselö-Östa 1:8) och den äldsta affären Källbergs affär (Ytterselö-Östa 8:3). Kommuncentrum. Bebyggelse, ofta offentlig, uppförd efter 1950 för den nybildade kommunen dit skolan, centrumbebyggelse och flerfamiljsbostäder hör.

Egnahemsbebyggelse. Bostadsbebyggelsen i Stallarholmen utgörs främst av egnahemsbebyggelse från 1920-talet och framåt. Den har först uppstått utmed vägarna och utmed vattnet och fyllts på successivt utan att något område med enhetlig arkitektur och bebyggelse har uppstått. Inom småhusbebyggelsen finns emellertid ett stort antal välbevarade och tidstypiska byggnader.

Undantag från den brokiga bostadsbebyggelsen finns också till exempel i det unga enhetligt utformade och färgsatta bostadsområdet där Valla tegelbruk låg, Tegelugnsvägen och Tegelvägen eller radhusen vid Brovägen.

Karaktärsområdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Ett område med ett tidsdjup som på grund av dess omfattande förhistoriska lämningar gör det lätt att förstå. Centralort med service.

Markanvändning

Nuvarande, bostäder, kommundelscentrum, industri, jordbruk, verksamheter.

Struktur

Samhället är uppbyggt kring en kommunikationsnod, där vatten- och landvägar möts. Äldre industrier och verksamheter ligger nära vattnet. Äldre bostadsbebyggelse och småindustrier ligger tillsammans. Egnahemsbebyggelsens bärande strukturer utgår från stora tomter med huvudbyggnaden indragen från gatan. Flerfamiljshusen vid centrumanläggningen från 1950-tal, i enlighet med ABC-stadens planeringsideal.

Övergripande riktlinjer

Behålla och tydliggöra väg- och vattenledsstrukturen med relaterade objekt såsom vägens utformning, bryggor, bron och hamnlägen. Behålla karaktären av småindustriell verksamhet längs vattnet på var sida om sundet.

Förtydliga och bevara olika generationer av bostadsbebyggelse, från den äldre jordbruksrelaterade bebyggelsen vid Sundby och Vannesta, östa och Valla, de återstående byggnaderna och anläggningarna från tegelbruken, egnahemsbebyggelsen till 1950-talet centrumbebyggelse, så att bebyggelsens årsringar framstår tydligt. Vid ny bebyggelse utmed huvudstråket Brogatan bör skalan anpassas efter omgivande bebyggelse.

Se vidare bilagorna om Riktlinjer för bevarande, Komplementbyggnader och inhägnader och Yngre villabebyggelse.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

A1. Centralorten, service

Områdets förutsättningar

Beskrivning

På Selaön öster om bron ligger samhällets centrala delar för handel och service. Ortens äldsta affär, Källbergs, yngre mataffär, före detta bageriet, före detta kommunhus, centrumanläggning och flerfamiljsbostäder. Inom området låg under början av 1900-talet en ångkvarn samt Stallarholmens hamn och ångbåtsbrygga.

Värden och kännetecken

Ortens äldsta centrum för handel och service. Före detta kommunhus och flerfamiljsbostäder representerar perioden då Stallarholmen var en egen kommun. Bebyggelse i 2-3 våningar med olika karaktär och material från 1800-talets slut fram till idag.

Putsad villa där Källbergs affär ursprungligen låg

Särskilt värdefulla byggnader är villan som tidigare var Källbergs affär. Plåttäckt tak med tunn profil, ljus spritputsad med bruna fönstersnickerier och glasveranda. Även före detta kommunhuset och de vinkelställda centrumbyggnaderna putsade med tegeltäckta sadeltak uppförda i tidstypisk stil från 1950-talet.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Samhällets centrum nära bron och vattnet.

Före detta bageri i Stallarholmen

Centrum i Stallarholmen

Det fd kommunhuset, Stallarholmen

Markanvändning

Nuvarande, affärer, bostäder.

Struktur

Centrum, nuvarande gatunät, tomter bör ej styckas eller förtätas. Fristående byggnader är orienterade med gavel eller långsida mot Selaövägen.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar och gestaltas som komplementbyggnad, se bilagan *Komplementbyggnader och inhägnader*. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Vissa befintliga enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken. Se vidare bilagan om *Yngre bebyggelse - Riktlinjer för bevarande*.

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelser för delar av område bör tas fram.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR

A2. Husby fd tegelbruk och Husby gård

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Husby bestod fram till 1800-talet av fem gårdar. Någon gång i slutet av 1800-talet slogs gårdarna samman till en brukningsenhet. Husby tegelbruk uppfördes år 1915 av ägaren till Mälsåkers slott. Det var en stor anläggning, med en 100 m lång byggnad uppförd i rött fasadtegel i fyra våningar. Tegeltillverkningen upphörde år 1978, då i KF:s ägo. Torkkladorna är idag rivna. Av tegelbruksanläggningen finns det kvar en stor industribyggnad och några enklare skärmtak, liksom en brygga i Mälaren som nyttas för annan industri och lager. Stallmästargården med arbetarbostäder är riven.

Värden och kännetecken

Område med jordbruksbebyggelse och tillhörande tidigare storskalig pro-duktion av tegel. Tegelbruket är en viktig representant för en näring som har varit mycket betydande för Stallarholmens historia och landskapsbild. Huvudbyggnaden med ringugnen är fyra våningar hög och har rött fasadtegel. Storskalig och tålig bebyggelsemiljö. Invändigt återstår en stor del av torkställningarna. Brygga vid Mälaren hör till miljön.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Husby tegelsbruk, Selaön

Resurs

Historisk miljö viktig för förståelsen för samhällets framväxt.
Lokaler för lager och småindustri.

Markanvändning

Nuvarande enklare industri, lager.

Struktur

Storskalig struktur med enkel markbehandling. Vattenkontakt med stor brygga.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material. Huvudbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av dessa bör ej ske.

Planer/Skydd

IV. Annan typ av skydd behövs

Områdesbestämmelser

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskingsförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

A3. Silon och smedjan

Områdets förutsättningar

Beskrivning

I området finns Lantmännens silotorn och planmagasin med flera enklare byggnader i ett område med industrikaraktär. I området finns även en gammal smedja.

Värden och kännetecken

En miljö som berättar om Stallarholmens betydelse som centralort för den omkringliggande jordbruksbygden. Silon utgör ett karaktäristiskt landmärke. Den gamla smedjan berättar om ett äldre förindustriellt samhälle, baserat på självhushåll. Enkel industri- och lagerbebyggelse.

Kommunens bedömning

3. Högt värde

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Silo, Stallarholmen

Resurs

Verksamhetsområde för småindustri och liknande.

Markanvändning

Nuvarande, lager småindustri.

Struktur

Nuvarande, öppen industrimark.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass C

Komplementbyggnad och ny bebyggelse får tillkomma i anslutning till befintlig och skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Silon och smedjan har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av dessa bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som är arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Planer/Skydd

III. Annan typ av skydd behövs

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningsförbud och varsamhetskrav.
- BBR

A4. Centralskolan och Medborgarkontor

Områdets förutsättningar

Beskrivning

Öppen miljö med kommunal service som skola, förskola, bibliotek och medborgarkontor. Skolan ersatte år 1960 de tre socknarnas olika skolor och samlade barnen i central skola i den unga kommunen. Medborgarkontoret med bibliotek har ersatt ett äldre kommunhus på Selaösidan.

Värden och kännetecken

Skolorråde lokalhistoriskt viktig förlagt till utkanten av samhället där det fanns tillgänglig mark. Centralskolan exteriört välbevarad med tidstypisk arkitektur från 1960-talet. 2 våningar med tegeltäckt sadeltak, väggar putsade med band av tegel, indraget entréparti, smidesdetaljer.

Kommunens bedömning

2. Mycket högt värde.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs

Miljö där skolan och förskola och det nyuppförda medborgarkontoret med bibliotek utgör en mötes- och samlingsplats och ett centrum för Stallarholmens befolkning.

Stallarholmens skola

Markanvändning

Nuvarande skola, skogård, förskola, medborgarkontor.

Struktur

Nuvarande öppen karaktär, skolgård.

Ny- och ombyggnad och underhåll

Klass B

Komplementbyggnad får tillkomma samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig för att stödja verksamheterna.

Komplementbyggnad ska till volym, placering, utformning och material anpassas efter tomtens/fastighetens förutsättningar.

Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material.

Skolbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Rivning av den bör ej ske. Ombyggnad och underhåll skall utföras på ett sätt som arkitektoniskt, material- och hantverksmässigt är förenligt med byggnadens karaktär och historia och med utgångspunkt i beskrivningarna i avsnittet Värden och kännetecken.

Planer/Skydd

II. Detaljplan med skyddsbestämmelse bör tas fram för de delar av området som saknar skydd.

Lagar, föreskrifter och allmänna råd

- PBL 8:13-14 och 17, förvanskningförbud och varsamhetskrav.
- BBR
- Fast fornlämning enligt Kulturminneslagen

Begrepp

Anpassning

I sammanhanget kan begreppet anpassning stå för till exempel hur en tillbyggnad skall utformas. Anpassningen kan då avse form, volym, fasadutformning, takutformning, material och/eller färgsättning etcetera och att anpassningen skall ske i förhållande till den befintliga byggnaden eller bebyggelsemiljön. Det behöver inte betyda att man kopierar en äldre stil. Att anpassa färgsättning i ett område kan vara att välja en kulör eller färgton inom ett visst spektra som redan finns representerat inom området eller att man utgår från de pigment som fanns tillgängliga innan färgindustrin industrialiserades.

Antikvarisk förundersökning

För att ta tillvara en byggnads kvaliteter på bästa sätt vid en ändring krävs kännedom om byggnadens förutsättningar. I en antikvarisk förundersökning sammanställs historiska fakta om byggnaden och byggnadens kulturhistoriska värden definieras och beskrivs. Den antikvariska förundersökningen fungerar som underlag för projekteringen. När det gäller byggnader eller miljöer med högt kulturhistoriskt värde bör en antikvarie även delta i projekteringen för att de antikvariska synpunkterna ska kunna arbetas in i bygghandlingen redan från början.

Byggnadsvård

Begreppet samlar åtgärder som skötsel, underhåll och ändringar av byggnader som utgår från byggnadens kulturhistoriska värde.

Förvanskning

Begreppet förvanskning är ett viktigt begrepp inom lagstiftningen. Enligt PBL 8:13 får byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Det avser bygglovpliktiga anläggningar, tomter som omfattas av skyddsbestämmelser, allmänna platser och bebyggelseområden. Förvanskningsförbudet gäller alltid, även för icke bygglovpliktiga åtgärder.

Konservering

Bevara något i befintligt skick, hindra vidare förfall, genom att tekniskt säkerställa till exempel en del av en byggnad eller en bemålad yta.

Kulturhistoriskt värde, värdering

Att beskriva äldre byggnaders, miljöers eller landskaps kulturhistoriska värden är en metod för att analysera andra värden än ekonomiska. För att definiera och beskriva kulturhistoriska värden kan flera olika begrepp användas men vanligast är att utgå från Riksantikvarieämbetets bok ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” (2002). Här används begreppen dokumentvärde och upplevelsevärde. För att precisera hur kulturmiljövärden tar sig fysiskt uttryck används begreppet värdebärare. Nedan redovisas begreppens innebörd

Dokumentvärde (Kunskapsvärde)

En byggnad eller ett landskaps informationsvärde eller potentiella informationsvärde. Kunskapsvärden kan vara vad ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. På samma sätt kan växtlighet, landskapssammanhang, vägsträckningar och andra spår i ett landskap ha kunskapsvärden då de berättar om den historiska markanvändningen. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

Upplevelsevärde

Kulturmiljön som källa till upplevelser hos brukare och/eller besökare. Upplevelsevärden kan vara den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller ett objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Därtill vägs övergripande och förstärkande värden in som autenticitet och representativitet.

Kulturmiljöns värdebärare

Olika kulturmiljövärden kan i den enskilda kulturmiljön ofta brytas ner i olika fysiska värdebärare. För bebyggelse kan det vara särskilda byggnadsmaterial, färgsättningar och arkitektoniska drag som fasaduppbyggnad samt tak- och fönsterutformning. Med värdebärare avses också hela landskapssammanhang eller enskilda element som är ett fysiskt uttryck för kulturmiljövärden.

I ordet värdering ligger dock ett subjektivt inslag och vad som har uppfattats som värdefullt har varierat över tid beroende på till exempel tidsanda och kunskap hos den som gör bedömningen. Det innebär att rådande värderingsprinciper alltid kan komma att omprövas i framtiden. Därför är det också viktigt att noggrant beskriva och motivera hur vi ser på ett objekt idag.

Systemet för värdering innehåller följande steg:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt göra en sammanvägd bedömning av de -olika kriterierna.

-Välja ambitionsnivå för bevarande.

-Koppla motivering och ambitionsnivå till lämpliga uppföljningsåtgärder, det vill säga bedöma vilken form av skydd som byggnaden eller byggnadsmiljön bör ha, hur den skall dokumenteras och vårdas.

Kulturmiljö

Begreppet introducerades med den nya kulturminneslagen från 1988 och omfattar miljöer där det finns kulturhistoriska värden att beakta. Skall jämföras med ett vidare synsätt där man från att skydda och bevara enskilda byggnader eller monument ville inbegripa större sammanhang och miljöer.

Kulturarv

Kulturarv är ett vidare begrepp än kulturmiljö och omfattar både immateriellt som materiellt kulturarv, såsom sånger, berättelser, viktiga platser som vi har övertagit från tidigare generationer.

Ombyggnad

Enligt PBL är ombyggnad en ändring av en byggnad som innebär att hela eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas. En ombyggnad kan ge följdkrav på byggnaden som motsvarar nybyggnadskrav avseende till exempel tillgänglighet, energibesparing, brandkrav. Kraven kan modifieras efter byggnadens förutsättningar, till exempel kulturhistoriska värden.

Patina

Spår av tidens gång, blekning, slitage eller åldrande. Används i positiv bemärkelse, omöjligt att återställa.

Rekonstruktion

Rekonstruera betyder återskapa eller återuppbygga en byggnad eller en del av en byggnad. Begreppet kan användas då man på vetenskapliga grunder återuppbygger en riven byggnad eller byggnadsdel med samma tekniker och material som en gång användes. Återuppbyggnadsprocessen kan ge praktisk kunskap om hur man verkligen arbetade förr vilket kan ha ett pedagogiskt eller vetenskapligt värde.

Renovering

Renovera betyder förnya. Ofta innebär det att man gör så omfattande byten av material att byggnaden eller byggnadsdelen uppfattas som ny. Till exempel byte av ytskikt, fasadmaterial, tekniska system, inredningar. Jämför med underhåll, som syftar

till att bevara en fasadpanel genom upprepad ommålning av lämplig typ, med byte av hela panelen.

Restaurering

Restaurera betyder återupprätta, återställa. Vid en restaurering avses åtgärder som skall återföra en byggnad, del av en byggnad eller ett landskap till ett äldre men känt utseende. En förutsättning är att tillräckligt mycket spår av ett äldre utseende finns kvar, en restaurering bygger inte på spekulationer.

Restaureringsideologi

Ordet restaurering definieras ovan men betydelsen har varierat beroende både tid och plats. Det handlar om olika sätt att förhålla sig till och berätta vår historia. Under sent 1800-tal hade man vad vi i tag kallar en mer tillrättaläggande attityd till äldre byggnader. En byggnad uppförd på medeltiden skulle se helt medeltida ut. Som exempel kan nämnas domkyrkan i Lund som uppfördes under medeltiden. Under omfattande restaureringsarbeten under 1800-talet revs bland annat de medeltida tornen och ersattes med nya spetsigare torn. Avsikten med restaureringen var att domkyrkan skulle få en mer renlärig och konsekvent medeltida romansk stil. Man fäste liten eller ingen uppmärksamhet till kyrkobyggnadens tidigare historia.

Efter hand växte en stark kritik fram mot denna så kallade stilrestaurering som man menade var en förfalskning av historien. På vägen mot att uppnå den perfekta medeltida byggnaden revs mer eller mindre intressanta lager från 1600-, 1700- och 1800-talen. I stället växte ett förhållningssätt fram där man utgick från byggnaden och hela dess historia fram. På ett mer vetenskapligt sätt började man dokumentera och analysera historiska byggnader inför en förändring. I Strängnäs domkyrka vidtogs under åren 1907-1910 omfattande restaurering under ledning av Fredrik Lilljekvist med Sigurd Curman som kontrollant. I detta projekt tillämpade Curman för första gången de nya antikvariska restaureringsprinciper han lärt sig under sina studieresor nere i Europa, bl.a. att varje tids tillägg skulle respekteras. Domkyrkan i Strängnäs är därigenom den av Sveriges domkyrkor som bäst bevarat sin medeltida karaktär.

Positionerna inom restaureringshistorien har ständigt förflyttas. Det som var accepterat igår är förbjudet idag. Idag har vi fortfarande ett förhållningssätt där vi respekterar årsringarna och de förändringar en byggnad genomgått. Detta förhållningssätt kan också göra frågan om restaurering mer komplicerad. Skall man spara allt? Ofta handlar det om att fånga det som är karaktäristiskt hos en byggnad och utgå från det, och se vad som är typiskt för tiden då byggnaden uppfördes. Viktiga principer är att utgå från den enskilda byggnaden och dess förutsättningar och kvaliteter innan man gör några drastiska ändringar samt att dokumentera alla ingrepp och förändringar som kunskap åt

eftervärlden.

Reversibel

Omvändbar. Om en åtgärd på en byggnad, ett tillägg, går att ta bort utan att den ursprungliga byggnaden eller byggnadsdelen påverkas kan den kallas reversibel. Ingrepp i den ursprungliga delen går sällan att helt undvika och att motivera en åtgärd genom att kalla den reversibel kan lätt missbrukas.

Tidstypisk

Något som är generellt typiskt för en viss tidsperiod. Ofta används begreppet tidstypisk när färgsättning, snickerier eller inredningar i äldre byggnader beskrivs. Då avses ett utseende som är typisk för den tiden byggnaden uppfördes eller byggdes om.

Tillbyggnad

Ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym. I kulturhistoriskt intressanta miljöer är det extra viktigt att noga studera hur en tillbyggnad kan gestaltas. En tillbyggnad bör alltid underordna sig den ursprungliga byggnaden. Generella råd är att låta tillbyggnaden bli en synlig egen huskropp och att man väljer att bygga till bakåt i förhållande till gatan. Det bör vara en betydligt mindre volym än ursprungsbyggnaden och den bör inte sticka utanför ursprungsbyggnadens hörn. Snickeridetaljer, stuprör med mera får gärna vara i lite mindre dimensioner än huvudbyggnadens för att inte se klumpiga ut på den mindre huskroppen.

Tillägg

Utformningen av ett tillägg, till exempel en tillbyggnad, ny inredning eller ett nytt fönster, kan bli föremål för diskussion. Skall ett tillägg utformas i samma stil som den befintliga byggnaden eller skall det få ett modernt formspråk för att historiskt redovisa att det är en ny del som inte skall förväxlas med den gamla? Eller något mitt emellan? Det är en restaureringsideologisk fråga där det inte finns något entydigt svar. I stället får man se till det enskilda huset men även till sammanhanget, stads- eller landskapsbilden.

Traditionella material och metoder

Med orden ovan avses ofta material och metoder som utvecklades före det industriella byggandet infördes. Till materialen hör till exempel linolje- och kalkfärg, kalkbruk och -puts, tegel, natursten, trä i olika former. Arbetsmetoderna är hantverksmässiga, anpassade efter varje enskild byggnad.

Underhåll

Underhåll av byggnader finns också regelrat i PBL, 8:14. Underhållet skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Med underhåll menas åtgärder som vidmakthåller en byggnads tekniska status, till exempel ommålning av flagnande fasader med samma färgtyp som tidigare använts. Underhåll behöver i regel upprepas med jämna mellanrum. Som underhåll räknas inte åtgärder som tillför nya egenskaper, att ersätta en träfasad med tegel är inte underhåll. Inte heller åtgärder som höjder standarden är underhåll.

Ursprunglig

Oförändrad. Byggnader som är ursprungliga har ofta ett högt kulturhistoriskt värde eftersom de ger en representativ bild av ett äldre byggnadsskick vid en bestämd tid.

Vid till exempel ommålning eller annat underhåll rekommenderas ofta att man skall välja ursprunglig eller tidstypisk färgsättning eftersom det ofta passar bäst med byggnadens arkitektur.

Varsamhet

Begreppet varsam, varsamhetskravet, finns i PBL 8:17. Det är ett generellt krav som gäller alla ändringar i all bebyggelse både inom och utom detaljplan. Det innebär att ändring och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Litteraturtips

Byggnadsvård i praktiken, Utvändig renovering / Invändig renovering, G Gudmunsson, P Wennberg

Dags att renovera Var rädd om detaljerna, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg

Färgen på huset, K.Fridell, H Wannfors

Så målade man, K Fridell mfl

Så renoveras torp & gårdar, O Hidemark mfl

Villaträdgårdens historia, Å Wilke

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se